This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Harvard College Library

BOUGHT WITH INCOME

FROM THE BEQUEST OF

THOMAS WREN WARD

LATE TREASURER OF HARVARD COLLEGE

The sum of $5000 was received in 1858,
"the income to be annually expended
for the purchase of books."

Wṛtta-sañc'aya

OUDJAVAANSCH LEERDICHT OVER VERSBOUW

IN KAWI-TEKST EN NEDERLANDSCHE VERTALING

BEWERKT DOOR

H. KERN.

Uitgegeven met ondersteuning van 't Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1875.

Ind L 3455.2

~~IV. 6828~~

~~Ind L 3455.2~~

HARVARD COLLEGE
JUN 13 1903
LIBRARY

Ward fund

VOORREDE.

Het is den schrijver een aangename plicht, dank te zeggen aan de Bestuursleden van 't Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, te 's Gravenhage, voor de ondersteuning waardoor de uitgave van dit werk mogelijk gemaakt is. Moge het er toe bijdragen, de belangstelling in Java's oude taal- en letterkunde aan te wakkeren!

12 November 1875. DE SCHRIJVER.

INLEIDING.

Op Bali is onder veel andere gewrochten der Oudjavaansche letterkunde ook eene beknopte prosodie, onder den titel van Wṛtta-sañc'aya of Verzameling van monoschematische Versmaten, bewaard gebleven. Aan den Heer R. Friederich gelukte het, bij gelegenheid zijner wetenschappelijke reis naar genoemd eiland, een handschrift er van machtig te worden, dat hij later liet steendrukken en in 't licht gaf. Aan het belangrijke facsimile, geplaatst in Deel XII der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, heeft gemelde geleerde eene niet altoos getrouwe transcriptie en enkele toelichtingen toegevoegd. Bij inzage daarvan zal ieder moeten toegeven dat eene uitgave van den Wṛtta-sañc'aya tot nog toe eene behoefte gebleven is.

Het bewuste Hs. is, volgens de opgave aan 't slot: „voltooid op Vrijdag Kaliwon, in de Wuku Watu-gunung, den 10den van de donkere helft der maand Pausha, in 't Çakajaar 1741, in de 2de Rah, de 4de Tĕnggĕk," d. i. zooals de Heer Friederich reeds gezegd heeft, in 't loopende 42ste jaar der eeuw. De datum [1]) valt dus in ons jaar 1829. Zon-

1) De tekst luidt in 't oorspronkelijke: [illegible]

derling genoeg, vinden we deze dagteekening ook in een op Java, naar een Balineesch voorbeeld, gemaakt afschrift, hetwelk behoort tot de boekerij van 't Nederlandsch Bijbelgenootschap te Amsterdam [1]). Alleen heeft de Javaansche afschrijver de vrijheid genomen *çu. ka.*, wat hij niet begrepen heeft, in *çukra* te veranderen; *tiṭi* in *tithi* te verbeteren, en *paksha* in plaats van het onjuiste *páksha* te spellen. Gedachteloos dus heeft de Javaan de dagteekening van zijn voorbeeld overgenomen en, hoewel hij zijn eigen datum onvermeld laat, spreekt het van zelf dat zijne copie jonger is dan 1829. Intusschen blijft het de vraag, of nu juist het door Friederich meêgebrachte Hs. weleer den Javaan tot voorbeeld gediend heeft. Immers, het is denkbaar dat een Balinees even gedachteloos te werk is gegaan als de Javaan, of wel om andere redenen niet zijn eigen datum, maar dat van zijn voorbeeld gaf. Bij de laatste onderstelling, zou volgen dat beide ons bekende Hss. copieën van een in 1829 geschreven origineel zijn. Het is overbodig te zeggen dat de vergelijking van beide, onverschillig of ze broeders of vader en zoon zijn, niet de minste waarde heeft voor de vaststelling van den tekst, ofschoon het niet ontbreekt aan kleinere afwijkingen in de lezing, vooral ontstaan doordat de Javaansche copiist zijn voorbeeld niet goed lezen kon. Het eenigste wat betrekkelijke waarde heeft, is het voorbericht van den Javaanschen afschrijver, hetwelk ik hier in zijn geheel laat volgen:

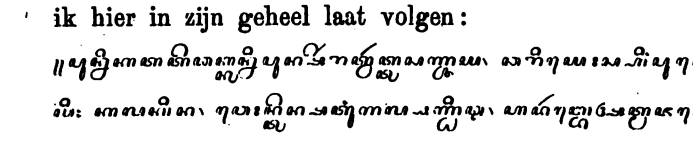

1) In Engelmann's Cataloog No. LXXII, 5.

[illegible]

De in dit voorbericht vermelde bijzonderheden zijn denkelijk afkomstig van een Balineeschen zegsman, die doorslaande blijken geeft van grove onkunde. Hij heeft van den inhoud des gedichts, inzonderheid van de ingevlochten Palambang, d. i. romantisch verhaal, zoo goed als niets begrepen. Met uitzondering van de omstandigheid dat eene minnende gade door haren echtgenoot heimelijk verlaten werd, is de gansche voorstelling scheef, zooals men bij de lezing van het gedicht bespeuren zal. Van de hoofdrol welke eene eend, eene C'akrawâkâ [1]) als bode speelt, waarnaar de Palambang dan ook C'akrawâka-dûta getiteld is — heeft de Balineesche zegsman niets begrepen.

In hoeverre de opgave omtrent den tijd van vervaardiging des gedichts vertrouwen verdient, kunnen we niet stellig bepalen. Wel moeten we uit de woorden van den Heer Friederich op bl. 1 zijner toelichtingen opmaken, dat de vermelding van Kediri, en misschien ook van Kusumawic'itra, in overeenstemming is met de gewone Balineesche overlevering. Hij zegt namelijk t. a. p.: „De vervaardiger is Hĕmpoe Tanakoeng van Kediri, zoon van Hĕmpoe Radja Koesoema," en in zijn Voorloopig Verslag bl. 12 in hetzelfde Deel, — dat het Kawi-Râmâyana het werk is van

1) Anas Casarca, door de Engelschen *ruddy goose* genoemd; het inheemsche Kawi-woord is *waliwis*, Jav. *maliwis*.

Mpu Râja Kusuma, ook wel Yogîçwara genaamd, den vader van Tanakung en Dharma-ja. Dat Tanakung de dichter van den Wṛtta-sañc'aya is, weten we uit het gedicht zelve; dat hij een zoon was van Râja Kusuma uit Kediri, vernemen we door de Balineesche overlevering; of met den Vorst Kusuma-wic'itra van 't Javaansche voorbericht dezelfde persoon bedoeld is als de dichter Mpu Râja Kusuma, blijkt niet, ofschoon de gedeeltelijke gelijkheid in naam zulk een vermoeden zou wettigen.

Volgens Winter, Zamenspr. I, 354 zou de vervaardiger van 't Râmâyaṇa in Kawi Mpu Puywa geheeten hebben, een naam die, het Mpu Kusuma der Balineesche overlevering in aanmerking genomen, bijzonder veel lijkt op eene Javaansche verknoeijing van Pushpa. Voorts zou, altoos volgens Winter, Yogîçwara een zoon van den corrupt lijkenden Mpu Puywa geweest [1]) zijn en de dichter van een Budawaka, een boven alle bedenking verknoeide titel [2]). Als andere zoon wordt door Winter Karma-jaya opgegeven. Deze zou de Asmaradahan, lees: Smaradahana, d. i. Verbranding van den Minnegod, gedicht hebben. Vermits de Heer Friederich t. a. p. een Swaradahana, lees: Smaradahana, aan Dharma-ja toeschrijft, op gezag der Balineezen, zijn Karma-jaya en Dharma-ja slechts varianten. De drie genoemde dichters, alsmede Mpu Sĕḍah en eene menigte andere, zouden in Kediri onder de regeering van Jaya-bhaya gebloeid hebben. Het geheele stuk op bl. 371 der Zamenspraken is zoo grenzenloos verward, dat er hoegenaamd niets op te bouwen valt. Het is echter waar, dat Mpu

1) Zamenspr. I, 371.

2) Misschien moet het Bodhawâka, of owâkya wezen; in allen gevalle was het een Çiwaietisch werk.

Sĕḍah onder een Jaya-bhaya leefde en zijn gedicht in 1079 Çaka = 1157 A. D. vervaardigde.

Wij moeten ons voorloopig vergenoegen met de overlevering dat Tanakung's leeftijd samenvalt met de laatste jaren van het bloeitijdperk van Kediri, kort vóórdat het zwaartepunt van macht zich verplaatste naar Pĕngging [1]). Er is evenwel geen reden om te wanhopen aan de mogelijkheid, dat we eenmaal, met behulp van nog niet toegankelijk gemaakte geschriften, de verschillende tijdperken der Oudjavaansche letterkunde nauwkeuriger zullen onderscheiden dan thans het geval is.

De Wṛtta-sañc'aya is, gelijk de titel reeds te kennen geeft, een werk over versbouw en wel over Sanskritsche verskunst toegepast op 't Oudjavaansch. Men zou het nader kunnen omschrijven als een praktisch handboek waarin voorbeelden gegeven worden van een groot aantal monoschematische strofen, zóó ingericht, dat elk er van op de bekende Indische wijze tevens den naam der versmaat behelst, zoodat de modellen tegelijker tijd tot geheugenverzen strekken. Het theoretisch gedeelte bepaalt zich tot eene opsomming van metrische hoofdklassen, te beginnen met strofen bestaande uit 4 × 1 voet, tot dezulke welke 4 × 27 voeten tellen; voorts tot eenige algemeene bepalingen. Alles wat op de theorie betrekking heeft is afgehandeld in strofe 3—8. Het praktische gedeelte, d. i. de modelstrofen, loopt van str. 9—108. Onder deze honderd strofen bevatten 104, 105, 106, 107 voorbeelden van reeds vroeger behandelde verssoorten, zoodat het aantal van Indische maten 96 be-

1) Pĕngging komt in de Lakon Bandung, bl. 366, vgg. als naam van een rijkszetel voor. Het ware alleszins der moeite waard het Javaansche werk, Bandung, waarvan Winter, Zamenspr. I, 353 gewag maakt, op te sporen, ten einde te zien in welke verhouding het staat tot de twee Lakons Bandung.

draagt. Behalve deze welke de dichter uitdrukkelijk als uit de Sanskrit-prosodie ontleend voorstelt, gebruikt hij in de theoretische inleiding, str. 8, en in de narede, str. 109 en 111, een metrum dat uitsluitend Kawi is. Zijn doel is, te toonen hoe men door variatie en combinatie nieuwe dichtmaten kan verzinnen. Juist omdat bedoelde eigenaardig Kawische varieteit niet door de Indische autoriteiten geleerd wordt, laat Tanakung den naam dier maat onvermeld. Ze komt in Kawi-gedichten meermalen voor; o. a. zijn de eerste Zang van 't Bharata-yuddha en de derde van den Wiwâha daarin opgesteld.

Het Oudjavaansche werk bevat slechts monoschematische strofen, *wṛtta's* in engeren zin; de Mâtrâchandas en Gaṇacchandas liggen geheel en al buiten het bestek er van. Daarom kan het eigenlijk geen leerboek der metriek heeten, waarop het trouwens geen aanspraak maakt. Ook verschilt de manier van behandeling van die welke in de leerboeken, hetzij in gebonden of ongebonden rede, gevolgd wordt. Daarin toch wordt van elke maat opgegeven uit welke voeten ze samengesteld is en waar de caesuren vallen. In de poëtische handboeken gaan praktijk en theorie hand in hand, zoodat elk vers in hetzelfde metrum moet opgesteld zijn als dat welks samenstelling daarin geleerd wordt. Tanakung's verzen zijn louter voorbeelden, waaruit men den regel moet opmaken. Zijn manier van behandeling komt nog het beste overeen met die van Warâha-mihira, die in 't 104de Hoofdstuk zijner Bṛhat-Sanhitâ in 64 strofen evenzooveel voorbeelden van verschillende dichtmaten geeft, niet alleen monoschematische echter, maar ook andere [1]). Bij Warâha-

1) Een uitstekend gebruik van dit hoofdstuk der Bṛhat Sanhitâ heeft A. Weber gemaakt in zijne Metrik der Inder.

mihira is de vorm der verzen bijzaak, de astrologische inhoud hoofdzaak; de rijkdom van maten dient slechts om 't oor te streelen en den dorren, eentonigen inhoud te verlevendigen; in den Wṛttasañc'aya is de versvorm hoofdzaak, ofschoon Tanakung, om eenheid in 't geheel te brengen, een romannetje heeft uitgedacht, als onderwerp van de honderd strofen waaruit het praktische gedeelte van den Wṛtta-sañc'aya bestaat. Dit romannetje, gezocht en onbeduidend in de hoogste mate, is een afgerond geheel en draagt als zoodanig den bijzonderen titel van C'akrawâka-dûta, hetgeen ons herinnert aan Kâlidâsa's vermaarden Megha-dûta.

De bronnen waaruit onze dichter putten, en de toonbeelden waarnaar hij zich richten kon, moeten alles behalve schaarsch geweest zijn. Hoewel we vooralsnog niet in staat zijn den tijd van 't werk juist te bepalen, is èn uit enkele uitingen èn uit den geheelen inhoud duidelijk dat er reeds eene rijke letterkunde moet bestaan hebben. Als standaardwerken over metriek vermeldt Tanakung dat van Râmaçarman en het Pinggala-çâstra; zie str. 4; als ook str. 7 en 109, en de Aanteekeningen. Râmaçarman is een Indisch schrijver over prosodie, wiens werk meermalen aangehaald wordt, doch nog niet uitgegeven is. Welk boek Tanakung met zijn Pinggala-çâstra bedoeld heeft, is onzeker. Er bestaat, gelijk men weet, een Pinggala-sûtra, uitgegeven door Weber in zijne *Metrik der Inder*. Vermits *çâstra* en *sûtra* op hetzelfde neerkomen, — want het eerste beteekent „leerboek" het laatste „tekstboek," zou men mogen veronderstellen dat beide titels aan één en hetzelfde boek toekwamen. Vergelijkt men echter de uit Tanakung te putten gegevens met den inhoud van Weber's Pinggala-sûtra, dan blijkt het dat

er een ander werk bedoeld is, of althans een afwijkende redactie. Want uit str. 109 leeren we, dat Tanakung in zijn Palambang geen andere dichtmaten gebezigd heeft dan die in 't Pinggala-çâstra voorkomen [1]). Nu behelst de Palambang eene menigte van maten, die men in 't Pinggala-sûtra te vergeefs zoeken zou, en daarenboven nog andere welke in genoemde Indische prosodie onder een anderen naam vermeld worden.

In het tot nu toe gevonden resultaat, op zich zelf beschouwd, ligt niets bevreemdends, als men weet wat de Indiërs onder Pinggala verstaan. Pinggala is een slang, en als zoodanig de vader der verzen. Even als Brahman, de Schepper, voorgesteld wordt als de vaststeller van den loop der sterren, en derhalve als de vader der sterrekunde; evenals de Zonnegod, de regelaar van den tijd, de maker des jaars, de vader is van den kalender; zoo is de slang, de type van den cirkel (*wṛtta*) ook de prototyp, de vader van alle *wṛtta's*, strofen, verzen. Plaatst men zich op Indisch standpunt, dan zal men begrijpen dat ieder schrijver in een tijdperk waarin de Ahangkâra nog niet vergood wordt, het recht zich toekent een boek door hem zelven gefatsoeneerd, maar naar de overgeleverde beginselen behandeld, toe te schrijven aan de mythische prototype, de overoude auctoriteit. Hij die het eerst een Brahma-siddhânta te boek stelde, was geen bedrieger; hij wijdde slechts zijn werk toe aan de bron zijner wetenschap. De Indiër die de uitvinding van schier alle kunsten en wetenschappen aan Çiwa, den Tijd, toeschrijft, zegt niet de geheele waarheid, maar staat

---

1) Waarom hij dat uitdrukkelijk verklaart, wordt in de Aanteek. op die strofe opgegeven.

er dichter bij dan zij die angstvallig zich afsloven om alle uitvindingen als het gewrocht van één enkel individu voor te stellen.

Het ontbreekt den Hindu's aan „historischen zin," zegt men. Dat is, in 't algemeen gesproken, inderdaad zoo. Maar diegenen onder de Europeanen, welke mythische begrippen argeloos tot denkbeeldige historische personen stempelen, toonen nog veel minder „historischen zin" te bezitten en kennen nog veel minder de eerste vereischten der geschiedenis dan de Indiërs.

Toetst men deze algemeene beginselen aan een bijzonder geval, den aanhef van 't Pinggala-sûtra [1]), dan ontwaart men dat de naamlooze vervaardiger volstrekt niet de groote slang als schrijver voorstelt. Hij zegt: mayarasatajabhanalagasammitam bhramati wângmayam jagati yasya | sa jayati Pinggalanâgaḥ Çiwaprasâdâd wiçuddhamatiḥ || D. i. „Heil de slang Pinggala, door den Tijdgod gelouterd van begrip, wiens in verschillende voeten gemeten redekunst (d. i. gebonden-redekunst) in de wereld in omloop is."

De schrijver geeft daarmede duidelijk te kennen — duidelijk genoeg voor zijn publiek — dat Pinggala de autoriteit van zijn werk is, niet de vervaardiger. Een karakteristiek bewijs er van, hoe goed de oude Indiërs de waarde van figuurlijke spreekwijzen begrijpen is dit, dat hun Materialisten (C'ârwâka's, Laukâyatika's) als bron hunner volstrekt atheïstische leer opgeven Bṛhaspati, den god der Rede. Voor hen bestaan er geen goden, daar deze niet vallen onder 't bereik van zinnelijke waarneming (*pratyaksha*). Wanneer zij zich figuurlijk uitdrukken, dan is het niet om te hui-

1) In Weber's Metrik bl. 210.

chelen, want in openhartigheid en geavanceerdheid laten de C'ârwâka's niets te wenschen over; ze vermoedden niet eens dat hun landslieden hen zouden misverstaan.

Het zou dan niet zoo bevreemdend wezen, indien het door Tanakung bedoelde Pinggala-çâstra een geheel ander prosodisch werk ware. Maar het kan evengoed eene afwijkende redactie of omwerking van hetzelfde boek wezen. Met al het verschil moeten beide, behalve de stof natuurlijk in 't algemeen, ook in bijzonderheden iets gemeen gehad hebben. Deze laatste bewering steunt op eene vergissing waartoe de dichter van den Wṛttas-sañc'aya (of zijn voorbeeld) vervallen is bij str. 91, waarvoor ik naar de aanteekeningen verwijs. Vraagt men in welke taal de door Tanakung aangehaalde werken hem bekend waren, dan aarzel ik niet te antwoorden: in 't Oudjavaansch; dus in vertalingen. Het komt mij ten minste ongeloofelijk voor, dat iemand die in staat is het Sanskrit der Indische prosodieën te verstaan, zulke verbasterde vormen zou gebruiken als men in den Wṛtta-sañc'aya aantreft, namelijk daar waar de schuld bij geen mogelijkheid bij de afschrijvers ligt.

Welke andere boeken over metriek er in 't Oudjavaansch ook mogen bestaan hebben, ze zijn ons niet bewaard gebleven; de tand des tijds heeft ze verteerd. Uit de gedichten kan men ettelijke maat-varieteiten, die in het Sanskrit niet in zwang zijn, opzamelen, doch de namen van zulke door Kawi-dichters uitgedachte maten is ons onbekend, tenzij we wilden vertrouwen op de opgaven der Hss. Een voorbeeld van zulk eene versmaat levert de 2de Zang van den Wiwâha. Een Javaansch afschrift noemt ze *Wĕgang sulañjari*, een term welke hetzij goed of verkeerd toegepast, in allen gevalle opmerkelijk is als oorspronkelijk Kawi-

woord [1]). De vermelding van de dichtsoort boven elken Zang is juist in de Jav. Kawi-Hss. zeer gewoon, terwijl ik ze in de Balineesche nog niet heb aangetroffen. Vaak is de opgave verkeerd, omdat de Javanen 't ware karakter der oude metriek niet meer kennen en wanen dat het wezen eener versmaat bestaat in het aantal lettergrepen van ieder *pâda* of vierel eener strofe. Het spreekt dus van zelf dat ze telkens mistasten, hoezeer de fouten binnen bepaalde grenzen beperkt blijven. Men krijgt een aanschouwelijk denkbeeld van den toestand waarin de Javaansche overlevering in zake van oude verskunst verkeert door hetgeen Winter in zijne Zamenspr. I, 321, vg. mededeelt. Om te zien hoe waarheid en dwaling in de overlevering vermengd zijn, behoeft men slechts een blik te werpen op onderstaande tabel, welke zoo ingericht is dat de dichtsoorten, t. a. p. opgesomd, gerangschikt zijn onder klassen. Dit kon geen moeite kosten, omdat Winter 't getal lettergrepen opgeeft. In de eerste kolom staan de meerendeels corrupte Jav. namen der Kawi-maten; in de tweede de overeenkomstige echte termen, voor zooverre men deze in de eerste herkennen kan:

I. Trishṭubh.

1. Lĕbda-jiwa	
2. Bramara-wilasita	Bhramara-wilasita.

II. Jagatî.

3. C'ondra-wilasita	C'andra-wartman (?)
4. Madu-rĕtna	
5. Wisati kaṇḍĕh	
6. Kusuma-wic'itra	Kusuṃa-wic'itrâ.

1) Vgl. Kawi-Studiën, bl. 100.

III. Atijagatî.

7. Sudira-draka
8. Ḍadap mĕntĕb

IV. Çakwarî.

9. Basonta — Wasanta-tilaka.

V. Atiçakwarî.

10. Manggala-gita

VI. Ashṭi.

11. Prawira-lalita — Prawara-lalita.
12. Girisa

VII. Atyashṭi.

13. Sikarina — Çikhariṇî.
14. Saprati-tala — Pṛthwî-tala.
15. Kawi-tana — Awitatha
16. Bongsa-patra — Wançapatra
17. Mahesa bayangan

VIII. Dhṛti.

18. Naga-bonda
19. Naga-kusuma

IX. Atidhṛti.

20. Sardula-wikridita — Çârdûla-wikrîḍita.

X. Kṛti.

21. Swandana — Suwadanâ
22. Sasadara kawĕkas
23. Sulañjari

XI. Prakṛti.

24. Wisalya-harini
25. Swaladara — Sragdharâ.

XII. Akṛti.

26. Kilayu nĕḍĕng

XIII. Wikṛti.

27. Wĕgang sulañjani
28. Kuswa-lalita — Açwalalita.
29. Hasta-kosala

XIV. Sangkṛti.

30. Gonda kusuma
31. Woh hing rat.

Er worden nog eenige andere maten opgesomd, waarvan zich de aard niet laat bepalen. Onder de bovenstaande zijn er zeker verscheidene soorten welke niet aan 't Sanskrit ontleend zijn. Vooral van die welke inheemsche namen dragen, zooals Wĕgang, Ḍaḍap mĕntĕb, e. dgl. mogen we dat gerust aannemen. Voorts is het duidelijk dat de Wṛtta-sañc'aya niet behoord heeft onder de bronnen waaruit Winter's zegslieden geput hebben.

Het gedicht van Tanakung leert ons eenige versmaten kennen die tot nog toe in Indische werken niet teruggevonden zijn. In de aanteekeningen heb ik regelmatig de voornaamste Sanskrit-prosodieën vergeleken, namelijk 't Pinggala-sûtra en Kedâra's Wṛttaratnâkara, en de twee Europeesche hoofdwerken over Sanskrit-metriek: Colebrooke's verhandeling On Sanskrit and Prakrit poetry [1]), en A. Weber's Metrik der Inder. Hier en daar heb ik ook naar andere Indische geschriften verwezen. Bij die vergelijkingen is het mij vooral te doen geweest om te doen uitkomen, dat het Oudjavaansche gedicht enkele niet onbelangrijke bijdragen levert tot volledige kennis der Indische versmaten.

De prosodische regelen door de Oudjavaansche dichters in acht genomen, zijn in alle opzichten dezelfde als die

1) In Asiat. Res. X, 389, vgg. en Miscellaneous Essays, II, 62. vgg.

welke in 't Sanskrit golden. Alleen in de behandeling der caesuur veroorloofde men zich eenige afwijkingen. In 't Sanskrit valt de caesuur of rust uitsluitend daar, waar een geheel woord of het eerste lid eener samenstelling ten einde is. Dit is het natuurlijk stelsel, want men rust niet in 't spreken dan in zulke gevallen. De Oudjavaansche dichters veroorloven zich ook op te houden, te rusten ook in 't midden van een niet-samengesteld woord, doch ze doen dit naar een bepaalden regel. De regel dien ik na vergelijking van een aantal verzen meen gevonden te hebben, is deze, dat de pauze wel midden in een woord mag vallen, maar dán slechts achter eene niet volstrekt toonlooze lettergreep. Bijv. stel eens dat er in een vers een woord als *sinambat* voorkomt, dan mag de dichter eene pauze maken aan 't einde van 't gansche woord, en dat is de meest gewone en Indische manier. Doch om niet al te belemmerd te wezen door het keurslijf der prosodie, mag hij ook achter de lettergreep *nam* ophouden; niet evenwel achter *si*, want deze lettergreep is geheel zonder klemtoon. Op dergelijke vrijere caesuren, waar ze voorkomen, is in de Aanteekeningen gewezen. Ter beperking van den zooeven te algemeen gestelden regel moet hier bijgevoegd worden, dat zulke vrijere caesuren alleen gebruikelijk zijn *in* de *pâda's* of vierels; voor 't einde van een *pâda* zijn ze te zwak.

Mijne taak als uitgever van den tekst heeft zich bepaald tot: 1) het overschrijven van 't gelithografeerde Hs.; daarbij kon ik gebruik maken van eene transcriptie, indertijd door Dr. A. B. Cohen Stuart gemaakt, waarin hij met zijne gewone nauwkeurigheid de onjuiste lezingen van Friederich verbeterd heeft; 2) het verbeteren van eenige schrijf en spelfouten, voor zooverre ik daartoe in staat was; 3) tot de

scheiding der woorden, voor zooverre het schrijfstelsel van 't Kawi zulks toeliet. Bij dit laatste punt behoor ik langer stil te staan.

De lezer zal bij inzage van den gedrukten tekst ontwaren dat daarin over 't algemeen hetzelfde stelstel van woordscheiding in acht is genomen als in de Europeesche en in enkele Indische drukken van Sanskrit werken. Het vrij rekbare stelsel komt hierop neêr: een woord welks sluitletter met de beginletter van het volgende niet tot een samengesteld teeken verbonden wordt, plaatst men op eenigen afstand van 't volgende; ter wille van de duidelijkheid, vooral om dubbelzinnigheid te voorkomen, bezigt men den Wirâma ook wel eens zonder dat er juist gebrek aan een samengesteld karakter is [1]). In 't wezen der zaak, wordt hetzelfde beginsel in de Kawi-Hss. gehuldigd. Het bewijs hiervan kan men vinden door te letten: 1) op de wijze waarop één en dezelfde klank door tweederlei teekens wordt uitgedrukt, al naar mate die klank aan 't einde des woords of *in* een woord voorkomt; 2) op 't veelvuldig gebruik van den Wirâma, Jav. Paten. De neusklank *ng* wordt, als een woord daarop uitgaat, als Anuswâra, Jav. C'ĕc'ak geschreven, bijv. ; maar in het tegenovergestelde geval als *nga;* bijv. , , . Er komen hier en daar uitzonderingen voor, bij samengestelde woorden bijv. , doch ook hiervan is de gewone spelling . Volgt op den neusklank een ander woord met klinker, dan bezigt men de *nga*, dus *sang adyah* spelt men , geheel in overeenstemming met het in Skr. drukken gevolgde stelsel. Als wij nu één stap verder gaan, en de woorden wier scheiding

1) Met den Wirâma zijn de Hindu's, in gevallen waar 't gebruik er van doelmatig is, minder zuinig dan de meeste Europeesche uitgevers.

door de spelling kennelijk aangeduid wordt, ook op eenigen afstand van elkaar plaatsen, dan veranderen we aan 't wezen der zaak niets; we toonen door zulks te doen niets anders dan dat wij overvloediger schrijfmateriaal bezitten.

Op welke wijze ik bij mijne uitgave het beginsel in toepassing gebracht heb, kan de lezer zelf opmerken, doch over één punt ben ik verplicht nader rekenschap te geven. Het betreft zulke woordjes als *nya*, *ning*, *nika*, *nira*. De vraag is: behooren wij ze met het voorgaande woord aanéén te schrijven of niet? Mijns bedunkens, moeten ze met het voorgaande onafscheidelijk verbonden worden, indien ze enklitisch zijn, dat wil zeggen: indien ze accentverplaatsing in 't voorgaande woord veroorzaken. Welke van die woordjes zijn echter enklitisch, en welke niet? Om dit uit te maken hebben we geen ander middel dan de kennis der hedendaagsche Jav. accentuatie vergeleken met het geschrevene Kawi. *Nya*, Jav. *ne* (en deftig *ña*) is zonder twijfel enklitisch geweest, evenals in 't Javaansch. Daarom zal men het niet aan 't begin van een volzin of versregel aantreffen (behalve in geheel andere beteekenis). Met *ning*, *ni*, is het evenzoo gesteld. — *Nira*, *ira* zijn in de hedendaagsche taal enklitisch. Is het woord waarmede ze verbonden worden, paroxytonon, dan kan het zijn accent behouden, want snijdt men, om zoo te zeggen, 't geheel in tweeën, dan blijven er twee paroxytona over; dus *pákĕnníra* wordt behandeld als *Gába-ráïl*. Doch is het woord een oxytonon, dan verliest het den klemtoon geheel en al; dus *mannira*. Had nu hetzelfde plaats in 't Kawi? Ik durf het niet beslissen, en in onzekere gevallen is het beter de woorden te scheiden dan te verbinden, al was het maar omdat in verscheidene talen de gewoonte heerscht, ook en-

klitische woordjes van 't voorgaande los te maken; zoo bijv. in onze eigene taal; zelfs in 't Fransch scheidt men bij enklise de woorden door een streepje. Het is nochtans niet te ontkennen dat de Middelnederlandsche, Italiaansche, Spaansche manier, volgens welke men bijv. *hebdi; rivederci; tomadlos* spelt, een fijner taalgevoel verraadt. *Nika*, *ika* heb ik behandeld als *nira*, *ira*.

Verreweg 't moeielijkste en ondankbaarste deel mijner taak was de vertaling. Om het Oudjavaansch te leeren verstaan, kan men over twee belangrijke hulpmiddelen beschikken; dat zijn: 't Sanskrit en Javaansch, benevens de letterkunde dezer talen. Doch aan eigenlijk gezegde hulpbronnen van studie ontbreekt het ten eenen male. Het spreekt van zelf, dat iemand die kennis van 't Kawi wil opdoen, begint met de toegankelijke teksten te lezen. Ongelukkig zijn die nog zeer schaarsch; ze bestaan in de door Friederich uitgegeven gedichten Wiwâha, Bhomakâwya; in den Wṛtta-sañc'aya en het Bharata-yuddha, beide in lithografie; eindelijk in de Kawi-oorkonden. De meeste dier teksten zijn moeielijk te verstaan, deels om den kunstigen stijl, deels om de menigte verouderde woorden. Onder zulke omstandigheden is het een waagstuk een geheel werk te vertalen, en onvermijdelijk dat de vertolker verscheiden misslagen begaat. Wil iemand met zijne geleerdheid eer inleggen, dan zal hij niet licht er toe besluiten, aan 't wetenschappelijk publiek een kijkje te gunnen in zijne werkcel. Ik voor mij, die de overtuiging koester dat de fouten eens voorgangers den blik eens navolgers scherpen, en zoodoende een prikkel zijn ter ontwikkeling, wensch naar vermogen bij tedragen tot de aankweeking van eene ten onzent nog steeds verwaarloosden tak der Polynesische taalstudie.

In de aanteekeningen zal het den lezer meermalen treffen dat ik woorden welke in de Javaansche woordenboeken als Kawi aangeteekend staan, eenvoudig Javaansch, d. i. Nieuwjavaansch, in tegenstelling tot echt Kawi, noem. Naar mijn begrip zijn alle woorden die een Javaan vrijelijk bezigt, onverschillig aan welke taal, Sanskrit, Kawi, Portugeesch, Arabisch, Nederlandsch, ze ontleend zijn, Javaansch, niets meer en niets minder. Ik wil er rond voor uitkomen dat het merken van een Javaansch woord met een KW., mijns inziens, tot niets leidt dan verwarring, gelijk het geboren is uit verwarring. Wat toch moet dat *kawi* der leerboeken beteekenen? De gebruikers van den term dienen zulks toch het best te weten; welnu, uit het Jav. Handw. i. v. vernemen wij dat het is: „de taal der oude (*sic*) Javaansche dichters (*sic*) en van de woorden, die tot die taal behooren." Uit deze definitie is, ondanks hare omslachtigheid, niets te leeren omtrent de betrekking waarin Kawi en Nieuwjavaansch tot elkaar staan. De oude Javaansche dichters gebruikten de woorden *tĕlu*, *pat*, *lima*, enz. en duizend andere even goed als ieder Javaan van heden, hij zij dichter of niet; waarom worden *tĕlu*, *pat*, *lima*, enz. dan ook niet als Kawi gemerkt? De bedoeling zal wellicht wezen: „zulke woorden als thans in 't dagelijksch leven niet meer gehoord worden, alleen in geschriften voorkomen." Indien dit de meening is, behoorde men òf de echte oude taal, òf de verknoeide vormen er van, geen Kawi te noemen. Ontneem aan een Latijnsch woord zijn eigenaardigen stempel, en het blijft geen Latijn meer; het moge eene regelmatige vervorming of wel eene verbastering wezen, het is in geen geval Latijn meer. Het is, om één uit meer dan honderd voorbeelden te kiezen, ongeoorloofd, eene klankverbinding

als ꦩꦤꦸꦱꦲ Kawi te noemen, want die taal kent alleen *mánusha*, en *manushya*. Men geve aan zulke woorden als ꦩꦤꦸꦱꦲ welken naam men maar verkiest, behalve dien van Kawi; òf men vermijde het, de gebruikers van een woordenboek in den waan te brengen dat zulke vormen tot „de taal der oude dichters" behooren. — Genoeg, waar in 't vervolg de term Kawi voorkomt, is er heusch Kawi mede bedoeld; tot afwisseling bezig ik Oudjavaansch.

De Wṛtta-sañcaya levert voor de Indische metriek enkele gegevens die niet van belang ontbloot zijn, gelijk hierboven bereids opgemerkt is. De aanteekeningen zijn zóó ingericht, dat Sanskritisten die zich niet op de beoefening van Javaansch en Maleisch toegelegd hebben, licht een overzicht van die gegevens kunnen krijgen. Mogen de uitkomsten der studie van taal, letterkunde en kunst op de Ṡunda-eilanden tot nog toe voor de waardeering van den Hinduschen invloed niet zóó groot zijn, als men wenschen kon, het zal bij voortgezet onderzoek zeker hoe langer zoo meer blijken dat de Indische beschaving niet in hare volle beteekenis gekend wordt, indien men 't eigenaardig gewijzigd Hinduïsme op Java, Bali, Sumatra buiten rekening laat. Die Indische invloed is ook daarom zoo merkwaardig, omdat hij niet, gelijk in Achter-indië, alleen van Buddhisten is uitgegaan. Integendeel, het grootste aandeel daarin hebben zoogenaamde Brahmanisten, inzonderheid Çiwaieten, gehad. Trouwens, dit feit was overbekend, maar mocht toch nog wel eens in herinnering gebracht worden, nu men onlangs in Engeland er over getwist heeft of de Brahmanisten ooit bekeerlingen gemaakt hebben. Natuurlijk volgt uit het feit zelve dat Brahmaansche invloed op Java, enz., werkzaam is geweest het ongegronde van de bewering dat Brahmanen geene

overzeesche reizen ondernamen. — Neemt men dit alles in aanmerking, dan zal men erkennen dat C. Lassen juist gezien heeft toen hij de geschiedenis en oudheidkunde van den Indischen Archipel als een onderdeel in zijne „Indische Alterthumskunde" opnam, hoe men ook over de uitvoering denken moge.

De gedrukte tekst is in de gebruikelijke type, even als de door Friederich uitgegeven Wiwâha en Bhoma-kâwya. In de plaatsing van de zoogenaamde Layar mag de nieuwere Javaansche manier niet gevolgd worden. Daargelaten dat de Jav. schrijfwijze ongerijmd is — want de Layar is eene bovengeschreven *r*, niets meer en niets minder —, strijdt ze met de spelling der handschriften, en is ze voor 't Kawi onbruikbaar, dewijl men, de Jav. manier volgende, onmogelijk woorden als *ryyak*, *ry angkat* e. dgl. kan uitdrukken. Ook de *mb* schrijf ik op dezelfde wijze als de Hss.; wat in 't Javaansch als *mb* dienst doet, is eigenlijk een Kawi *mbh*.

Omtrent mijne vertaling moet ik opmerken dat ze slaafscher is dan eene goede vertaling behoort te wezen. Het mocht mij niet te doen zijn, om eene proeve van zuiver Nederlandschen stijl te geven; anders had ik ze niet zóó ingericht.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"[illegible]"

[illegible]

"[illegible]"

[illegible]

"[illegible]"

---

1. °[illegible] — 2. [illegible]. — Steeds [illegible]. — Steeds [illegible] voor [illegible].

3. Steeds [illegible]. — [illegible]° — [illegible]°. — [illegible]°

[illegible]

[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible]

॥ ९ ॥

---

4. °[illegible]. — Voor [illegible] vermoedelijk te lezen: [illegible]. — [illegible]. — 5. [illegible]. — [illegible]. — [illegible]. — [illegible]. — [illegible]. — 7. [illegible]. — 8. [illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

---

18. [illegible] °[illegible], in den naam. — 19. [illegible] met [illegible], schijnt het, er onder. — [illegible]. — 20. [illegible] en [illegible] tegen de maat. — 21. [illegible] tegen de maat. — °[illegible]. — 22. °[illegible] en [illegible] tegen de maat.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

---

28. [illegible], hetwolk niets is. — 29. [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible], alles in strijd met het metrum. — [illegible]. — 31. [illegible]°, beide keeren.

[illegible]

[illegible] " [illegible] " |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] " [illegible] " |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] " [illegible] " |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] " [illegible] " |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] " [illegible] " |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] " [illegible] " |[illegible]|

33. [illegible], als naam. — 34. [illegible]. — 35. [illegible]. — 36. °[illegible]. — Als naam [illegible], verkeerd. — 38. [illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

---

39. [illegible]. — °[illegible], tweemaal. — 41. [illegible]. — [illegible] — [illegible], tweemaal. 42. [illegible]. — [illegible] — °[illegible], de tweede maal.

[illegible]

[illegible] ॥ ४४ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ४५ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ४६ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ४७ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ४८ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ४९ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ५० ॥ |[illegible]|

---

44. [illegible]°. — °[illegible] — [illegible]°. — [illegible]. — °[illegible]°. — [illegible], beide keeren. — 45. [illegible]°. — °[illegible], tweemaal. — 46. °[illegible]°. — [illegible]°, beide keer. — 48. [illegible]°.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ௬௦ ॥ |[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ௬௧ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ௬௨ ॥

|[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

49. [illegible]°. — 50. [illegible]. — °[illegible]. — [illegible] en °[illegible]°. — 52. [illegible]. — 53. [illegible].

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

---

54. [illegible]. — 55. [illegible] in 't vers. — 56. [illegible]. — 57. [illegible].

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

59. [illegible]. — 60. °[illegible]°. — 61. [illegible], tweemaal. — 62. [illegible]. — 63. [illegible]. — °[illegible]° °[illegible]°. — [illegible]°.

[illegible] ॥ ८७ ॥

|[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ८७ ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ८७ ॥

|[illegible]|

[illegible] ॥ ८८ ॥ |[illegible]|

[illegible] ॥ ८८ ॥

|[illegible]|

---

64. [illegible]. — [illegible]. — 65. °[illegible]. — °[illegible]°. — °[illegible] in 't onderschrift. — 66. [illegible]. — 67. °[illegible], tweemaal.

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

---

70. [illegible]. — 71. [illegible]. — °[illegible]. — [illegible], tweemaal. — 72. [illegible]. — [illegible].

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

---

73. °[illegible]° °[illegible]°. — [illegible], onderschrift. — 74. [illegible]. — [illegible]°. — 76. [illegible]. — [illegible]°. — [illegible]° in 't onderschrift. — 77. [illegible].

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ३० ॥ |[illegible]|

[illegible]

[illegible] ॥ ३१ ॥

|[illegible]|

[illegible]

---

78. [illegible]. — [illegible]. — 81. °[illegible], tweemaal. — 82. °[illegible] in den naam.

[illegible] ॥ [illegible] |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] |[illegible]|

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] |[illegible]|

[illegible]

---

83. [illegible]. — [illegible]. — 84. °[illegible]°. — °[illegible]. — [illegible]°, tweemaal. — 85. °[illegible]°. — °[illegible], tweemaal. — 87. [illegible]°. — °[illegible]°.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

[illegible]

॥ [illegible] ॥ |[illegible]|

பெண்ணாகுவரானாவரவான் விண்டிவிண்ணி ॥ ௧௦௩ ॥ |ஆவரானாவிவரவ|

விண்ணானது வழுவுவரவிண்ணுவி வரவாவவு வுவி ரி விவரவு,

ஐரவாவரவி வி வரவிவி ஈவவரவ,

வரவ ரி வாவுவு வரவிவர ஞாரிஞாவி: ॥ ௧௦௪ ॥ |வரவிவாவிவரவ|

ரி விவாவு ரி வாவாவவி ஞவிவுவுவிர வ் வாரி வுரி,

ஆவரவ வாவி விவிவரவி வரவவ,

விவரவரரி வாவுபிவி வாவாவவி விவிவு ॥ ௧௦௬ ॥

ஊவி ஆவாவுவிஞவிவு வாவுவுவி வரவுவி ரவுவி வி வுரி,

வாவுவிவுரிவி விவுவுவாவிவு,

விவாவரவுரா வாரவிவி வாவவரிவி ॥ ௧௦௬ ॥

வவிவிவுவ்வஞவிவாவிஞ்ஞவி வாஞவிவாவி வவிவுவிஞு,

ஆவரவுவுவுவி வாவி வ் வாவிவாஞு,

வவாவாரவிர்ஞவி ரி விவுவி வாவுவுவு ॥ ௧௦௮ ॥

ஜ் வஞ்ரவுவவாரவுவவுபுவாவவிவி வுஆவுவுவுஜ் வாஆவி:

வாஆவு ஜ் வவுஆவ் புரரவுவிவாவ் வரவாரு வாஆவு ரி வாவு॥

ஆஞு: வுஆவு வரவவி: வாவாவுவிவாவிவுஆவு விவாவுஜ் வாஆவு,

பெரவாஆஞு: விவரவாவு ஆவாவவ விவ் ௧௦௯(ஞுரவி வாஆவு

॥ ௧௦௭ ॥

வாரவாவுவி விரா வ் வாவு விவரவவாஞுவுவு வுவரவாரு விரா,

ஐரவாவுவாரு வாவுவுவிவ் விவாரா ஆவுரரஞ்ஞரவி: வரவவா॥

வாஞுவுவுஞ்ஞவி வாவஞ்ஞவ வுவுவு ஞுரவி வாஞுஜ் வுரி,

---

103. ௧௩௩. — ரி வாவா°. — 104. வாரி. — °வாரவி. — விவாவி விவு. — 105. வாவுவிவு° in A. — 108. வவுவவு. — வஞ்ஞ.

[illegible] ॥ ८०८ ॥
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ८०८ ॥
[illegible]

[illegible] ॥ ८८८० ॥
[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ८८८८ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ८८८८ ॥

[illegible] ॥ ८८८८ ॥

---

109. [illegible]. — [illegible]. — 111. °[illegible]. — °[illegible].

VERTALING EN AANTEEKENINGEN.

1.

De Godin der Rede zie met welgevallen op mij, die haar, des Scheppers gemalin, altoos deemoedig vereerd heb! Met mijnen geest wil ik haar in den lotus in 't binnenste van mijn hart bestendig loven. Moge zij mij steeds haren genadigen zegen schenken, dat ik van smart, kwaal en hindernis vrij blijven, en de wetenschap en alle menschelijke kundigheden zonder bezwaren leeren moge!

Lihat staat hier als imperatief. Zoo ook in Bharatayuddha 636:

[illegible]

„Edele held, Dhanañjaya! kijk, ik zal u onderrichten." Evenzoo in hetzelfde gedicht 437; 468; 517.

Lihat i satata-bhaktingku is eene constructie volgens den regel van 't Javaansch, welken men aldus zou kunnen formuleeren: „elk praedicaat of attribuut dat in 't Nederlandsch met het redeaccent wordi uitgesproken, vereischt in oud en nieuw Javaansch den vorm van een substantief." Bij-

voorbeeld, in de Reizen van Poerwo Lelono, I, 4 lezen we: [illegible] „het Javaansche letterschrift is afkómstig [1]) van het Sanskrit." Evenzoo beteekent [illegible] „ik ben afkómstig van de bergstreek." Dergelijke voorbeelden, waar een Nederl. praedicaat door een formeel substantief in 't Javaansch wordt uitgedrukt, zijn zóó talrijk, dat het overbodig is er meer aan te halen. Andere, waar een attribuut zoo uitgedrukt is, waartoe *likat i satata-bhaktingku* behoort, mogen hier volgen: [illegible] „hij zag met verlangen uit naar zijn zoon die op reis was." Eveneens [illegible]; en [illegible] „bij de laatste oogenblikken van uwen vader in zijn ziékte (of: die ziék is) nog tegenwoordig te wezen." Bij deze zinsneden welke alle aan Lakons ontleend zijn, voeg ik er nog een paar uit het „Wayang-verhaal Pandji:" bl. 317: [illegible] „om de Koningin van 't eiland B. bij hare aanstaande kómst (of: die komen zoude) te ontvangen." Op bl. 281 beteekent [illegible] „de troepen van overzee, gevlúcht zijnde, zeiden aan den Koning van Matahun;" ten onrechte teekende de uitgever aan, dat [illegible] hier „vluchteling" beteekent, en nog verkeerder was het, deze vergissing later in 't Jav. Handwoordenboek te herhalen. De beteekenis „vluchteling" achter [illegible] is veilig te schrappen. Een dergelijk voorbeeld uit het nieuwsblad Bra-martani is: [illegible]; in onze taal

1) Bij gebrek van beter druk ik het redeaccent uit met den acutus; daar bij de overige woorden der zinsnede 't gewone, zachtere woordaccent niet gemerkt is, kan er geen onduidelijkheid ontstaan.

zou [illegible] grammatisch en logisch als 't onderwerp kunnen optreden, en [illegible] overgaan in een attribuut. Vgl. Radja-Pir. 71: [illegible]. — Verschillende bijzondere gevallen die onder den bovengeformuleerden regel vallen, vindt men verspreid in Roorda's Gramm., namelijk in §§ 505, 500 en 499.

Sarasija. Met „lotus" is hier kennelijk de hartlotus bedoeld, door de Indiërs *puṇḍarîkam* of *daharam* (kleine) *puṇḍarîkam* genaamd. Soms verstaat men daaronder 't binnenste des harten; zóó in de Muṇḍaka-Upanishad II, 2, 7, en waarschijnlijk in de Chândogya Upanishad VIII, 1; 1, ofschoon op deze laatstaangehaalde plaats de Commentaar het als „hart" in 't algemeen opvat. Het is niet te ontkennen dat „lotus," Skr. *padma*, *ambuja*, enz. elders wel eens meer in 't algemeen het hart aanduidt. Ook in den aanhef van het Bhoma-kâwya kan [illegible] evengoed „in 't harte" als „in 't binnenhart" beteekenen. Daarentegen heeft onze dichter den term in denzelfden zin genomen als de vermelde Upanishads doen; evenzeer als de schrijver van den Wiwâha 308: *padma ning hati*, waar de Balineesche glosse te recht *tĕlĕnging hati* heeft. Voor „in 't binnenste van mijn hart" zou men ook kunnen zeggen: „in 't diepste mijner ziel."

Guṇa ning janma is eene uitdrukking die nog in 't Jav. in gebruik is. In 't gedicht Bale-Galagala wordt ergens van een paar jonge knapen gezegd: [illegible] „ze waren nog lang zoo ver niet van knap te zijn in de gewone kundigheden; ze dachten nog aan niets anders dan zich te vermaken."

De beide eerste strofen zijn in de maat Sragdharâ; vgl. str. 92.

2.

Na aldus aan Haar mijne bede en vereering gebracht te hebben, terwijl ik gaarne een werk over de verskunst zou willen vervaardigen, ga ik straks proeven geven hoe men verzen maakt, opdat de onkundigen zich er in bekwamen. Versmaat dan heet, volgens de leer der groote dichters: het getal lettergrepen in het vierel eener strofe. Vier vierels maken regelmatig een (afzonderlijk) vers (d. i. een heele strofe) uit, gelijk (?) er staan in de Palambang.

Gumawayang „om te maken" is, even als *gumawaya*, de conjunctief van het toestandswoord van *gaway*, *gawe*, in zin = Skr. *kárya;* hiervan *agawe* of *magawe*, Jav. [illegible] (en afgesleten [illegible]) = *akárya*, *makárya* „doende, werkende, makende."

Gumawayang wṛddhya ning wálabuddhi „om te maken dat de onkundigen het goed leeren." De constructie komt overeen met de Javaansche, behalve in zooverre als in 't Kawi *wṛddhi* voorzien is met het modale aanhechtsel *a*, gelijk de zin het verlangt. Evenzoo in den Wiwâha, str. 1: [illegible]. In 't Jav. zegt men, gelijk bekend is, [illegible], e. dgl. zonder modaal toevoegsel. — Uit *wṛddhi* is zoowel Jav. [illegible], [illegible], als [illegible], met verbasterd passief [illegible] gesproten.

Kawíndra is hier geen eigennaam, — waarvoor de Heer Friederich het aanzag — maar beteekent „voorname, voornaamste dichters," of als men eene overeenkomstige figuurlijke uitdrukking verkiest: dichtervorsten. Wat de schrijver gemeend heeft, blijkt ten duidelijkste uit str. 110, en daaren-

boven uit de hier behandelde zinsnede zelve. Vermits *kawíndra* niet in de Skr. woordenboeken opgegeven staat, — stellig omdat de samenstelling zoo begrijpelijk is — verwijs ik naar het versje in Weber's Metrik, bl. 371, waar we lezen: *tám Indrawajrám bruwate kawíndráḥ* „die (maat) noemen de dichtervorsten Indrawajrâ."

Byakta = Skr. *wyakta*, klaar, voorzeker. Uit het substantief *wyakti* is het Jav. [illegible] ontstaan; vgl. aant. op 90.

Mon; het spraakgebruik van dit woord is mij slechts ten deele bekend. In BY. 623 beteekent: [illegible] „hetzij de hel, hetzij de hemel, waar zoudt gij heengaan?"; en in den volgenden regel: [illegible] „hetzij goden, of demonen." Eenigszins anders is het in str. 677 gebruikt:

[illegible] „dat mijne kinderen niet gesneuveld waren door de hand hunner vijanden, al waren (deze) een millioen in getal." Nemen we in aanmerking dat hierboven *mon* als wisselvorm van *mong* verschijnt; verder dat *mon* nog voortleeft in 't gebiedende en concessieve [illegible], en waarschijnlijk *mong* ook in [illegible]; eindelijk dat in 't Madureesch [illegible] = [illegible] of [illegible] is, en dit in den zin van „als, indien" z. v. a. [illegible] [1]), dan mogen we besluiten dat het Oudj. woord de beteekenissen van „indien," en „al" (concess.), „al is het maar" in zich vereenigde. Vooral is ook in 't oog te houden, dat dezelfde woorden nu eens eenen voorwaardelijken, dan weder eenen concessieven zin hebben; bijv. [illegible] beteekent „indien" in den Pandji bl. 209; 236; 301; doch „al, hoewel" (=

1) Zie A. C. Vreede, Handleiding voor de Mad. taal, in 't glossaar i. v.

[illegible] bl. 367 [1]). Wijders is het niet zeldzaam dat een en hetzelfde woord nu eens eene voorwaarde, dan weêr eene gelijkheid te kennen geeft; aldus [illegible] en [illegible]. In de veronderstelling dat ook *mon* hierbij behoorde, heb ik het hierboven als „gelijk" opgevat, ofschoon ik die beteekenis niet bewijzen kan.

Onder *pralambang* verstaat de dichter overal elders onmiskenbaar zijn Cakrawâkadûta [2]); waarschijnlijk heeft hij dat ook hier gedaan. De eigenlijke beteekenis van *palambang*, naar 't Jav. te oordeelen, schijnt „gelijkenis, parabel, allegorie" te wezen.

3.

Bedraagt het aantal lettergrepen in een vierel slechts één, dan heet het (vers) Ukta; indien er twee in zijn, heet het Atyukta; zoo er drie lettergrepen in zijn, noemt men het Madhyama, en als er vier zijn, Pratishṭha; dan volgt Supratishṭha met vijf. De Gâyatrî, moet men weten, heeft zes lettergrepen (in elk vierel); de Ushṇih zeven.

Str. 3—7 zijn in de maat Çârdûlawikrîḍita, gelijk str. 88. De inhoud van 3—6 komt overeen met Kedâra's Wṛtta-

---

1) Soms pleonastisch [illegible] »indien ook al" Babad Mataram (Soerakart. druk) I, 95; Babad Padjadjaran II, 71. [illegible] (of [illegible]) bet. o. a. »niet eens indien, zelfs niet bijaldien," bijv. [illegible] Bab. Mat. I, 14.

2) Vergel. de Inleiding.

ratnâkara 1, 19, vgg., welke hier ter vergelijking volgen:
uktâtyuktâ tathâ madhyâ pratishṭhânyâ supûrwikâ [1])|
gâyatry ushṇig anushṭup-ca bṛhatî pangktir ewaca||
trishṭup-ca jagatî-caiwa tathâtijagatî matâ|
çakwarî sâtipûrwâ [2]) syâd ashṭy atyashtî tathâ smṛtâ||
dhṛtiçcâtidhṛtiçcaiwa kṛtiḥ prakṛtir âkṛtiḥ|
wikṛtiḥ saṃskṛtiçcâpi tathâbhikṛtir utkṛtiḥ||

Hiermede vergelijke men Colebrooke's Miscell. Ess. II, 158, en Weber's Metrik 283 en 113. In de door den laatste aangehaalde woorden: *sâti; sati; madhyam; pratishṭhâ; suwâ; catuḥçatam utkṛtiḥ* is eene fout. 't Eerste *sâti* is een synoniem van *uktha*, en te lezen in den nominatief, *sâtiḥ*. Dan echter is wederom te lezen *sâti*, d. i. „*sâti* met *ati* er bij," anders gezegd: *atisâti* = *atyuktha*; eigenlijk behoorde het *sâtiḥ* te wezen. Dan volgt *madhya*; voorts *pratishṭhâ*; *suwâ* beteekent „met *su*," nl. *prâtishṭhâ*; derhalve *supratishṭhâ*. Dat *sâti*, *uktha*, *madhya*, *pratishṭhâ* eigenlijk namen zijn van liturgische verzen, die in de verschillende stadiën eener plechtigheid te pas komen, ziet men uit de termen zelve.

De Oudjav. tekst dezer strofe levert weinig zwarigheden op; *akshare* is *akshara* + *i*, in. — Naast *ngaran*, hetwelk in 't Oudjav. de gewone vorm is, vindt men hier ook *aran*, dat in 't Nieuwjav. uitsluitend in gebruik is. — *Tapwankalen* is „zonder ander, niet anders, uitsluitend;" het grondwoord is *len* „ander, anders; of; ook; en;" Maleisch *lain*. Ik denk dat het met *tunggal* te verbinden is; of het is in den zin van „niet anders" een stoplap, zooals *byakta*.

Huningan „men moet weten, je moet weten" is eene

---

1) D. i. *pratishthâ* met *su* er vóór; dus: *supratishthâ*.

2) D. i. *çakwarî* met *ati* er vóór; derhalve: *atiçakwarî*.

letterlijke vertaling van 't Skr. *jñeyam* of *jánîyát*, *widyát*, e. dgl., uitdrukkingen in didaktischen stijl, die men vaak onvertaald kan laten. Het bestaat uit *huninga* + *ĕn*.

4.

Zijn er echter acht lettergrepen in een vierel, dan heet het Anushṭubh, en zoo er negen in zijn, Bṛhatî. Dat is een vaste regel. Voorts, als er tien in zijn, draagt het den naam van Pangkti; zoo elf, dan Trishṭubh. Wanneer er twaalf (lettergrepen in een vierel staan), zoo heet dit Jagatî. Dus leest men bij Râmaçarman.

Byakta is hier niet meer dan een stoplap. *Yeki* kan zoowel, „ditzelfde," Engelsch: this very, wezen, als te scheiden in *ya* = ꦲꦶꦪ ter aanduiding van den nazin, met een daarmede samengesmolten *iki*.

Ngke is, voor zooverre ik zien kan, niet onderscheiden van *ngkâne* „ter plaatse, bij, in." — *Inucap* is letterlijk = Skr. *uktam* „gezegd," doch in een verband als wij het hier zien, laat het zich gevoegelijk weêrgeven met: „men leest bij dien schrijver." Bij ons treedt het zien van een geschrift op den voorgrond, bij de Indiërs en Javanen het hooren. Waar de Javaan dus spreekt van den ꦲꦤꦶ, ꦲꦤꦶꦤꦸꦂ, ꦲꦶꦤꦺꦴꦤ, d. i. „de klank, wat men hoort" verkiezen wij te zeggen: „wat er in den brief te lezen staat." Strikt genomen bet. dus ꦲꦤꦶ, enz. nooit „inhoud," al vertalen wij het zoo [1]).

---

1) Daarom berust de omschrijving van ꦲꦶꦤꦺꦴꦤ in 't Jav. Handw.

Râmaçarman is eene autoriteit der Indische metriek, die meer dan eens vermeld wordt, o. a. in Kṛshnadewa's Commentaar op den Wṛttaratnâkara, 1, 3. Vermits het daar heet: *Râmaçarmâdicchandograntheshu*, en R. dus in de eerste plaats genoemd wordt, moet zijn werk als het eerste in zijn soort beschouwd zijn geweest, en zulks verklaart, waarom in onze Oudjavaansche prosodie juist van Râmaçarman gewaagd wordt, niettegenstaande er slechts sprake is van een punt waarover alle Indische versbouwkundigen het eens zijn.

5.

Dertien lettergrepen, vormen 't vierel van de Atijagatî; veertien, van de Çakwarî; vijftien, van de Atiçakwarî. Wanneer er zestien zijn, draagt de maat den naam van Ashṭi. Atyashṭi heet een vers met zeventien lettergrepen in elk vierel, Dhṛti een met achttien; Atidhṛti, als 't aantal negentien bedraagt. Kṛti is de benaming van twintig (lettergrepen in een kwartstrofe).

Pwa beantwoordt hier aan 't Jav. ꦥꦸꦮꦤ, Kr. ꦥꦸꦮꦤ꧀. — *Byakta*, wederom weinig meer dan expletief, of, zooals de Indiërs zich uitdrukken: *pâdapûraṇa*, middel om 't vers te vullen. Ook bij ons zijn stoplappen eene bekende zaak, in

---

met ꦲꦤꦺꦴꦱꦶꦭꦸꦱ op verwarring van twee geheel verschillende woorden, nl. *rasa*, gevoel, en *rasa*, geluid. Tusschen den ꦱꦶꦤꦱ van een brief en de meening des schrijvers bestaat etymologisch niet het minste verband.

theorie en praktijk beide. — In *âkya*, voor *âkhyâ*, vinden we een voorbeeld van klinkerverkorting, welke reeds in de oudste ons bekende Kawi-stukken geenszins ongewoon is. Onze dichter verkort en verlengt de klinkers, hetzij aan 't einde of in 't midden der woorden, naar welbehagen. Een sprekend voorbeeld treffen wij aan in str. 25; evenzoo in str. 3, waar *sangkya*, voor *sangkhyâ*, op eene korte *a* uitgaat, terwijl vlak te voren *sangkyâ* gebruikt werd, omdat het in de maat zoo te pas kwam.

6.

Indien het getal lettergrepen één-en-twintig bedraagt, dan heet het Prakṛti. Is 't getal der lettergrepen in een vierel twee-en-twintig; zoo is de naam er van Akṛti. Wikṛti echter heet het, als er drie-en-twintig, en Sanskṛti, als er vier-en-twintig zijn. En zoo telt Abhikṛti vijf-en-twintig, en Wyutkṛti zes-en-twintig (voeten).

Dwâwingçat voor *dwâwińçati* is barbaarsch Sanskrit. — *Nikeng sapada warṇṇa-nyâ* is eene omzetting van *nika warṇṇa-nya ing sapada*. — De lange *â* van *nyâ* dient om aan de eischen der versmaat te voldoen; evenzoo de verlenging van *wi* in ಶಿಕ್ಷಣಿ, ofschoon het eenvoudiger geweest ware, indien men 't woord volgens de uitspraak gespeld had ಶಿಕ್ರಿಣಿ, want *kr* is een dubbele medeklinkers en maakt dus dèn voorgaanden voet lang door positie. — Voor *sańskṛti* is de gewone term *sangkrti*, doch dewijl ook de door mij gebruikte gedrukte tekst van Kedâra *sańskṛti* leest, heb ik dezen vorm zoo gelaten als hij is.

Wyutkṛti; daarvoor heeft de Wṛttaratnâkara Utkṛti, even als alle andere ons bekende Indische bronnen. Vooralsnog moeten we Wyutkrti voor eene vergissing van Tanakung of van zijne Javaansche voorgangers houden, eene vergissing die licht ontstaan kon, zoo er in den een of anderen Skr. tekst *hy utkṛtiḥ* stond. Hoe het zij, eene afschrijversfout is het niet, want *utkṛti* past niet in de versmaat.

7.

Slechts die verzen waarvan 't getal lettergrepen in elk vierel zooveel bedraagt als boven vermeld, worden *chandaḥ* in de leerboeken genoemd. Wanneer daarentegen 't getal lettergrepen grooter is, heet zoo'n maat Daṇḍaka, en Gadyaka (?). Van de opgesomde dichtsoorten [1]) zal ik wederom alleen de monoschematische (*wṛtta*) behandelen, met den naam dien ze bij Pinggala dragen. Datgene waarin ze van elkaar verschillen bestaat in de regeling der lange lettergrepen en de plaatsing der korte [2]).

Aan den term *chandaḥ* hecht Tanakung eene veel te enge beteekenis. Niet enkel de strofen van 4 × 1 tot 4 × 26 voeten, maar ook alle overige dragen den gemeenschappe-

---

1) D. i. de hoofdklassen Ukta, Atyukta, tot Daṇḍaka toe, met hun soorten of varieteiten.

2) In proza zou men eenvoudiger zeggen: het onderling verschil der versmaten hangt af van de verschillende wijze waarop de lange en korte voeten geplaatst zijn.

lijken naam van *chandaḥ*. Hoe hij in zulk eene dwaling vervallen kon, is wel te begrijpen, bijaldien we veronderstellen dat hij of een zijner Javaansche voorgangers eenen Sanskrit-tekst voor zich had, welke met dien van Kedâra schier woordelijk overeenstemde [1]). De plaats in den Wṛttaratnâkara 1, 17, vg. luidt namelijk als volgt:

ârabhyaikâksharât pâdâd ekaikâksharawardhitâiḥ|
pṛthak chando bhawet pâdair yâwat shaḍwiñçatiṃ gatam||
tadûrdhwaṃ caṇḍawṛshṭyâdidaṇḍakâḥ parikîrtitâḥ|
çesham gâthâs tribhiḥ shaḍbhiç caraṇaiç copalakshitâḥ|

D. i. „Door elk vierel te maken van 1 lettergreep, 2 lettergrepen, enz. tot 26 toe, krijgt men evenzooveel afzonderlijke dichtsoorten (*chandaḥ*). Dan volgen in de opsomming de Daṇḍaka-maten, zooals Caṇḍawṛshṭi, enz. Eindelijk de Gâthâ-maten, welke zich kenmerken door drie of zes vierels."

Uit deze plaats van Kedâra, of eene andere bijna gelijkluidende, zou iemand de gevolgtrekking kunnen maken dat de Daṇḍaka niet meer onder de *chandaḥ* gerekend wordt. De gevolgtrekking ware geheel onjuist, maar licht verklaarbaar.

De overgang van Skr. *chandaḥ* tot het Kawi *chanda*, *canda* is dezelfde als in *yaça* en *teja* uit *yaçaḥ* en *tejaḥ*. Daarentegen is *manaḥ* onveranderd gebleven tot in 't hedendaagsche Jav. toe. In 't Kawi *Bhûriçrawa* is de slot-*a* zelfs uit *âḥ* ontstaan. De verdere verbastering van *canda* tot *caṇḍa* is wellicht aan de afschrijvers te wijten; zeker is zulks in geenen deele, en indien ik des niettegenstaande den zuiverder vorm

1) In technische Indische boeken treft men dikwerf dergelijke bijna gelijkluidende passages aan.

hersteld heb, dan is het geschied om dubbelzinnigheid te voorkomen.

Mâlâwa. Dit woord is in de vertaling overgeslagen, omdat de beteekenis er van mij onbekend is. Een versnaam is vermoedelijk er mede bedoeld, doch de maat die in de Indische prosodie *mâlawî* heet, komt hier al evenmin te pas als, naar het schijnt, eene andere, Mâlâ genaamd. Beide zijn Prâkṛtsche versmaten, waarvan de eerste bestaat uit $45 \times 2 = 90$ Mora's, of uit $45 + 27 = 72$ Mora's; en de laatste uit $16 + 12 + 16 + 12 = 56$ Mora's; zie Colebrooke, Misc. Ess. II, 156 en 157. Het zou mogelijk wezen, dat Tanakung onder Mâlâwa (zoo de overgeleverde tekst niet bedorven is) in 't algemeen Mâtrâ-chandaḥ verstond, waartoe inderdaad de Prâkṛtsche Mâlâ behoort. Het is ook denkbaar dat werkelijk de term Mâlawa [1]) nog in anderen zin gebezigd werd dan wij weten, doch dit alles is volstrekt onbekend, al moge het ons aansporen tot verder onderzoek.

't Volgende Gadyaka noemt in de opsomming dezelfde plaats in als Kedâra's Gâthâ. Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat *gadyaka* verbasterd zijn kan uit, of verschreven voor, *gâthakâ.* Wat het toevoegsel *ka* betreft, zou men kunnen verwijzen naar enkele Jav. woorden uit het Skr. ontleend, welke het pleonastisch suffix *ka* vertoonen; bijv. [illegible] = *droha;* [illegible] = *krodha.* Alvorens een bepaald gevoelen uit te spreken, dienen we te onderzoeken, vooreerst, wat Kedâra t. a. p. met zijn Gâthâ bedoeld heeft; ten andere, wat Tanakung onder zijn *gadyaka* (?) verstaan heeft. Dit is noodig, omdat de term *gâthâ* niet in alle

1) *Mâlâwa* (sic) kan nooit Skr. geweest zijn.

Indische bronnen denzelfden omvang heeft. Volgens de door Colebrooke geraadpleegde werken, omvat de term Gâthâ: 1) Stanzas comprising four unequal verses, constituting a metre not described by writers on prosody; 2) Stanzas comprising more or fewer verses [1]) than four; viz. three, five, six, etc. 3) Any metre not specified by Piṅgala; 4) Metre not specified by any writer on prosody (Misc. Ess. II, 165). Veel onbepaalder heet het in Pinggala (in Weber's Metrik, 417): *atrânuktaṃ gâthâ*, d. i. „wat (versmaat) in dit boek niet vermeld is, is eene Gâthâ." Daarop volgen er toch nog eenige soorten van *gâthâ's* in strijd met de bewoordingen van den regel, klaarblijkelijk toevoegsels van eene andere hand. Met den regel in 't Pinggala-sûtra stemt overeen Colebrooke's opgave onder 3. Daarentegen verstaat Kedâra, gelijk op te maken is uit vergelijking zijner eigene hierboven aangehaalde woorden met den ganschen inhoud van 't 5de hoofdstuk zijner prosodie, onder Gâthâ's zoowel de Udgatâ, Saurabhaka, enz. (van vs. 6 af), als de Wishama-verzen (van 1—5) en andere niet door hem behandelde (vs. 12). Dat strookt dus met hetgeen Colebrooke opsomt onder 1 en 2. Trachten we nu eindelijk tot een besluit te komen omtrent de bedoeling van onzen schrijver, dan hebben we een gegeven in de volgorde die hij zelf later in acht neemt. Onmiddellijk na de verzen in Daṇḍakamaat, str. 100, volgen bij hem Udgatâ-wishama (101), Saurabha-w. (102) en Lalita-wishama (103). Aangezien nu deze dichtmaten slechts drie afdeelingen of verzen bevatten, en ook bij Kedâra als soorten van *gâthâ* beschouwd worden, moeten wij het er voor houden dat ook Tanakung ze

1) D. i. *pâda's*, vierels.

onder zijn Gadyaka, die hij het laatste noemt, laat behooren. Of hij zelf werkelijk zóó geschreven heeft, in stede van *gâthaka*, is zonder behulp van andere Hss. niet uit te maken. Aan *gadya*, proza, dat de Heer Friederich (bl. 5 zijner Verh.) er bij te pas brengt, geloof ik niet dat de dichter gedacht heeft.

Apadudwan = *mapadudwan*, „onderling verschillende," Jav. [illegible], of in afgesleten vorm: [illegible]. Het is afgeleid van *padudwan*, Jav. [illegible], onderling verschil. *Naran* zal wel, gelijk Friederich ook meende, staan voor *aran*, met de misplaatste toepassing van Skr. Sandhi. Nog in 't Jav. wordt [illegible] als voegwoord gebruikt in den zin van Skr. *hi* of *nâma* „namelijk, immers, videlicet;" zelfs, gelijk Skr. *hi* in den zin van „voorwaar," bijv. Pandji 368.

8.

Zoowel 't getal caesuren in de verzen, als de kwantiteit der voeten is (bij de verschillende maten) verschillend geregeld. Voor evenzooveel wijzen van gebruikelijke rangschikking der lange en korte lettergrepen in een vierel als er bekend zijn, bestaan bijzondere namen, welke ik zonder fout in dichtmaat opgeven zal. Luistert, hier volgen specimens er van in geregelde volgorde, die ik in de Palambang wil samenstellen.

Yadyastun, hoewel het vormelijk aan 't Jav. [illegible] „laat het zijn, hoogstens" beantwoordt, bet. „indien ook al; al is;" bijv. BY. 453:

[illegible]. D. i. „Al ware hij de koning der dichters, dan zou hij zeker toch nog het blad (waarop hij uwe deugden beschrijven wil) onvoltooid moeten laten."

Yadyastun heeft dus den zin van 't Jav. [illegible]. Nu bet. dit meermalen, gelijk bekend is: „ook;" en in een nazin, wanneer de voorzin [illegible] bevat; „zelfs; maar ook." Verder bet. [illegible] — [illegible] hetzij — of; zoowel — als;" bijv. in de door Meinsma uitgegeven Babad, 404: [illegible]. Dat *yadyastun* — *lamun* met „zoowel — als," of „hetzij — hetzij, deels — deels" te vertalen is, blijkt voldoende uit den samenhang.

Bheda is in 't Skr. uitsluitend substantief, doch in 't Kawi worden een aantal Skr. substantieven ook als adjectief gebruikt, zooals *çakti*, *krodha*, enz. In nog hoogere mate is het gezegde toepasselijk op 't nieuwere Javaansch.

Kawruhi is een passiefvorm die vooral in 't noordelijk en oostelijk Javaansch nog in zwang is. In de Beknopte Jav. Grammatica van Roorda, § 116, wordt het behoud der *i* in plaats van *an* voor eene poëtische eigenaardigheid verklaard. De vorm komt echter ook vaak in eenvoudig proza, als in de Reizen van Poerwo Lelono en in brieven voor. *Kawruhi* op deze plaats is niet te verwarren met het secundaire Jav. grondwoord [illegible] in 't passief, dat ik ontmoette in den Javaanschen Almanak voor 1869, bl. 9 van 't Mengelwerk: [illegible].

Hinikětakěnan, met conjunctief-teeken *ang* = *a*, hetwelk

vóór de volgende *t* in *an* overgegaan is, gelijk *ping-tiga* in *pin-tiga* Wiwâha 8 en 305; [illegible] in [illegible].

Rĕngön, uit *rĕngö* + suffix *ĕn*. Zulke woorden zijn in 't Kawi gerundieven, evenals in 't Sundaneesch, en passieve conjunctief-imperatieven, als in 't Javaansch; *rĕngön* is dus in 't Skr. overgezet èn *çrotawyam* èn *çrûyatâm*.

Hyun inikĕtakĕn; in deze constructie herkent men de Jav., volgens welke men zegt [illegible], e. dgl.; zie Roorda, Jav. Gr. § 515. Tevens leeren wij uit het Kawi, dat het Jav. [illegible] in de passieve constructie eigenlijk niet hetzelfde is als in de actieve. Zoodra men namelijk het passieve *hyun inikĕtakĕna* in 't actief omzet, wordt het: *mahyun* (of *ahyun*) *angikĕtakĕna* (of *mangikĕtakĕn*). In dezelfde verhouding als *ahyun*, d. i. „willende" tot *hyun*, d. i. „'t gewild worden, 't voornemen," staat Kawi *aharĕp* of *maharĕp* tot *harĕp* [1]). Dewijl nu zoowel Kawi *aharĕp* als *harĕp* samensmolten zijn in 't Jav. tot [illegible], lijkt het Jav. woord in passieve constructie hetzelfde als in de actieve, al is het ééne, logisch, het tegendeel van 't andere. Het is evenwel mogelijk dat er voor het taalgevoel der hedendaagsche Javanen geen onderscheid meer bestaat.

Palambanga. Het aanhechtsel *a*, zooals het hier gebruikt wordt, is voor zooverre ik zie, synoniem met *nya;* met *palambanga* is bedoeld „de Palambang (die volgt)." In 't Madureesch is het gebruikelijk als *ah* gespeld; zie A. C. Vreede, Handl. Mad. taal, Glossaar. In Jav. poëtischen stijl is het nog *a*, bijv. [illegible], Jav. Almanak voor 1869, Mengelwerk, bl. 17, vg.

De versmaat dezer strofe is dezelfde als van str. 111. Het

1) Ook in beteekenis is *hyun* = *harĕp*.

is eene varieteit der klasse Wikṛti, en in Kawi-werken geenszins ongewoon. Nadien onze dichter deze maat niet bij name noemt, er geen specimen van geeft in zijn Palambang [1]), en toch blijkt te kennen en te bezigen, zoo volgt dat hij ze niet aan de Indische prosodie ontleend heeft. Het was dus een eigenaardig Kawi-metrum, bestaande voor de eerste helft uit de eerste twaalf voeten van een Çârdûla-wikrîḍita, en voor 't tweede gedeelte uit de laatste elf voeten der Kawi-maat Wĕgang-sulañjani (of: sulañjari). Vgl. de Inleiding.

Hiermede is de theoretische inleiding ten einde; de volgende strofen tot 108 vormen te zamen het sprookje dat ten titel voert: „de eend als bode." Als afzonderlijk stuk begint de Palambang met eenige aanroepingen.

9.

Nanda.

Ah, Nanda, ô!

Deze vertaling is geheel onzeker, daar Nanda onderscheiden beteekenissen heeft, en men wegens 't gebrek aan samenhang moeielijk raden kan wat er bedoeld is. Zooveel blijkt wel, dat het vers eene aanroeping is. Ook de vier volgende verzen behelzen niets anders dan aanroepingen van hemelsche machten en zijn te beschouwen als de gebruikelijke aanhef (*manggala*) van de Palambang.

---

1) Daarin worden maar twee soorten van Wikṛti, te weten Açwalalita en Mattâkrîda (str. 94 en 95) met name opgegeven.

Het is zeer opmerkelijk dat deze varieteit van Ukta bij Kedâra niet vermeld wordt. Hij kent slechts de Çrî, d. i. 4 × 1 *lange* lettergreep. Als voorbeeld daarvan geeft de Scholiast: *Çrîs* | *te* | *sâ* | *syât* || „Moge zij voor u eene geluksgodin wezen!" Colebrooke (Ess. II, 158) kent wèl een Ukta van 4 × 1 *korte* lettergreep, onder den naam van Mahî, dat stellig *mahi* in den vocatief moet zijn, want anders kan de naam niet in 't vers gebracht worden, hetgeen toch een vereischte is. In 't Pinggala-sûtra komt in 't geheel geen Ukta-vers voor. In afwijking van Kedâra noemt Tanakung de volgende maat: Çrî.

10.

Çrî.

Godin Gaurî, genadige, gebenedijde!

Deze soort Atyukta draagt bij Kedâra den naam van Strî, en het door den Scholiast aangehaalde voorbeeld luidt:
Gaurî | Lakshmîḥ | strî te | sâ syât||
„Moge die vrouw voor u eene Gaurî, eene Lakshmî zijn!" Colebrooke geeft t. a. p. twee namen, Strî of Kâma; buitendien andere soorten, die ik met stilzwijgen voorbijga, daar geen er van hetzij Çrî of Bhadrâ heet. Uit het onderschrift: [illegible] „Bhadrâ; andere Çrî;" of „tweede Çrî" maak ik op, dat de dichter of een aanteekenaar twee termen kende. Doch hoe kan dat te pas komen in onzen tekst, nu de voorgaande strofe in 't geheel niet als *çrî*, maar als *nanda* bekend staat? In Kedâra zou het verklaarbaar wezen, want hij heeft (3, 1 vg.):

uktâ | gaḥ çrîḥ ||
atyuktâyâm | gau strî ||

Niets is gemakkelijker dan eene verwarring tusschen *strî* en *çrî*, en zulk eene fout zal dan ook wel aanleiding gegeven hebben tot de afwijkingen in onzen Wrtta-saṅcaya.

11.

Nârî.

Brahma en Wishṇu, goden! Wâṇî (d. i. Saraswatî) en Çrî (anders: Lakshmî), godinnen!

Dezen Madhya-vorm vinden we onder denzelfden naam bij Kedâra opgeteekend; insgelijks bij Colebrooke t. a. p.

De *u* van Wishṇu in 't vers wordt als lang gerekend, wegens de volgende pause. Over 't algemeen beschouwt onze dichter elke lettergreep aan 't einde eens vierels als lang, hetgeen ook in de Indische prosodie de regel mag heeten, behoudens uitzonderingen. Vgl. Kedâra 1, 9.

Behalve de Nârî, die uit 4 × een Molossus bestaat, vermeldt de Wṛttaratnâkara een anderen Madhyâ-vorm, Mṛgî, 4 × een Amphimacer. Colebrooke somt er nog andere op.

12.

Wanamṛgî.

Alle hemelingen te gader, vereenigd met Wanamṛgî!

Deze Pratishṭhâ-vorm draagt in de lijst van Colebrooke den naam van Satî; Kedâra geeft eene andere varieteit, en

in geen enkele der bekende Indische boeken over prosodie ontmoet men den term Wanamṛgî. Toch moet hij ontleend zijn, al is het dan ook in andere lezing.

Het woord *cinaru* is mij elders niet voorgekomen; de gegeven vertaling is niets dan een noodhulp. Volgens 't Jav. Handw. is [illegible] = [illegible]. Ik veronderstel dat het eene andere uitspraak is van [illegible].

Even onzeker is het wie hier met Wanamṛgî (d. i. „hinde van 't woud," en „schoone vrouw van 't woud)" bedoeld is. Uitgaande van de veronderstelling dat de term Satî synoniem moet wezen met Wanamṛgî, denk ik dat Durgâ gemeend is, want zij heet o. a. Satî „de voortreffelijke vrouw." Aangezien een synoniem er van *warawarṇinî* is, en *warṇinî* op hetzelfde neerkomt als *mṛgî*, mag men gissen dat *wanamṛgî* een verkeerde lezing is voor *waramṛgî*.

13.

Wijayanti.

Ik verheerlijk de godenschare, en loof ze met de woorden: „O! bij hen is heerschappij!"

Dezelfde soort van Supratishṭhâ komt voor bij Kedâra, doch onder de benaming van Pangkti; desgelijks bij Colebrooke, die als synonieme termen opnoemt: Aksharapangkti en Hansa. Het voorbeeld in den Commentaar op den Wṛttaratnâkara 2, 6 luidt:

nîradapangkti-çyâmaladeham|
Mâdhawam ekam, pûjaya dewam||

D. i. „Verheerlijk eeniglijk Wishṇu, den god wiens lichaam donker is als saamgepakte wolken." Men ziet dat dit versje tot denzelfden kring van denkbeelden behoort als de strofe van Tanakung.

Ten aanzien van den naam Wijayanti geldt hetzelfde als aangaande Wanamṛgî: men zoekt hem in de toegankelijke Indische prosodieën te vergeefs. Het is duidelijk derhalve, dat de Wṛtta-sañcaya, hetzij rechtstreeks of middellijk, op 't gezag van andere Indische geschriften of redacties steunt, welke òf verloren zijn òf nog ergens in Indië schuilen.

14.

Tanumadhyâ.

Ik vervaardig verzen, ten einde zoodoende te maken dat de slanke meisjes mij genegen zijn.

Panggil, nog Jav. ꦥꦤꦼꦭ꧀, is 't inheemsche aequivalent van Skr. *upâdhi*, beding, voorwaarde. Hoe *upâdhi* een voegwoord van doel kan worden, blijkt uit het Jav. Krama ꦱꦸꦥꦤꦺꦴꦱ꧀, poëtisch ꦱꦸꦥꦤꦶ. *Tiki* is in bet. Jav. ꦠꦶꦏꦶ.

Rakwa vat ik hier op in den zin van ꦩꦺꦤꦏ, dien het in deftig Javaansch als ꦱꦺꦤꦏꦺꦴ, ꦱꦺꦤꦏ en ꦱꦺꦤ꧀ꦏ (vgl. Maleisch *arĕkiyan*) nog heeft, bijv. Jav. Brieven bl. 89, 10. Doch het beteekent daarenboven Jav. ꦩꦶꦤꦏꦺꦴꦤꦸꦤ꧀, inzonderheid in gevallen waar dit laatste achter een woord geplaatst wordt om aan te duiden dat men alle individuen van een soortbegrip wil samenvatten. Zoo, om een voorbeeld ter verduidelijking te geven, is in Winter's Zamenspr. I, 104 met

[illegible] bedoeld wat men in 't Skr. zou uitdrukken met *prâkrtajanâ iti*, of *p. nâma*, of *prâkrtamâtrâḥ* „alle die men tot de geringe klasse brengen kan, alle zoogenoemd geringe lieden." Geheel in denzelfden zin wordt *rakwa* gebezigd in Wiwâha 116: *sang sajjana rakwa* z. v. a. „*de* goeden." Ook in 't Javaansch is [illegible], deftig [illegible], het aequivalent van Skr. *iti* (en *ewam*) in bovenvermelde functie. Bijv. in Jav. Almanak voor 1869, bl. 12 van 't Mengelwerk leest ge: [illegible]; nu [illegible] is „het woord *drawina* beteekent eigenlijk brassen," Skr. *drawineti bhogawâcakaḥ* [1]). In proza: [illegible] „wat is" „[illegible]?" Winter, Zamenspr. II, bl. 15; [illegible], bl. 43 [2]); e. e. Op de aangehaalde plaats van den Wiwâha omschrijft de Balineesche vertaler het met *wyakti*, de Javaansche met [illegible] in den zin van [illegible]. Hoe zich uit een begrip als zóódanig, zóó, [illegible], dat van „alle derzelfde soort" ontwikkelen kan, zien wij in [illegible] en [illegible], waarvan 't eene de Skr. vertaling is van 't andere, klaar voor oogen. Op die wijze is *rakwa* geworden tot een middel om „gelijk, te gelijk," en „gezamenlijk" aan te duiden.

Mangde (conjunctief *mangdeya*) *lulut ning kanyâ* is de ver-

---

1) *Bhoga* is niet hetzelfde als *bhoja*, maar dit laatste kon niet gebruikt worden, daar de Skr. zinsnede eene onjuistheid zou bevatten. Het komt hier op de beteekenis van *sukaboja* niet aan.

2) Ter loops zij opgemerkt dat de door Winter gegeven verklaring blijkbaar onnauwkeurig is; *luyung* in de zegswijze [illegible] is zonder twijfel het Kawi *ruyung*, voetangel, of dgl. in 't Eedformulier behandeld in Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. N. Indië, jaarg. 1874, bl. 225.

eischte constructie zoowel in Kawi als in Nieuw-javaansch; zie Roorda, Jav. Gr. § 500.

De Tanumadhyâ is ook bij Kedâra en Colebrooke de eerstvermelde onder de Gâyatrî-vormen. Zoo ook bij Pinggala (in Weber's Metrik, 365).

15.

Kusumita-janma.

Ik hoop dat ik van de zijde der deskundigen toegevendheid zal ontmoeten, omdat zij alle edelaardige menschen zijn.

Na den aanhef van de Palambang, van str. 9—13, volgt in 14 eene soort van opdracht of dichterhulde aan de schoone kunne, en in 15 eene *captatio benevolentiae* aan deskundige lezers gericht.

Ngunihuni wordt in Bharata-Y. 532 verklaard met [illegible], stellig te recht; vgl. Cohen Stuart, Krit. Aant. bl. 260. Het is eigenlijk 't zelfde woord als *úni*, bijv. in *únîkála* „eertijds, van oudsher, oulings," BY. 8, en *ngúni*, *ngúnin*, *ngúnî* „weleer, eerder, vroeger;" nog Jav. [illegible], [illegible]. Denzelfden overgang van begrippen vindt men terug in [illegible], [illegible] en [illegible], enz.

Kusumita-janma. Dit samengesteld woord zou hier volstrekt niet passen, als men daaraan de beteekenis hechtte die het in 't Skr. heeft. Daarom heb ik *kusumita* genomen in den overdrachtelijken zin welken 't Jav. [illegible] en [illegible] bezitten. De meest gewone Skr. uitdrukkingen

voor „welwillende lezer" in een dergelijke *captatio benevolentiae* zijn *âryajana*, *sujana*, *sajjana*. Tevens ligt in deze woorden 't bijbegrip van kundig, kritisch; en uit deze omstandigheid laat het zich verklaren hoe 't Jav. [illegible] (d. i. Skr. *sajjana*) aan zijne beteekenis gekomen is. De afleiding van Skr. *sarjana*, in 't Jav. Handw. is ongerijmd, te meer omdat in 't Jav. zelve, [illegible] een synoniem is van [illegible]. — De wijze van samenstelling is geheel Indisch.

Dezelfde Gâyatrî-soort heet bij Kedâra: Çaçiwadanâ, terwijl Colebrooke twee namen er voor kent: Çaçiwadanâ en Caurânsâ. Het Pinggala-sûtra maakt er geen gewag van. Het verdient opmerking dat de Kusumitajanma (al. Çaçiwadanâ) juist de helft is van eene Trishṭubh-varieteit, namelijk de welbekende Kusuma-wicitra, ook door onzen dichter gebruikt in str. 59. De gedeeltelijke overeenkomst der twee termen zal wel niet aan toeval te wijten zijn.

16.

Madhukara-lalita.

Hoe zouden de klanken van 's dichters lied geen zielzucht opwekken? (Ware dat het geval), dan zouden ze eene geheel andere uitwerking hebben dan de tonen der dartelende bijen.

Ndi is eigenlijk „waar; waar komt het voor, dat;" maar wij zeggen in zoo'n geval: hoe.

Pahi = Jav. [illegible]. — *Mara* (= Jav. Krama [illegible]) heeft hier denzelfden zin als het met [illegible] verwante [illegible]; alszoodanig komt *mara*, *maran* in 't Kawi herhaaldelijk voor.

De constructie *pakî kalawan m.*, letterlijk: „geheel anders vergeleken met," is eigenaardig Javaansch. Wij zouden juist *madhukara-lalita* als onderwerp kiezen, en daarmeê de tonen der liederen vergelijken, zoodat de zinsnede zou luiden: „dan hebben de tonen der bijen eene gansch andere uitwerking." De zinwending in ons vers komt overeen met die in Radja Pirangon bl. 42, vg.: [illegible] — [illegible]

De maat dezer strofe, die tot de klasse Ushnih behoort, is bij Kedâra en Colebrooke bekend onder eenen anderen naam, Madhumati [1]); in 't Pinggala-sûtra ontbreekt zij geheel.

17.

Madalekha.

(Doch ben ik niet onvoorzichtig!) Daar ik zeer onbedreven ben, onervaren in alles wat smaakvol is, kan ik vast er op rekenen gelaakt te worden dewijl ik den schijn op mij laad van uit verwaandheid te schrijven.

De zin tusschen twee haakjes is ingelascht om den gedachtengang, zooals ik dien opvat, te verduidelijken.

Apan, *ápan* (of *mapan*, *mápan*) is o. a. „dewijl" en „want," niet alleen in 't Kawi, maar ook in de nieuwere taal; aangezien de woordenboeken deze beteekenis die in 't eerste beste Jav. gedicht voorkomt, niet kennen, verwijs ik naar

1) Bij den eersten 3, 15 °*ti* met korte *i*.

Damar Wulan 113, 9; 472, 7; en op de volgende regels in Bale Gala-gala: [illegible].

Rasamâtra. Hierin is *mâtra* op te vatten in den zin van een *kârtsnya*, zooals de Indiërs zich uitdrukken. *Tanworuh ring rasamâtra* is dan: „onervaren, onbedreven in eenige *rasa*, in al wat *rasa* is." Toevalligerwijs zijn er twee gansch verschillende woorden *rasa* uit het Skr. in 't Kawi en Javaansch overgegaan, en het is niet te ontkennen dat in sommige gevallen, bijv. als er van poëzie sprake is, de begrippen dier twee woorden vermengd kunnen worden, of ten minste moeielijk te onderscheiden. 't Eerste Skr. *rasa* beteekent „smaak," enz.; het tweede: „klank, woord;" *râsa* is „praat, taal" [1]). Over 't algemeen laten zich de twee woorden [illegible] ook in 't Jav. uit elkander houden; alles wat gevoel, gevoelen, besef uitdrukt ([illegible]) behoort bij *rasa*, smaak; daarentegen [illegible], [illegible] en [illegible] praat, sprake, bij het tweede *rasa*. In 't Jav. Handw. worden niet alleen deze twee homoniemen met elkander verward, maar daarenboven ook *rahasya* er bijgevoegd!

---

1) Ten onrechte wordt in 't Petersb. Wdb. *rasa* = *çabda* onder 't andere *rasa* verstopt, en onnoodigerwijs bij de juiste verklaring eens Hindu's een uitroepingsteeken geplaatst, alsof dat *rasa* = *çabda* al heel iets vreemds en verbazingwekkends ware, niettegenstaande *rasatu* toch bekend genoeg is. Het woord is niet alleen Skr., en daaruit in 't Javaansch overgegaan, maar komt in onderscheidene Indogermaansche talen voor; o. a. Gotisch *razda* (vormelijk = Skr. *rasitâ*), Angelsaktisch *reord* »spraak, taal;" Latijn *rostrum* = Skr. *waktram*, in suffix en beteekenis identische, in wortel synonieme, woorden. Met Skr. *rasa*, smaak, van denzelfden stam als *rasanâ* »tong," eig. dat waarmeê men proeft, is in 't Germaansch *lustus*, *lust*, stamverwant.

De woorden [illegible] en [illegible] hebben in den zin dien 't Wdb. kent, ook al, etymologisch, niets met *rasa* „gevoel" uitstaande; ze behooren bij *rasa* = [illegible], [illegible]; [illegible], dat als Krama-inggil wordt opgegeven is niets anders dan eene verbastering van [illegible] = [illegible]. Wel bestaat er een [illegible], [illegible] bet. „in denzelfden trant," en dit is mogelijk = [illegible] van *rasa*, smaak, doch hiervan maken de woordenboeken geen melding. Bijv. van zekeren vorst die iets soortgelijks in den zin had als Koning David met Uria en Bathseba wordt gezegd, dat hetgene hij wilde doen was: [illegible] Bra-martani.

Madalekha of °*khâ* pleegt in 't Skr. te beteekenen „lange streep van bronstvocht, van muskus," e. dgl. Dat kan de dichter hier niet gemeend hebben. Op zich zelf kan *mada* verwaandheid beteekenen, en *lekha* geschrift; *madalekha* dus „verwaand geschrijf."

De Madalekhâ, klasse Ushṇih, ontbreekt in Pinggala; doch wordt genoemd bij Kedâra 3, 18, en Colebrooke 159.

18.

Kumâralalitâ.

Hadde ik (daarom) geen bezorgdheid, dan ware ik in waarheid onnozel, ik die mij gaarne beijver, als schoone meisjes met aandrang verzoeken, aan hun zielsverlangen te voldoen.

Apan in een nazin kan, waar de voorzin voorwaardelijk is, „dan" beduiden. Zoo is het correlatief van *yan* in BY. 179.

Ook in 't Nieuw-jav. heb ik [illegible] wel eens zoo aangetroffen, terwijl er in den voorzin [illegible] staat; o. a. in de Lakon Antasena. Is de voorzin concessief, dan is [illegible], in Kawi *apan*, *âpan*, te vertalen met „toch;" bijv. in de Lakon Pantjakumara leest men: [illegible]

Mapunggung = *apunggung*, welk laatste in 't Jav. afgesleten is tot [illegible].

Kumâralalitâ is eig. „eene lieveling der jongens, der vrijers;" wij zouden zeggen „eene gevierde schoonheid" [1]) — *Aswi*, beter *aswî*, zooals men leest BY. 90; 243; en 566. De grondvorm is *swî*, waarvan 't passief *sinwî*, in BY. 85 en 672. Vgl. in Bijdragen van 't Kon. Inst., jaargang 1873, Zang XV van 't Bharata-yuddha, Aant. op 243.

Aangaande de vertaling der twee laatste regels ben ik niet zeker; *manutakĕn* zou, naar den grammatischen vorm, evengoed „tot richtsnoer nemen" kunnen uitdrukken. Dan zou *kumâralalitâ* tot *kung* als genitief staan, hetgeen mij niet waarschijnlijk voorkomt.

Deze varieteit van Ushṇih vindt men terug zoowel in Pinggala (bij Weber 366), als bij Colebrooke en Kedâra.

19.

Waktra.

De geschiedenis die 't onderwerp van ons gedicht uitmaakt begint daarmeê, dat eene edelvrouw in den rouw der scheiding

---

1) Het komt ook voor in den zin van »jongensgek, manziek;" *lalita* is namelijk zoowel passief, als intransitief.

gedompeld werd doordat heur lief haar verlaten had. Terstond begon zij zeer te treuren en wist geen raad van smachtend verlangen.

De korte inhoud van den Cakrawâkadûta is deze: eene edele dame treurende over 't verdwijnen van haren geliefden prins, stort heur hart uit voor eene *cakrawâka* (Anas casarca), en draagt dezen vogel op, den verloren minnaar op te sporen. De vogel, een wijfjes-eend, voldoet aan dat verzoek, heeft het geluk den edelman te vinden, en overreedt hem om terug te keeren in de armen zijner smachtende hartvriendin.

Dit vers is een onberispelijk specimen van Waktra, ofschoon Tanakung zich binnen enger grenzen beperkt heeft, dan noodig. In die soort van Anushṭubh welke Waktra genaamd wordt, heeft men zich enkel aan de drie volgende beperkingen te houden: op de eerste lettergreep van een vierel mag noch een Proceleusmaticus (⏑⏑⏑), noch een Anapaest (⏑⏑ –) volgen; daarentegen moet achter de 4de lettergreep ⏑ – – komen te staan; zie Wṛttaratnâkara 2, 21; Colebrooke II, 157; Weber 335. Elke andere beperking is eene zaak van vrije verkiezing des dichters. Dat ze nochtans niet ongewoon was, zien we ook uit Warâha-mihira's voorbeeld, aangehaald door Weber bl. 338. Met den *çloka*, dien Weber daar ook behandelt, heeft de Waktra niets gemeen dan 't getal voeten; in de volgorde der lange en korte, alsook in rhythmus verschillen Waktra en Çloka dermate, dat de Indische prosodisten ze meest onderscheiden. Nadien de *çloka* in 't geheel geen *wṛtta* in engeren zin is, wordt hij door Tanakung in den Wṛtta-saṅcaya ook niet behandeld.

Het spreekt van zelf dat hij den çloka anders wel kende, even goed als de âryâ.

Omtrent de woorden in den tekst gebezigd valt weinig op te merken. *Wiyoga*, in 't Skr. uitsluitend substantief, is hier praedicatief, possessief, of, wil men, attributief, en klaarblijkelijk in den gewijzigden zin dien 't woord in 't Javaansch nog bezit, want het volgende *dinohan sih* is redegevend. *Sih* is hier concreet, en herinnert aan 't overeenkomstige Engelsche *love*, en 't Latijnsche *deliciae*, en 't Jav. [illegible].

Angdani, ook wel *angdâni*, bijv. BY. 508, bet. o. a. beginnen aan, aanvaarden," gelijk Jav. [illegible]. Men zou *angdani duhka* gevoegelijk kunnen vertalen met: „gaf zich aan droefheid over."

20.

Pathya.

Des nachts, kon zij niet slapen dewijl zij in onrust gehouden werd door hare zinsverbijstering. Het scheen wel alsof zij, onverschillig voor het leven, zou sterven van hartzeer.

Yan ing râtrî verschilt in niets van *râtrî* of *ing râtrî*, dan dat het in zulke gevallen gebruikt wordt, waar in 't Nederlandsch een sterker klemtoon vereischt wordt of waar eene korte rust volgt. Evenals in 't Javaansch *wĕngi* ons „'s nachts," zonder redeaccent, uitdrukt, maar *yen wĕngi*, *manawi dalu* „'s náchts" met sterker klemtoon en met korte rust, zoo ook in 't Kawi.

Bhramîta is eene onnoodige verandering van *bhramita*, welk laatste niet met de maat in strijd is. Het is 't part praet. pass. van Skr. *bhramayati*, causatief van *bhram*. — *Ing* is hier een instrumentaal-teeken. — *Twas wimohita*, letterlijk „verbijsterd binnenste, 't hart verbijsterd."

Sawet ning „uit oorzaak van;" uit *wet* = Jav. [illegible], en 't voorvoegsel *sa*, hetwelk hier den ablatief uitdrukt; evenzoo in *sareh-nya*, Jav. [illegible]. Buiten samenstellingen komt *sa* in 't Javaansch, en voorzooverre ik weet, in 't Kawi, als ablatief voorzetsel niet meer voor, doch in de talen der Philippijnen, het Tagalog en Bisaya, is *sa* 't gewone ablatief-kenmerk. Wat het gebruik in samenstellingen betreft, duidt *sa* in oud en nieuw Jav. bij namen van richtingen en windstreken den ablatief aan. Bijv. *sakidul*, e. dgl. beantwoordt aan Skr. *dakshiṇatas*, enz. „van 't Zuiden, aan den zuidkant," en aan Nederl. Zuiden, bijv. in Zuidenwind, d. i. wind uit de zuid. Met Jav. [illegible] strookt Skr. *madhyatas*, Hoogd. mitten; [illegible] Hoogd. unten, Nederl. beneden; enz. Kortom, overal waar de Germaansche talen den adverbialen ablatief-uitgang *an* (Ndl. en Nhd. *en*), en 't Skr. *tas* vertoonen, heeft het Jav. 't voorvoegsel *sa*. Wijders staat het als ablatiefteeken in gevallen waar de samenstelling opgelost kan worden in een substantief met voorzetsel [illegible], zoowel waar dit „van," als „aangaande" uitdrukt [1]). Ziehier enkele voorbeelden van dit door spraakkunsten en woordenboeken onvermeld gelaten spraakgebruik: [illegible] Adji Saka 162; [illegible] Lakon Palasara 27; vgl. [illegible] Pandji 241. Voorts: [illegible]

1) D. i. in 't Latijn zoowel *a* als *de*.

Lak. Kongsa; [illegible] Lak. Djaladara; [illegible] (d. i. ten gevolge) [illegible] Lak. Srikanti. Het komt zelfs voor in gevallen waar wij „door" zouden zeggen; bijv. [illegible] Wayang Abiyasa.

Lâra = *lara;* de verlenging der eerste lettergreep is op deze plaats geheel onnoodig en misschien te wijten aan een lezer of afschrijver die meer regelmaat dan vereischt wordt, in 't vers meende te moeten brengen.

Patyaya; de laatste lettergreep houde ik voor 't Jav. aanhechtsel [illegible] (eigenlijk [illegible]); 't meer gewone Kawische *nya* ware tegen de maat. *Patya* is de conjunctiaf van *pati*, dood, τὸ θανεῖν, afhangende van *hatur*. De substantiefvorm van 't gezegde is overeenkomstig den Jav. regel; zoo in Meinsma's Babad 490: [illegible] „zult gij sterven als martelaar."

De term *pathya* beteekent „regelmatig;" de dichter heeft dien òf niet meer begrepen, òf zich veroorloofd wegens gelijkheid in klank 't inheemsche woord *patya* voor 't vreemde in plaats te stellen. In allen gevalle blijkt er uit dat hij geen begrip meer had van 't wezenlijk onderscheid tusschen geaspireerde en niet geaspireerde letters en het daarmêe gepaard gaande in beteekenis.

Pathyâ heet zulk een Waktra waarin op den eersten voet van 't 2de en 4de vierel een Amphimacer volgt, of wat op hetzelfde nêerkomt, waarvan de evene vierels op een Dijambus uitgaan; zie Kedâra 2, 22; Weber 337; Colebrooke t. a. p. Het onderscheid tusschen de Pathyâ en den Çloka wordt nergens duidelijk bepaald; in 't algemeen kan men zeggen dat elke Pathyâ ook een Çloka is, maar niet omgekeerd; de eerste moet achter den vierden voet der onevene

vierels, gelijk het Waktra, ⏑ — — — hebben; bij den laatsten behoeft het niet zoo te wezen, al is het de gewone vorm. Zonder twijfel met opzet heeft Hariwyâsamiçra zijn door Weber (Metrik 346) aangehaald vers zóó ingericht dat men er uit zien kan dat de Çloka volgens hem niet identisch is met de Pathyâ; de Çloka luidt:

çlokasaṅjnaṃ tu yad wṛttaṃ wṛttamâlâsumeruwat|
caturwidhebhyaç chandobhyo bhinnalakshaṇam ewa tat||

In eene Pathyâ zijn vier lange voeten op de plaats waar hier *bhyaç chandobhyo* staat, uitdrukkelijk verboden. Volgens het gevoelen van andere evenwel is er geen onderscheid; ten minste de Scholiast op Kedâra 2, 22 haalt als voorbeeld van een Pathyâ-waktra eenen Çloka aan uit den eersten Zang van den Raghuwança.

21.

Omgekeerde pathyâ.

De geliefde was als in heur hart geborgen, of zweefde haar voor de oogen, hetgeen haar voortdurend diepe smart veroorzaakte en den geest uitermate verbijsterde.

Sĕnĕng, hier concreet, gelijk *sih* in 19. — *Sumlap*, van grondw. *sĕlap;* Jav. [illegible] bet. wegstoppen, bergen; bijv. Babad Padjadjaran II, 28: [illegible]; zoo [illegible] stoppen in, op *iets;* in hetzelfde boek bl. 41; [illegible] wordt gezegd van de plaats waar iets gestopt, gestoken,

geborgen is; [illegible], weggestopt, geborgen liggende, gestoken, bijv. ([illegible]) [illegible]; t. a. p. bl. 39.

Lot bet. „daarna, vervolgens," en „altijd door, gaande weg," en „(nu eens), dan wêer;" men kan het beschouwen als 't inheemsche woord voor Skr. *antara;* vandaar *tanlot* „onmiddellijk daarop;" voor voorbeelden zie o. a. BY. 46; 57; 59; 90; 371; 435; 544; 595; 597. De eigenlijke beteekenis komt nog duidelijk uit in 't Jav. [illegible].

Nityasa = Skr. *nityaçaḥ*, heeft hier reeds geheel den Jav. vorm, ([illegible]); de Wisarga is afgevallen gelijk in *yaça, teja, Bhûriçrawa.* — *Ngde* = *angde, mangde.*

Abâlikakĕn, een actief van 't zoogenaamd causatief zonder neusklank, is onverklaarbaar. De versmaat vordert die schending der spraakkunst volstrekt niet; want het vers ware volkomen in orde, zoo de dichter geschreven had: *paty ambâlikakĕn.* Hoogst waarschijnlijk is de lezing in 't Hs. afkomstig, niet van den schrijver, maar van een verbeteraar die in den waan verkeerde dat het laatste vierel gelijkvormig moest wezen met het tweede. Duidelijkheidshalve laat ik hier de halfstrofe volgen waarin Kedâra (2, 23) èn den regel omtrent den bouw van een Wiparîta-Pathyâ èn 't praktische voorbeeld geeft. Het luidt:

ojayor jena wâridhes tad-ewa wiparîtâdi|

„Als in de onevene vierels (dus 1 en 3) achter den vierden voet een Amphibrachys volgt, is de maat een Wiparîta-Pathyâ." De overige bepalingen aangaande den bouw van een Waktra blijven daarbij van kracht. Verg. ook Weber (Metr. 338), die zich tevens beroept op Colebrooke's woorden: „some say etc.," zeker ten gevolge van eene misvatting. Want als men de Misc. Ess. II, 119 opslaat, bespeurt

men dat die woorden niet op de Wiparîta slaan. Ook heeft Weber minder juist in zijne vertaling van Pinggala t. a. p. bijgevoegd: „nach Ansicht Einiger," want er bestaat geen verschil van gevoelen nopens den bouw der Wiparîta-Pathyâ. en buitendien staat er in 't Sûtra iets anders. Hetzij men daarin *wiparîtâ* (scil. *pathyâ*) *wiparîtaikîyam* leest, of de woorden van den overgeleverden tekst voor elliptisch houdt, er staat niets anders in dan: „de Wiparîta is eenvoudig de omgezette (nl. Pathyâ)." Zóó heeft ook Colebrooke het begrepen, want hij zegt (bl. 158): „Wiparîta Pathyâ. The preceding transposed."

't Skr. *wiparîta* is in 't Kawi uitgedrukt door *ambâlikakĕn* (Maleisch *mambalikkan*), of, wil men, door *bâlik*. Het is niet noodig dat in een specimen juist hetzelfde woord als in den versnaam voorkomt, zoo de lettergrepen maar denzelfden klank hebben, of, in dit bijzondere geval, bij vertaling dien krijgen zouden.

22.

Capalâ.

Zij zocht haar toevlucht in de bekoorlijkheden van den lusthof, als middel om den versuften geest te troosten. Maar de stoute Minnegod, in zijn guitigheid, zou trachten haar in heur zoete hoop te leur te stellen.

Dushṭa ning Smara vertoont dezelfde constructie als waarvan in de aanteekening op str. 1 sprake was; het beantwoordt aan eene attributieve bepaling in ons spraakgebruik. *Dushta* is dus hier een substantief; zoo ook in BY. 37.

Mâlare is de conjunctief van *mâlar*, *malar* + de partikel *i*, welke in 't Kawi als scheidbaar en onscheidbaar beide, voorkomt. *Malar*, passief *palar*, bezit al de beteekenissen welke in onze taal de woorden „zoeken" en „verzoeken" hebben. In 't Nieuw-javaansch is *malar* als voegwoord in den zin van „opdat" geenszins zeldzaam, al wordt er in de woordenboeken niet van gerept. Ziehier enkele duidelijke plaatsen. In de Lakon Gondamana, bl. 205, leest men: [illegible] „opdat het strekke als middel om mijn jongeren broeder Nârâyaṇa te bevredigen." In Damar Wulan [1]) 348: [illegible]; en 404: [illegible].

Smâra instede van *smara* is voor de maat volstrekt onnoodig, en zal wel in misplaatste zucht naar eenvormigheid bij een conjecturenminnenden lezer of afschrijver zijn grond hebben. Alle niet twijfelachtig averechtsche verlengingen zijn reeds uit den gedrukten tekst gebannen.

Kâpusan zou in 't Skr. overgezet, *wañcita* wezen; *wañcayati* en [illegible] is „door misleiding iemand iets doen verliezen."

De Capalâ genaamde Waktra-varieteit draagt de algemeene kenmerken der Waktra-maat, behalve dat achter de vierde lettergreep der onevene vierels drie korten moeten staan. Zie Kedâra 2, 24; Colebrooke 158; Weber 339.

---

1) Aangehaald hier en in 't vervolg naar de poëtische redactie, uitgegeven bij v. Dorp & C°. te Samarang.

23.

Wipulâ.

Toen zij binnen den gaard kwam, werd zij met behagen vervuld bij 't aanschouwen der bloemen, die in menigte in volle ontwikkeling prijkende, een gevoel van zachten weemoed opwekten, waarin zij gestoord werd door het geluid van den donder.

Kataman is eig. „doordróngen," van [illegible]. — *Gĕntĕr* is de gewone Kawi-vorm van Jav. [illegible]. — *Kawa;* vgl. Jav. [illegible] gehinderd, gegêneerd; ongerust." In 't Kawi is *kawa-kawa* „verbouwereerd" in Wiwâha 338.

De Wipulâ — natuurlijk de Waktra van dien naam — verschilt in zooverre van de Pathyâ, als enkel de zevende voet der evene vierels een korte moet wezen, terwijl in de Pathyâ daarenboven de vijfde kort is. Vgl. Kedâra 2, 25; Miscell. Ess. en Weber t. a. p.

24.

Sarwa-wipulâ.

Alle bloemtrossen verspreidden wijd en zijd hun geuren; de bijen kwamen gonzende op de bloemen af, aan minnaars gelijk, die hartstochtelijk liefkoozen om de geneugten van 't minnespel te smaken.

Anghrĕng, van 't grondw. *hrĕng*, dat een brommend, gonzend geluid te kennen geeft; bijv. BY. 100: *hrĕng ing shaṭpada* „het gonzend geluid der bijen."

In de Sarwa-wipulâ is in alle vierels de zevende voet kort; vgl. Kedâra 2, 26; Col. t. a. p.; W. 340.

25.

Bha-wipulâ.

Een water stroomde sterk als een vloed die van de bergen daalt. Aan de oevers lagen links en rechts takken van den Pungboom dicht op één; de berg-patjars stonden voor 't meerendeel in bloei, en de varens kronkelden zich als de snuit eens olifants.

Walahar; de beteekenis van dit woord laat zich uit deze plaats met behulp van hetgeen over [illegible] in Roorda's Handw. opgeteekend staat, alsook van [illegible], dat inzonderheid modder- of lavastroom van 't gebergte, te kennen geeft, vrij wel opmaken. — *Aket* heb ik genomen in den zin van Jav. [illegible]

Pakis, volgens de Wdb. eene plant waarvan de bladeren als groente gegeten worden, schijnt eene soort varen te wezen. Ik maak het op uit dit vers en eene werkelijk dichterlijke natuurbeschrijving in Poerwo Lelono II, 132:

[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳
ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳
ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳

Okěl, uit *a* = *ma*, en *ukěl*. Het Jav. ꦲꦏꦼꦭ꦳ wordt in 't Handw. minder juist omschreven met: „*iemand* in of bij het haar pakken, door het haar om de hand te slaan." Vooreerst toch kan 't pakken en 't om de hand slaan kwalijk tegelijkertijd geschieden, nademaal 't eene op 't andere volgt. Ten tweede is niet *iemand* het voorwerp, maar het hoofdhaar; en ten derde beteekent ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ niet op zich zelf „bij of in het haar;" om dit uit te drukken is een woord voor „hoofdhaar" onontbeerlijk. Men zegt derhalve: ꦲꦏꦲꦔ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ Lakon Yudayana 353. Kortom, ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ is „om de hand winden," en eigenlijk ligt in *ukěl* het algemeene begrip van „omwinding" opgesloten; het is een tweelingbroer van ꦲꦏꦼꦭ꦳. Ter loops zij opgemerkt dat „(bij de haren) *pakken*" nooit ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ heet, maar ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳; bijv. ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳ꦲꦏꦼꦭ꦳

26.

Ra-wipulâ.

De pauw, zijn wijfje op een tak aanschouwende, danste aardig van uitbundige vrolijkheid. Het leek alsof hij afgunstig op het gesnap van den béo ook eens zijne stem wilde doen hooren.

Anawwang houde ik voor eenen bijvorm van *anawang*, 't welk niet in de maat past. Datzelfde *anawwang* komt ook als variant voor in BY. 102 (vgl. Cohen Stuart, Krit. Aant. bl. 36), wel is waar verkeerd, want dáár eischt de maat *anawang*, maar toch een getuige voor 't bestaan van den bijvorm, die mogelijkerwijze eigenlijk in 't Jav. [illegible] zijn vertegenwoordiger vindt. Zooveel is zeker dat in 't Jav. [illegible] met [illegible] afwisselt; vandaar [illegible], en 't door Gericke opgegeven [illegible]; een duidelijk voorbeeld is [illegible] Damar Wulan 176; vgl. [illegible].

Dampatî, is in 't Skr. „de echtelingen, man en vrouw;" doch in 't Kawi wordt *dampatî* of *dampati* ook genomen als „echtgenoot;" vgl. str. 53. — *Ilâ*, een substantief dat hier en elders als bijwoord staat.

Râgî, Skr. nominatief van *râgin*, grondw. *râga*, en wel in den zin van *mâtsarya*, zooals de omschrijving der Indische taalgeleerden luidt. — De vogel *syung*, Jav. [illegible], is de Gracula religiosa, Skr. *sârikâ*, welke in Engelsch Indië gewoonlijk Maina genoemd wordt; van daar 't Mal. مينا. — *Rakwa;* hier z. v. a. [illegible]; vgl. Aant. op str. 14.

De *Ra-wipulâ* is eene Wipulâ welke achter den 4den voet

der onevene vierels een Amphimacer, technisch *ra*, heeft. Den naam van ons vers heeft de dichter aangeduid door de lettergreep *ra* van *rakwa*. Het Hs. is hier en in de volgende twee strofen geheel in de war.

27.

„Wat die béo snatert, is ijdel getuit," meent de pauw in allen ernst. (Belachelijke zelfverblinding!), dat is juist alsof 't sterrenheir verdrietig wilde worden tegenover den Dagvorst!

Cod = Jav. [illegible] — *Añodyawacana*, van grondw. *codyawacana* „praat of taal waarop aanmerkingen te maken zijn;" *codya* is „aan kritiek onderhevig, kritiek uitlokkend, terechtwijzing behoevend," e. dgl. Zulke Javaansche, of liever Polynesische, uitdrukkingen als „mijn buik is hongerig," „mijn lichaam is welvarend," „mijn hoofd heeft pijn," e. dgl. mogen slechts zelden in onze taal letterlijk overgebracht worden. Hetgeen in Roorda's Gramm. § 496 geleerd wordt, is te eenenmale verkeerd; duidelijk spreken voorbeelden als deze: [illegible] Babad Padjang, bl. 21. Wat in 't begin der aangehaalde § staat, is ook onjuist, blijkens voorbeelden als deze: [illegible] (Eigenn.) [illegible]; (Bale Gala-gala).

De maat is eene Na-wipulâ, waarvan het een vereischte is dat de 4de lettergreep in de onevene vierels door drie korten, technisch *na*, gevolgd wordt. De dichter maakt eene toespeling op den naam in de drie laatste lettergrepen *nakara* (in stede van *nakâra*, gelijk hierboven *bhakara* voor

bhakâra). Hoe weinig de Balineesche lezers van de metrische termen begrepen hebben, blijkt uit de verknoeijing van *dinakara* tot *diwakara*, waarmeê zij *diwâkara* bedoeld hebben. Nu is dat wel een synoniem van *dinakara*, maar het deugt niet in 't vers en bevat niet den naam der maat.

28.

Ta-wipulâ.

Laten we niet meer spreken over de verrukkelijke drukte der lieve vogels; ze vermag toch geen vreugde te brengen in 't hart van iemand die van den geliefde verlaten is.

Pasrang komt zeer wel overeen met ons woord „drukte," al kan men het soms ook wel vertalen met „gedrang.'' *Asrang* is „druk," bijv. in ons: druk in de weer; druk aan 't werk." Hoe de begrippen drukte, druk, drukken, met dringen, drang, gedrang samenhangen, leert ons onze eigen taal. — *Lĕngöng* en *lĕngĕng* (waarvoor 't Jav. ꦭꦼꦭꦼ) drukt een gevoel van verrassing, hetzij van blijden aard of anderszins, uit; in 't eerste geval beantwoordt het geheel aan Skr. *kutûhala; angde lĕngöng* is zulk een gevoel „opwekkende," met andere woorden: curieus, aardig, verrukkelijk. Hetzelfde als *angde lĕngöng* is *anglĕngĕngi;* bijv. *mĕkar* (d. i. het ontluiken) *ing asane taman anglĕngĕngi* BY. 58. *Lĕngöng* en *lĕngĕng* kan men vinden o. a. in BY. 12; 17; 19; 54; 22; 367; 49.

Tarpa is een bijvorm van *tanpa*, zooals uit de nieuwe

Jav. poëzie reeds bekend genoeg is. Een hoogst merkwaardige derde vorm van *tan* en *tar* is *te*. Dit *te* treft men aan in Kawi-oorkonden, I, 3, 19, waar we lezen:
„yâwat hana wuang umulahulah ikeng watu-sîma patyananyu, ya deyanyu i-patî, ya tepanoliha i wuntat, tetinghala i likuran, tampyal i wirangan, uwahi i tĕnganan, tutuh [1]) tuṇḍunya, blah kapâlanya, sĕbittakan wĕtangnya, rantan usûsnya, wĕtuakan ḍalammanya, ḍuḍuk hatinya, pangan dagingnya, inum râhnya, tĕhĕr pĕpĕḍḍakan wĕkasakan hawukerir, tibâkan ing Mahârorawa, kĕlân i kawah sang Yama, saluir-ni lara hiḍapannya."

Hiermede behoeft men slechts de volgende zinsneden van 't op Bali gebruikelijke eedformulier [2]) te vergelijken om zich van de overeenstemming te overtuigen: „patyananta, dayantan patiyanya; — tanpanoliha ring wuntat, tarwring pangadĕganya, tampyal ri kiwa muwahi ri tĕngĕn, rĕmĕk kapâlanya, bubak ḍaḍanya, wĕtuhakĕn dalĕmanya, inum rohnya (l. râhnya), cucup utĕknya, pangan dagingnya, pĕpĕḍakĕn wĕkas ning pranantikanya, waweng Mahârorawa, wehĕn amuktyang sangsâra."

De zin dier woorden is, behoudens een paar uitzonderingen, zóó duidelijk dat ik hier geene nieuwe vertaling zal geven; alleen merk ik op dat het niet al te vaak voorkomende Kawi *nyu*, dat ook in eene inscriptie in afschrift (N° 2180 der Leidsche Boekerij) aangetroffen wordt, het affix is van den 2den ps. meervoud, 't welk in den nominatief *kamu*, in den vocatief gewoonlijk *kamung* luidt. Even-

---

1) De interpunctie heb ik hier en daar gewijzigd.

2) Behandeld in de Bijdragen voor Taal-, Land- en Volkenk. van N. Indië, 3de Volgr. IX.

als *kamu* wel eens van of tot een enkelvoudig persoon gezegd wordt, doch dan met minachting, even als 't Hoogd. *ikr*, zoo ook natuurlijk *nyu*, waar het affix vereischt wordt. Zoo zegt Bhîma smadelijk tot Duryodhana: *pupú-nyu* in BY. 651. In het Tagalog heeft men *i nyo* of *ni nyo*, bij den nominatief *camo;* zie DE TOTANES, Arte de la lengua Tagala, bl. 13. In 't Bisaya is het nagenoeg evenzoo; nominatief: *camo;* genit. *iño* of *niño;* zie DE MENTRIDA, Arte de la lengua Bisaya, bl. 7.

Om op Kawi *te* = *tar* en *tan* terug te komen, het is klaar dat dit ook in 't Maleisch moet bestaan hebben en nog voortleeft in *tiada*, en dat het plat-Maleische *tĕrada* in dezelfde verhouding staat tot *tiada*, als Oud- en Nieuwjav. *tar* tot Oudjav. *te*. Niet alleen *tar* en *tan* zijn tweelingvormen, maar ook *yar* en *yan*. Reeds vroeger (Bijdragen voor L.-T.- en Volk. van N. Indië, jaarg. 1874, bl. 224) is er aangetoond dat *yanpalaywan* logisch hetzelfde uitdrukt als *malaywan*, enz. Ik moet hier er bijvoegen dat zulke vormen met *yan* in die gevallen gebruikt worden, waar onze taal zich van een sterker klemtoon bedient, zoodat *yanpatanghi* syntaktisch beantwoordt aan een Jav. zoogenaamd substantief denominatief of de omschrijving er van; *yanpatanghi* is z. v. a. [illegible] (of [illegible]) [illegible], hoewel ik niet durf beslissen of 't Javaansche denominatief in alle gevallen door de bedoelde Kawi-constructie kan vervangen worden. In dezelfde functie nu als *yan* treft men *yar* aan, zoodat *yanpa°* = *yarpa°* is. Daarvoor levert het Bhoma-kâwya voorbeelden bij de vleet; ik wil er een dat duidelijk is uitkiezen; bl. 219, r. 7.

[illegible] „Op den strijdwagen, draaide hij snel zijn wapen in de rondte." *Agawe* =

magawe, maken; daarentegen *gawe*, werk, taak, Skr. *kârya;* synoniem van *agawe*, *magawe* is *akârya*, *makârya*. Het is een misbruik dat in alle Jav. woordenboeken *gawe* en *agawe* als identisch worden voorgesteld. Wel is waar is in 't Jav. naast ꦲꦒꦮꦺ ook de afgesletene vorm ꦒꦮꦺ in zwang en wordt hij zelfs menigvuldiger gebruikt, maar daarom zegt men nog niet ꦲꦒꦮꦺ voor 't substantief ꦒꦮꦺ. Alle gelijkstelling, d. i. verwarring, van twee gelijkschijnende, maar in wezenlijkheid ongelijke dingen, is even onlogisch als ongrammatisch. Van ꦲꦫꦮꦺ, d. i. Sanskr. substantief *drawya*, eerst op te geven dat het „hebben" beteekent, en dan, dat het ook als substantief gebruikt wordt, gelijk in 't Hdwdb. geschiedt, heet de geschiedenis omkeeren.

Het vers is eene Ta-wipulâ, d. i. eene Wipulâ met *ta* (– – ⏑) achter den vierden voet in de onevene vierels. Tanakung duidt den naam aan door de eerste lettergreep der strofe [1]), namelijk *ta(pwan)*, hetwelk op zich zelf beschouwd ook zou kunnen beteekenen „*Ta* dan." De regelen voor de Ta-wipulâ geeft Kedâra 2, 30; Colebrooke t. a. p.; Weber 341, vgg.

Hiermede is de rij van Wipula's ten einde, en beginnen andere Anushṭubhs.

29.

Samânî.

Bloemen van de Surastrî en roode Açoka's vielen in menigte op de wandelplaats neder, als waren het haarkransen van

1) Ook in str. 19 staat de naam *Waktra* vooraan.

de godinnen der windstreken; een zoete geur verbreidde zich (daardoor) over de ruststeê.

Surastrî neem ik in den zin van Mal. *sulástri*, Calophyllum sulastri. — *Natar* is naast het meer gewone [illegible] ook in de nieuwere taal in zwang; bijv. Pandji 342. — Het Skr. *âçâ* is windstreek; zoo ook hier. Doch het heeft in 't Kawi nog eene andere beteekenis, namelijk: „in de hoogste mate, ten zeerste." Bijv. BY. 141: *karyy âçâ nangisi wěka* „hij bleef achter, ten zeerste zijne zonen beweenende." Evenzoo 142; 308; 524; e. e.; *âçâbhûta* bet. „ten top gestegen" in 672. Dit *âçâbhûta* levert ons den sleutel als het ware ter verklaring van den op 't eerste gezicht zonderlingen begripsovergang; *âçâ* (in poëtisch Nieuwjav. nog [illegible]) is namelijk een synoniem van *kâshṭhâ*, en dit laatste is zeer gewoon in den zin van „uiterste grens," of figuurlijk uitgedrukt: toppunt. Met Kawi en Skr. *sahasâ*, Jav. [illegible] „met macht, geweldig, enz." heeft *âçâ* niets gemeen dan toevallig eenige overeenkomst in beteekenis.

Arjja, ook *ârjja* gespeld, staat voor *a* + *rěja*; *arěja* komt voor BY. 360; 364. De afkomst en verwantschap van 't woord (Jav. [illegible]) is nog niet opgehelderd; aan 't Skr. *âḍhya* „rijk, bloeiend, overvloedig" denkt men al licht, doch vooralsnog zou ik op geen tweede voorbeeld van zoo groot eene verbastering in de oude taal kunnen wijzen.

Tilam; welk soort van slaapplaats hier bedoeld is, blijkt niet duidelijk.

De Samânî of Samânikâ, door Tanakung verkeerdelijk met korte *i* geschreven, is een Anushtubh welke uit louter trochaeën bestaat; zie Kedâra 3, 24; Weber 329; Cole-

brooke 159, waar als andere naam nog Mallikâ opgeteekend staat.

30.

Rûpini (of Pramâni).

Een fraaie platte steen om te rusten was omgeven van veel welig tierende pandans, en toen bedekt met de bloesems er van die afgevallen waren.

De vertaling dezer strofe is onvolledig, daar ik den zin van een paar woorden niet juist kan bepalen. *Nahan nikang* is mij elders niet voorgekomen; misschien is het niets anders dan „voorts."

Tansipi is het tegendeel [1]) van weinig, gering; dus: zeer groot in maat, zeer veel in hoeveelheid. Het is in 't Kawi nog veel meer in gebruik dan in 't Javaansch; bijv. BY. 351: *tansipi halĕpnya* „van zeer groote pracht, zeer luisterrijk." In Wiwâha 198 en 199 geeft de Balineesche vertolker het weêr met [illegible] en [illegible], en in 320 met [illegible]. Nu beteekent [illegible] ook in 't Jav. „niet weinig, niet gering;" aangezien de Woordenboeken het niet kennen, verwijs ik naar Damar Wulan 422; van een bijvorm bedient zich Poerwo Lelono II, 139: [illegible] (nl. des bergs) [illegible] [2]). Ook in 't Jav. is [illegible] „niet weinig, o

1) *Tan* beantwoordt aan ons *on*, dat niet eenvoudig eene ontkenning uitdrukt, maar positief het tegendeel; vooral duidelijk in *onrein*, *ontrouw*; *onmensch*.

2) Het ook in proza alles behalve zeldzame [illegible] is in 't Handw.

zoo groot!", en nimmer, wat de woordenboeken opgeven: „onophoudelijk steeds voortdurend, maar onafgebroken voort;" zie Damar Wulan 64. 71; Lakon Kumbayana 200; [illegible] Bale Gala-gala.

Angisapwakĕn van grondw. *kisapu*, dat in 't Kawi hetzelfde beteekent als in 't Jav. [illegible], en *kisapwan* = [illegible]. Vandaar dat *angisapwakĕn* of *mangisapwakĕn* „op den schoot hebben" is; vgl. Jav. [illegible]; o. a. in Wiwâha 190, waar de Balinees *kinisapwakĕn* weêrgeeft met [illegible], en de Djarwa met [illegible]; desgelijks 315 (Bal. [illegible]). Daarentegen is *mangisapwakĕn* in Wiwâha 19 hetzelfde als Jav. [illegible] in 't voorbeeld [illegible] „een grooten platten steen aan zijn voet hebben, van een boom," in Handw. i. v. [illegible]. Hier boven in 't vers is het „op zijn schoot, d. i. op zijn uitgebreide vlakte, dragen." — Met deze beschrijving van een ruststeen vergelijke men deze regels in de Babad Padjang bl. 57: [illegible] — [illegible].

Yata, te onderscheiden van *ya ta*, is een betrekkelijk voornw. ongeveer gelijkstaande met ons „dewelke;" BY. 258; 272; 336; 344; 329; enz. — *Ikanâ* = Jav. [illegible].

Rurû is niet „neervallen," zooals in Gericke i. v. [illegible] staat, maar „neêrgevallen (vooral van rijpheid), afgevallen;"

---

onvolledig verklaard. De conjunctief [illegible], bijv. in [illegible] bet. »het zal wel niet veel te beduiden hebben;" bijv. Lakon Srikanti 299. Met het misverstaan van [illegible] hangt samen de even verkeerde opgave bij [illegible] (i. v. [illegible]) als »het is wat! het zou wat." Dát beteekent het nooit, wel: »niet zoo bijzonder, niet al te;" als zoodanig ontmoet men het telkens; bijv. Beschr. Batavia 106; Poerwo Lelono II, 11. 202.. Wayang Abiyasa, enz.

afvallen is [illegible]. In de nieuwe uitgave is 't geheele artikel in de pen gebleven; daarom zij naar Gericke verwezen, en naar Wiwâha 19 en 162. In 't Kawi is *ruru* met korte *u* ook „de tijd van 't afvallen (der vruchten, bloemen); zie Wiwâha 158. — *Pini* wordt opgegeven als synoniem met *pilih;* zoo ook zijn in 't Bisaya *pinig* en *pinid* nauw verwant met *pili;* doch 't eerste is meer bepaald „kiezen, uitlezen," het laatste „onderscheiden, ziften," voorts „verwerpen; weinig tellen." *Pini* zou ook in 't vers iets dergelijks kunnen aanduiden; „als zonder waarde, als versmaad."

Rupini is eene verbastering van *rúpiṇî.* Deze maat is meer bekend onder den naam van Pramâṇî of Pramâṇikâ, doch Colebrooke 159 vermeldt als synoniemen: Nagaswarûpiṇî en Matallikâ. Het is klaar dat Tanakung's Rupini niets anders is dan 't laatste gedeelte van Nagaswarûpiṇî. Ook de Çrutabodha kent de Pramâṇî, d. i. een Anushṭubh uit louter jamben bestaande, onder de benaming van Nagaswarûpiṇî. Vgl. K. 3, 25; W. 329.

31.

Mâṇawakakridita.

Uit de spleten der rotsen kwam daar, spattend, water te voorschijn, met welks druppels knapen al spelende daar in de laagte, zich den mond verfrischten.

Honya tikang wwai komt in constructie overeen met Jav. [illegible]; *honya* en *honyang* mogen als synoniem met

kana beschouwd worden; over het verband met *nyang* verwijze ik naar de aant. op str. 91 en 92; vgl. 37.

Kumucur; vgl. 37, en Jav. [illegible], [illegible], [illegible], en [illegible]. — Of *mâṇawaka* hier als 't bekende Skr. woord is opgevat, blijkt niet met zekerheid; *krîḍitaka*, of even goed: *âk.*, is voorzien van 't pleonastisch suffix *ka*. *Mâṇawakakrîḍitaka* is een samengesteld substantief, wordt evenwel in 't Kawi ook daar gebezigd, waar men noch in 't Skr. noch in onze taal zich van 't subst. bedient, en wel in 't bepaalde geval dat naar den aard van Oud- en Nieuwjav. een attribuut in substantief-vorm moet uitgedrukt staan, waarover bij str. 1 gesproken is. Lost men de samenstelling op, dan zou het in Kawi luiden: *mâṇawaka krîḍita-nya*, knapen in hun spélen, terwijl ze spéelden, enz.

Deze Anushṭubh-soort heet bij Pinggala Mâṇawakâkrîḍitaka, bij den Scholiast Mâṇawakâkrîḍanaka (Weber 367); bij Kedâra kortweg Mâṇawaka; bij Colebrooke evenzoo, doch als synoniem Mâṇawakâkrîḍâ.

32.

Çâpantikâ (P).

Snel stroomt het heldere water, welks boorden rein en effen zijn; in menigte verspreid zijn er geurige bloemen, zoodat de geheele oeverrand bedekt is voor de blikken.

Tambing is Jav. [illegible], en te beschouwen als eene minder nauwkeurige spelling. In één en hetzelfde Hs. wisselt *kĕm-*

bang en *kambang* e. dgl. met elkander af. Eene dergelijke *a* van 't Kawi laat zich nooit vervangen door *á*, doch waar het Javaansch eene *a* met twee volgende medeklinkers heeft, zal men in Kawi-Hss. gedurig *â* gespeld vinden; derhalve wordt Jav. [illegible] in de oude taal even vaak *ámběk* als *amběk* geschreven; nooit daarentegen *kâmbang* = [illegible].

Arshik (of *árshik*) is quasi Skr. voor *arsik* = *arěsik* of *marěsik*, in 't Jav. meest afgesleten tot [illegible].

Met *panti* kan 't Jav. [illegible] „verblijf" hier kwalijk bedoeld wezen; ik houd het voor 't Mal. *pantei*. Als versnaam wordt opgegeven *çápantikâ;* uit welk Skr. woord dit verbasterd is, weet ik niet, dewijl de maat (bestaande uit 4 × — — ∪ — ∪ ∪ ∪ —) van elders onbekend is. *Çâ* in 't vers zelve zal verkeerde schrijtwijze voor *sâ* wezen, en dit *sâ* wordt in poëzie gebruikt voor *sa*, bijv. in Wiwâha 232: *sâkidul* = [illegible]; 229: *sâkâmbah*.

33.

Witâna.

De lotusbloemen geuren sterk in den helderen vijver, in 't midden waarvan men eene troep vogels gewaar wordt, die zich met baden vermeien.

Sěḍěng, eig. „van pas, tamelijk, genoeg" heeft ook, evenals 't Fransche *assez* de beteekenis van „tamelijk veel, zeer;" bijv. BY. 306: *kontâ sěḍěng bhâswara* „zeer schitte-

rende speren;" ook 467 en 586. — *Ahning* = *aĥĕning* of *mahĕning*, dat we in de vorige strofe aangetroffen.

De Witâna-Anushṭubh omvat meer dan ééne varieteit; al wat geen Samânî of Pramânî is, onder geen andere benaming Mâṇawaka, Widyunmâlâ, enz. bekend staat, heet Witâna. Het voorbeeld bij Kedâra (3, 26) bestaat uit 4 × ⏑ — ⏑ — — ⏑ — ⏑ —| De Commentaar geeft nog andere soorten van Witâna-Anushṭubh; zoo ook Halâyudha op Pinggala (bij Weber 330). De Witâna van Tanakung wordt door Halâyudha bestempeld als een Citrapadâ, ofschoon hij er bijvoegt dat ééne autoriteit, namelijk Çwetapaṭa werkelijk de Citrapadâ als een Witâna beschouwt; zie Weber t. a. p. Met Halâyudha stemt Kedâra 3, 20 overeen. Onze dichter volgt dus in dit opzicht de terminologie van Çwetapaṭa.

34.

Widyunmâlâ.

Talrijke visschen, van allerlei kleuren, doen hun best om hun prooi in het water machtig te worden. Opgeschrikt door de badende vogels, flikkeren ze gelijk aan kronkelende bliksem-lijnen.

Marĕbut = *arĕbut*, Jav. [illegible]. — *Kumlab* = *kumĕlab* is zoowel trillen, als flikkeren, gelijk in 't Skr. *sphurati*. Ook 't Jav. [illegible] of [illegible] drukt beide begrippen uit.

De Widyut-mâlâ, waarvan de zuivere Skr. vorm *widyunmâlâ* is, wordt behandeld in Kedâra 3, 19; C. 159; W. 367.

35.

Bhramara-wilambita.

Men trof er een fraai paviljoen aan, dat aan dienzelfden vijver gebouwd was. De Katangga-bloesems waren ontloken, zoodat de bijen zich daaraan hingen.

Yasa; vgl. Jav. [illegible]. — *Sumâr*, of bijna even gewoon: *sumar*, beantwoordt aan 't Skr. *sphuṭa*, *sphuṭita*, en is naar gelang van omstandigheden te vertalen met „barsten, ontluiken, aanbreken, in 't oog springen." Zoo BY. 527: *ghana* (d. i. wolken) *sumâr tĕñuh;* 479: *riris-rah sumar.* De beteekenis van „frisch," welke zich misschien uit die van „pas ontloken" ontwikkeld heeft, vertoont het in *gandha sumar* BY. 62; en wellicht in *warsha-sĕkar sumâr* 602, hoewel op deze laatste plaats ook de andere opvatting mogelijk is. — *Ya* vat ik hier op als „ook, dan ook" redengevend. — *Katangga* is, zoo de Balineesche glosse op Wiwâha 17 juist is, dezelfde boom als de *wungú*, [illegible]. Het woord vertoont, gelijk zooveel boomnamen in de Polynesische talen, het voorvoegsel *ka* of *kĕ*, dat in dit geval het geslachts- of soortbegrip schijnt uit te drukken.

De versmaat Bhramarawilambita leeren we voor 't eerst uit den Wṛtta-sancaya kennen, en toch moet ze uit eene of andere Skr. bron geput zijn. — Hiermede is de rij van Anushṭubhs gesloten en volgen er maten behoorende tot de klasse Bṛhatî.

36.

Bhujagaçiçusṛta.

Langs de boorden zijn mooie wandelpaden; de boomen staan alle in bloei, Kanigara's, Wungu's en Tañjung's, aan wier bloesems zich jonge slangen gehecht hebben.

Caracara; de hieraan toegekende beteekenis berust uitsluitend op de afleiding van Skr. *cara* of *câra*. Vgl. *cangkramâ*, dat als synoniem er van kan gelden, al is 't frequentatief-begrip hierin op eene andere wijze uitgedrukt.

De lange *â* van *sṛtâ* duidt aan, dat de eerste caesuur achter den zevenden voet valt; de tweede komt achter den negenden.

De Bṛhatî-soort Bhujagaçiçusṛta (of °tâ) wordt behandeld in Kedâra 3, 30; C. 159; W. 368. In den gedrukten tekst van K. staat Bhujagaçaçibhṛtâ, en evenzoo in den Commentaar, doch dat is eene mislukte conjectuur van den uitgever. Uit het door den Scholiast aangehaalde voorbeeld:

suratarulawalîwallîkisalayagahanacchannâḥ|
bhujagaçiçusṛtâ ramyâ Malayagiriwanoddeçâḥ||

blijkt met zekerheid dat °*çiçusṛtâ* (of mogelijkerwijs °*çṛtâ*) bedoeld is, want het is tot een spreekwoord geworden dat 't Malaya-gebergte rijk is aan sandelboomen en dat in die boomen de slangen bijzonder gaarne zich nestelen. In 't bij Weber voorkomende voorbeeld uit Halâyudha heeft de term een geheel anderen zin, en wel van „den gang van een jonge slang hebbende."

37.

Halamukhî.

Daar, op de hooge rotsen, zijn kleine schilderachtige overdekte zitplaatsen; op het plaveisel zijn waterspuitende dolfijnen die er uitzien als monsters.

Over *nyang* en *konyang* zie str. 91 en 92. — *Mahántĕn* komt ook voor BY. 102, doch ongelukkig is die plaats nog onverklaard, en de tusschenregelige vertaling (in C. Stuart's Krit. Aant. bl. 36) geeft weinig licht. Niettemin kan het aldaar de beteekenis hebben waarin de glosse het schijnt op te vatten, namelijk die van zetel of troonhemel, [illegible]. Het ziet er uit als een Krama van Skr. *mahârha* „kostbaar, van groote waarde."

Yan tinon is bekend uit het Jav.; het is synoniem met [illegible] en [illegible]; bijv. [illegible] het ziet er uit als (al. lijkt op) een reiger;" Damar Wulan (prozabew. 32); [illegible], 33.

Halamukhî is 't vrouwelijk van *halamukha* „een misvormd gelaat hebbende" maar hier is het niet meer als een vrouwelijk woord gevoeld. In 't voorbeeld voor deze maat dat men in de Commentaren op Kedâra en Pinggala aantreft, wordt het woord gebezigd van eene vrouw wier uiterlijk haren boozen aard verraadt; *hala* heeft veel beteekenissen, o. a. die van „misvormdheid," d. i. zooals de Indische lexicografen het omschrijven: *wairûpya*.

Deze soort van Bṛhatî wordt behandeld bij K. 3, 29; C. 159; en W. 368.

38.

Tatigurwî.

Uit de wolken viel een zachte regen; de zonnestralen werden flauwer daar ze verhuld werden door de wolken, die eindelijk zich al meer en meer samenpakten en eene zwangere massa vormden.

Matâmbĕh, vaak en beter *matambĕh*, soms minder goed *matambah* gespeld, is hetzelfde als *atambĕh*, van 't secundaire grondw. *tambĕh*, Jav. ꦠꦩꦠꦩꦧꦺꦴꦲ en ꦩꦠꦩꦧꦺꦴꦲ, 't laatste ook Maleisch. Het bet. „toenemende, aangroeiende, zich aanvullende, toevloeiende," bijv. *asusun atambĕh* BY. 156; *asusun matambĕh i harĕp* 257; *amuk matâmbĕh i harĕp* 423; *patĕmu nikang laga prasama malwang anglwangi*, *muwah matambah i wuri* Bhoma-k. bl. 177, r. 9. *Manâmbĕhi* „iets toevoegen aan, vermeerderen;" *manâmbĕhi ri rĕs* BY. 357.

Tatigurwî is corrupt, want de maat eischt onverbiddelijk eenen langen voet in de eerste lettergreep. Daarom heb ik in den tekst *tâti* geschreven, uitgaande van de veronderstelling dat de dichter wel Skr. *tati* „streep, reeks" bedoeld, doch de kwantiteit veranderd heeft. Zoo laat zich de fout des afschrijvers het eenvoudigste verklaren. Echter moet ik bekennen dat de lezing alles behalve zeker is, en dien ten gevolge is het evenzoo gesteld met de vertaling van den laatsten regel. De versmaat komt bij Colebrooke t. a. p. voor onder den naam van Bimbâ, waarmeê ik Tati-gurwî, of hoe men ook leze, niet in de verste verte in verband weet te brengen. Kedâra en Pinggala maken van deze soort Bṛhatî in 't geheel geen gewag.

39.

Campakamâlâ.

De harde regen die 't water bereikte verraste nu de in droefheid verzonkene edelvrouw, die in den prachtigen koepel, daar onder de Campaka-trossen ging zitten.

Tibra, *tîbra*, heeft in 't Kawi dezelfde beteekenis als in de Jav. poëzie, en is dan klaarblijkelijk 't Skr. *tîwra*. Hier past ze volstrekt niet, en het schijnt dat de dichter het genomen heeft voor *ati-brâ* „zeer luisterrijk;" vgl. *yasa malangö* in 35.

De Campakamâlâ is de eerste der vijf hier voorkomende Pangkti-soorten. Kedâra vermeldt er negen [1]), Pinggala zeven, Colebrooke veertien. Volgens de lijst van C. 159, en Pinggala (bij W. 369) zou dit metrum anders Rukmawatî [2]) heeten; dit is evenwel onjuist, gelijk we straks zien zullen. — Het is stellig geen toeval dat deze Pangkti-soort juist het dubbele is van de versmaat Pangkti (anders gezegd: Aksharapangkti of Hansa) van de klasse Supratishṭha, die wij in deze prosodie hebben leeren kennen als Wijayanti; vgl. str. 13. De caesuur valt ook in de Campakamâlâ telkens achter den vijfden voet; van daar de naam *pankti*, d. i. vijftal. Dank den Wṛttasañcaya, leeren we dat de Campakamâlâ niet dezelfde maat is als de Rukmawatî. Cole-

---

1) In de gedrukte uitgave; in de door W. geraadpleegde Hss. twaalf; zie Metrik 370.

2) Voor de cacographie Ṛkbhawatî in den Commentaar op K. 3, 34 is ook *rukmawatî* te lezen.

brooke of zijn autoriteit moet uitsluitend op de volgorde der voeten gelet hebben, en die is inderdaad dezelfde, maar de plaatsing der caesuur verschilt, en daardoor verschillen de beide maten aanmerkelijk in karakter. Van de Rukmawatî geeft Tanakung een specimen in str. 42; de voeten zijn, in overeenstemming met den regel van Pinggala bij Weber 369: Dactylus, Molossus, Anapaest, een lange. De caesuur komt aan 't einde van elk vierel, en niet, zooals bij de Campakamâlâ, telkens achter den vijfden voet. Ook uit het door Pinggala's Scholiast aangehaalde voorbeeld, blijkt overtuigend dat er geene gelijkmatige caesuur te hooren is dan aan 't einde der regels; nu eens is er een rust achter den vierden, dan weêr achter den vijfden voet; het luidt:

pâdatale padmodaragaure,
râjati yasyâ ûrdhwagarekhâ|
sâ bhawati strî lakshaṇayuktâ,
rukmawatî saubhâgyawatî-ca||

Men vergelijke str. 42, en zal bespeuren dat de Rukmawatî daar aan de vereischten beantwoordt. Daarentegen komt in de Campakamâlâ de caesuur na elke vijfde lettergreep, gelijk de Commentaar op K. t. a. p. uitdrukkelijk zegt: „atrâpi pañcabhir yatiḥ;" daarenboven blijkt zulks uit Kedâra's vers zelve, want het vierel is:

Campakamâlâ, ced bhamasâd gaḥ|

40.

Twaritagati.

Bij 't ophouden van den heerlijken regen, straalde de zon met verhoogde bekoorlijkheid. De vogelen stapten naar

hartelust met groote schreden, of dompelden fluks in het water.

Yatâsuka = Skr. *yathâsukham*. — *Asiga* of *masiga* is, in 't Skr. overgezet, *wikramate*. In BY. 154 wordt *masiga* goed omschreven met [illegible] (Cohen Stuart, Krit. Aant. bl. 64), als men maar in 't oog houdt dat de beteekenis van 't Jav. woord in Gericke's Wdb. te eng opgegeven is. *Asiga* komt voor in *lumangkah asiga* „stapte met groote schreden (al.: wijdbeens)" in BY. 77.

Hanan, ook wel soms *anan*, bet. „(nu eens) — dan eens;" „(deels) — deels;" „of." — *Asibú*, of zooals Wiwâha 162 heeft: *masibu*, bet. „(in 't water) dompelen, duiken;" de Balineesche vertaler geeft het weêr met [illegible], de Djarwa met [illegible]. De lange *ú* in den tekst is voor de maat overbodig, daár de lettergreep buitendien lang is.

In plaats van Twaritagati heeft Colebrooke den term Amṛtagati of Amṛtamatî, welk laatste niets dan eene corrupte lezing van de andere is, want zulk een woord is in strijd met de taalregels van 't Skr. In een Hs. van K. door Weber vergeleken (Metrik 371) komt Twaritagati voor; niet evenwel in de gedrukte uitgave. De echtheid van de benaming wordt door 't getuigenis van den Wṛttasañcaya bevestigd, en is daardoor boven alle verdenking verheven.

41.

Çuddhawirâṭ.

Er was een vogel bij, die te zamen met zijn wijfje behagelijk midden in den waterplas een bad nam. Hun veêren

vertoonden zich als geel goud, ja als een schitterende vuurgloed, wanneer ze de vlerken uitsloegen.

Adulur sa° „te zamen met, in vereeniging met;" buiten samenstelling drukt men hetzelfde uit door *adulur mwang*, bijv. BY. 230; 310.

Ṛaṇu is eene quasi-Sanskritsche, dus slechte spelling, voor *ranu*. — *Dwî;* ook Wiwâha 13; vgl. de Aant. in Kawi-stud. 94.

Byaktang is een versterkte vorm van *byakta*. Eene andere versterking is *byaktan* en *byaktân*, dat vermoedelijk een toevoegsel *ĕn* bevat. Of in zoo'n geval de *ĕn* of *n* ooit op zich zelf eene eigene beteekenis gehad heeft, is nog niet opgespoord, maar zeker is het dat in den bekenden toestand der taal dat toevoegsel het begrip niet in 't minste wijzigt. In 't Kawi zegt men bijv. zoowel *iki* als *ikihĕn* (voor *iki-ĕn*) en *iking; ko* (Lat. *tu*) als *kon; ka* en *kahĕn*. *Kowĕn* en [illegible] = *kon* leeft nog in gewestelijk Jav. voort, is echter in 't heerschende dialect overgegaan in [illegible]1). Op gelijke wijze is uit Kawi *kahĕn* het Jav. [illegible] ontstaan. Tusschen beide in moet een vorm *kahin* bestaan hebben; hiervan heb ik wel is waar geen voorbeeld aangetroffen, maar men mag

1) De Jav. Grammatica had niet behooren te verzwijgen dat in 't zoogen. subjectief-passief evengoed [illegible] als [illegible] en [illegible] gebruikt wordt; in de Lakons, in den R Pirangon, enz. komt het ontelbare malen voor. Dat [illegible] slechts eene slechte schrijfwijze voor [illegible] zou wezen, is eene zeer gewaagde stelling; vermits *ka* ook in andere Polyn. talen een voorn. 2 ps. is. Naast *ka* staat daarenboven in 't Jav. zelve *tĕka*, over welk voornaamwoord des 2den pers. de woordenboeken en grammatica's het stilzwijgen bewaren.

zich op een analoog geval beroepen. Immers naast den uitgang *akĕn* van 't zoogen. causatief bezit het Kawi *akin*. Hieruit is 't Oostjav. *akí* ontstaan, en uit dit laatste *ake*. Hoe oud en echt de zeldzame bijvorm *akin* is, blijkt uit de omstandigheid dat de uitgang *ĕn* in 't algemeen in de Philippijnsche talen nu eens *on*, *un*, dan weêr *in* luidt. Het Jav. woord [illegible], [illegible] = [illegible] is afgeleid uit *akĕn*, *angkĕn*, den in 't Jav. verouderden genitief van *aku;* deze gen. „van mij" bestaat nog in 't Tagalog *aquin* (spr. *akin*), naast *co* = [illegible]; doch Bisaya *acon*.

Wirât is eene verkeerde spelling voor °*râṭ*, doch ze kan van den auteur zelven afkomstig zijn, mag dus niet veranderd worden, zoolang men niet met eenigen grond kan vermoeden dat de schuld bij de afschrijvers ligt. Wirâṭ kan evengoed vuur, als zon beteekenen. De vogels, waarvan sprake is, zijn de roode eenden.

Pilih is de vaste Oudj. vorm van 't nieuwere *bilih*. Van die neiging om eene *p* in eene *b* te laten overgaan, ontmoet men nog in 't nieuwste Jav. treffende voorbeelden. Zoo schrijft de opsteller der Beschr. van Bat. bl. 55 [illegible] (sic) voor [illegible], gelijk ook Babad Padjadjaran I, 47; de Wayang Abiyasa heeft regelmatig [illegible] voor [illegible].

Voor den bouw der Çuddhawirâṭ zie K. 3, 32; C. 159; W. 369.

42.

Rukmawatî.

Cakrânggî is de naam van 't wijfje, terwijl 't gaaike Cakrângga heet. Deze beide vermaakten zich aardig in het

water. Het meertje leek ten gevolge van (hnn vederpracht) als met gouden sieraden getooid.

Kyâti = Skr. *khyâti*, doch in 't Kawi ook wel als adjectief, gelijk *çakti*, *krodha*, e. dgl.

Si vóór vogelnamen is nog in de nieuwe taal geenszins ongewoon, bijv. [illegible], [illegible], daargelaten nog de woorden waarin *si* [1]) onafscheidelijk van den naam geworden is. Vgl. van der Tuuk, Tobasche Spr. bl. 256, en de Aant. op str. 237 van Zang XV van 't BharataYuddha (in Bijdragen v. T. L. en V.) Als Krama-inggil van *si* is èn in 't Kawi èn in 't Jav. te beschouwen *sang*. Een bewijs daarvan levert Damar Wulan 343, waar de reiger, inzooverre hij als spierwit het zinnebeeld der blanke onschuld is, betiteld wordt als [illegible], in tegenoverstelling tot de zwarte kraai, welke ter zelfder plaatse [illegible] heet. Hetgene in 't Jav. Handw. i. v. [illegible] ter verklaring er van gezegd wordt: „een voorvoegsel tot betiteling vóór benamingen van goden en doorluchtige of heilige personen" is in alle opzichten onjuist. Want vooreerst is het geen voorvoegsel, maar een woord, en ten andere leest ge in gewoon proza, bijv. Lakon Palasara 34, [illegible]. Deze visch is al evenmin een doorluchtige of heilige persoon als de reiger het is, en nog minder zijn die beide dieren goden. Elders in Damar Wulan is [illegible] „de doode" zeer bepaald een Krama-inggil. Dat het Kawi *sang* ook = Jav. [illegible] is, spreekt bijna

---

1) Hetzelfde als dit *si* schijnt *sri* in [illegible], zekere watervogel, Poerwo Lĕlono II, 132; en Bale Gala-gala. De woordenboeken kennen 't woord niet.

van zelf, want ook [illegible] is in veel gevallen, gelijk bekend is, Krama-inggil.

De spelling *cákra* heb ik veranderd, niet zoozeer omdat ze de oorspronkelijke, als wel omdat ze in de Hss. betrekkelijk zeldzaam is. Zulks neemt niet weg dat die verlenging of opening der *a* gegrond was in de uitspraak der Javanen. Ze is niet de oudste, maar toch oud, want alleen uit den middeltrap *cákra* is de hedendaagsche uitspraak *cakrâ* te verklaren. Verder strookt het volkomen met de thans heerschende uitspraak dat de afschrijver wel is waar °*krângga*, doch °*kranggi* schrijft. Hieruit heeft zich eenerzijds °*ânggâ*, anderzijds °*anggi* ontwikkeld.

Swâmi, verbasterd uit *swâmî*. — *Nikâ*, met verlenging der *a* wegens de maat.

Kapwa is niet alleen in 't Kawi = *paḍa*, maar ook in 't Tagalog; in de Totanes, Arte de la lengua Tagala, p. 105, leest men: „*Para* y *capoua* (adverbios) de similitud;" bijv. *capoua-mo tauo* „uw evenmensch" = [illegible].

Rukmawatî, een vrouwelijke vorm instede van 't onzijdig. In een geslachtlooze taal moet het onderscheid moeielijk te merken zijn. Met dit al is het een dichterlijke vrijheid.

Nopens de versmaat is het noodige medegedeeld bij str. 39.

43.

Paṇawa.

Nadat de eenden een bad genomen hadden, gingen ze met hun beiden aan land, en slopen langs den oever door de waterleliën. Tegelijkertijd nipten ze aan 't schuim op 't

water, terwijl hun tonen herhaaldelijk in 't luchtruim weerklonken.

Sámpun en *sampun* worden dooréén gebruikt in dezelfde Hss., en het ligt voor de hand te veronderstellen dat de ware uitspraak noch door de korte, noch door de lange *a*, zooals die in Indischen mond klinken, uitgedrukt kon worden, dat derhalve beide spellingen even onnauwkeurig den Kawi-klank weêrgaven. Deze veronderstelling wordt bevestigd door de tegenwoordige uitspraak; want in een woord als [illegible] heeft de *a*, gelijk men weet, den klank eener opene *a*; zie Roorda, Jav. Gr. § 42. Omgekeerd wordt de *a* eener voorlaatste lettergreep als *à* en kort uitgesproken, ingeval de laatste lettergreep op eene *i* of *u* uitgaat; vgl. Jav. Gr. § 45, 2. Diezelfde neiging bestond blijkbaar reeds in een ouder tijdperk. Vandaar dat het Skr. *râtri* in de Kawi-Hss. gewoonlijk reeds tot *ratri* geworden is; *pâṇḍu* tot *paṇḍu*; e. dgl. Doch ten opzichte van den invloed der Pĕpĕt eener sluitlettergreep vertoont het Kawi eene afwijking van 't hedendaagsch gebruik, want de Hss. en oorkonden spellen evenzeer *âmbĕk*, *tâmbĕh*, e. dgl. als *sámpun*. Nadien de Pĕpĕt in klank zoo dicht bij de *u* staat, en zelfs 't Nieuwj. *mántuk*, d. i. naar Kawi-spelling *mântuk*, e. dgl. zegt, is de nieuwere uitspraak eenigermate bevreemdend, en uit dien hoofde vermoedelijk van jonger tijd. Buitendien kent het Kawi wel eens rekking in gevallen, waar 't Jav. ze niet toelaat; als daar zijn *mâti* naast *mati* „mortuus;" *rât* en *rat*. *Mâti* schijnt zelfs in strijd met het uit *râtri* gewijzigde *ratri*. Misschien moeten we zulk een *mâti* beschouwen als eene dichterlijke vrijheid, gegrond op *mâtya*, waarin de *â*, of wil men de opene *á*, geheel op haar plaats is. Hoe nor-

maal *mâtya* is, blijkt uit de wijze waarop Skr. woorden verbasterden; bijv. Çalya wordt Çâlya (of wil men: çálya), gelijk omgekeerd *râtri* tot *ratri*. Een opzettelijk onderzoek naar de gewestelijke eigenaardigheden der Jav. uitspraak zou over de nog niet verklaarde verschijnselen van 't oude klankstelsel denkelijk niet weinig licht verspreiden.

Mâtût; ook hierin is *mâ* = *ma;* beide spellingen drukken onvolkomen eene opene *á* uit. — *Sâhitya* is in 't Skr. een substantief; hier in 't K. bijwoordelijk gebezigd; evenals Kawi *krama* niet enkel een Skr. nomin. of accus uitdrukt, maar ook een instrum. *krameṇa* of ablat. *kramâd* „vervolgens:" — *Wĕrĕh* = Jav. ꦮꦺꦫꦺꦃ — *Anawang* leid ik hier af van *tawang;* gelijk *anĕngĕn* bijv. naar rechts is, zoo *anawang* „naar de lucht opstijgende," waarvoor duidelijkheidshalve „weerklinken" in de vertaling.

De naam der dichtmaat is *paṇawa*, „groote trom;" zoo Tanakung die beteekenis gekend heeft, — wat nergens uit blijkt — heeft hij met opzet het woord vermeden, en tevens de linguale *ṇ* vervangen door de dentale. Bij den schrijver der episode van Çalyawatî in 't Bharata-yuddha was 't woord bekend onder den verbasterden vorm van *baṇawa*, waaraan de gedachtelooze Javaansche omwerkers den zin van „schip" toedichten, ofschoon de mijmerende en verbijsterde Çalyawatî op een slagveld rondwaart, in een plas van bloed, en niet op zee [1]). Dat de ongelukkige in hare mijmering de vaandels voor zeilen, de groote trom voor een schip aanziet — eene zeer gezochte vergelijking, doch niet bevreemdend in de ingelapte smakelooze episode, — hebben de omwerkers over 't hoofd gezien. Het woord *baṇawa* heeft,

1) BY. 600, en in Cohen Stuart's Krit. Aant. bl. 310.

na verongelukt te zijn, niet in de bloedplas van BY. 600, maar in de Javaansche verklaringen, zijn weg gevonden als „schip" in de woordenboeken. Niet alleen eene denkbeeldige beteekenis, maar zelfs een gansch denkbeeldig woord is uit die verongelukte, onechte plaats van BY. te voorschijn gekomen, nl. [illegible]. Dit is in 't geheel geen woord; er staat [illegible] (v. l. even goed: [illegible]), d. i. „den (of haren) voorganger, leidsman op reis," Skr. *sârthawâha*. *Puhawang* = *mpuhawang* is 't Maleische *páwang* en *púwang*.

Aangaande de versmaat Paṇawa vgl. men K. 3, 33; C. 369; W. t. a. p. — Hiermede zijn de Pankti's in ons gedicht ten einde. De nu volgende verzen tot str. 55 toe, zijn Trishṭubh's.

44.

Indrawajra.

De edele dame zag met verrukking hoe de aard der twee vogels was; onafscheidelijk toch bleven mannetje en wijfje bij elkander, genoegelijk waterlelies pikkende met hun sneb die Indra's wapen geleek.

In 't Skr. is *âçcarya* „verbazing; wonder;" het daaruit verbasterde [illegible] der Jav. dichttaal is zoowel [illegible] als [illegible]"

Skr. *gati* is o. a. „toestand; hoe men zich bevindt; staat; waar men zich bevindt; wijze;" het is in 't Kawi te beschouwen als 't ontleende aequivalent van 't inheemsche *ung-*

gwan, Jav. [illegible], ook in gevallen waar dit laatste als zoogen. hulpwoord optreedt. — *Jâti* vat ik hier op in de oorspronkelijke beteekenis, hoewel reeds in 't Kawi dezelfde begripsovergang had plaats gevonden als we in 't Jav. terugvinden. Want in BY. 512 leest men: *aprih jâtî* (d. i. *jâti* + voorzetsel *i*) *kasihan* „trachtende een oprecht bewijs van meêwarigheid te geven." Als „echt (bijw.), in oprechtheid" komt *jâti* voor, BY. 478, in: *jâti çûra* „een echte held," ofschoon de opvatting als „iemand van heldenteelt" zich zou laten verdedigen.

Ta pwan „die nu; zij toch" is niet te verwarren met *tapwan* „zonder; geen; geenszins." — *Giṇḍal* = Jav. [illegible]

Bajra; volgens 't Hs. *bâjra*, in overeenstemming met Jav. *bâjrâ*. Het is geenszins onmogelijk dat Tanakung zelf zoo gespeld heeft, maar andere Hss. vertoonen *bajra*, en evenzoo de in zake van spelling 't hoogste gezag hebbende Kawioorkonden. Juist omdat deze laatste, zelfs uit den vroegsten tijd, *b* en niet *w* schrijven, heb ik in den tekst *bajra* behouden. De vraag toch is niet, wat de zuivere Skr. vorm is, maar hoe men op Java placht uit te spreken.

De Indrawajra (en °*jrâ*) is een van de schoonste en meest gebruikelijke Indische maten, de koningin der Trishṭubhs wier rij zij opent. Vgl. K. 3, 41; C. 160; W. 371.

45.

Upendrawajra.

Wel is waar zag zij met zielsgenoegen dat de vogels zoo onvergelijkelijk in hun schik speelden, doch als zij dacht

aan hem die steeds 't voorwerp harer smachtende liefde was, was het op haar gelaat te lezen dat heur hart (als) verpletterd was door Krshṇa's wapen.

De constructie *manah nira — harsha* behoeft geen toelichting; ze is geheel Javaansch. — *Harsha* hier praedicatief. — *Mogha* wordt zonderling genoeg gewoonlijk met *gh* geschreven, wellicht omdat men het voor eene verandering van Skr. *amogha* aanzag. Het bet. o. a. „voorzeker; wel is waar; toch; doch;" het is 't Jav. [illegible], al is dit van veel beperkter gebruik. In de hoofdzaak is het niets anders dan *uga*. — *Jĕnĕk* = Jav. [illegible].

Sang nitya maweh laroněng is eene dichterlijke omschrijving van „de welbeminde; eig. is het „degene die altoos minneweê veroorzaakt." De nieuwere poëzie vloeit over van dergelijke omschrijvingen, als [illegible] en [illegible], enz. in Bale Gala-gala. *Lara* is in de oudere taal steeds subst. „pijn, zeer, kwaal;" het adjectief of praedicaat „pijn hebbende, ziek zijnde," wordt uitgedrukt door *alara* of *malara*.

De regelen voor de maat Upendrawajra (of °jrâ) vindt men bij K. 3, 42; C. t. a. p.; W. 371.

46.

Upasthita.

Daarop, niet wetende wat te moeten doen in haren droevigen staat, riep zij de wijfjes-eend toe, terwijl zij zeide: „Wend u hierheen, Cakrawâka! toe spoedig, kom hier bij mij!"

Gatya is *gati* „wijze van doen," benevens 't aanhechtsel des conjunctiefs. Dat de oudere taal den conjunctiefvorm gebruikte in gevallen waar de hedendaagsche dien verwaarloost, is bereids bij str. 2 opgemerkt. Een ondubbelzinnig voorbeeld van die toevoeging ontmoet men in de volgende strofe, in *tanwruh ring sambatěn iran angarang;* daar toch kan van een louter phonetisch toevoegsel *a* geen sprake wezen.

Wiyoga, wederom praedicatief. — *Masyang*, van *syang*, waarvan ook Jav. [illegible], [illegible]. — *Sira* in een volzin waarvan 't onderwerp al op andere wijze is uitgedrukt, laat zich weergeven met „terwijl."

Parangke bestaat eigenlijk uit twee woorden: *para* en *ngke*, doch evenals [illegible], [illegible], e. dgl. tot één begrip verbonden zijn, zoo ook *parangke*, z. v. a. [illegible]. Als imperatief, waar die geen duratieve, maar een aorist-beteekenis heeft, doet de grondvorm dienst. Het voorgaande *arah* is ook een zoodanige imperatief. Beide imperatieven staan naast elkander, gecoördineerd, in strijd met ons, doch in overeenstemming met het Jav. of liever Polynesisch, taalgebruik. Bijv. ons „opdrinken" wordt in 't Jav. door twee gecoördineerde woorden uitgedrukt; derhalve de imperatief „drink op!" door [illegible] Jav. Br. bl. 30; zoo ook [illegible] Babad 557. Vgl. aant. op 55.

Upasthitaha; hier is 't conjunctief-aanhechtsel *ha*, als in het Nieuwjav.; de meer gewone vorm is *a*, zoodat het geheele woord luiden zou °*sthitâ*. — *I prěnah-ku* vereischt geene verklaring.

De maat die hier den naam van Upasthita draagt, heet zoowel bij Kedâra 3, 43, als bij Pinggala (Weber 372) Upajâti, of beter gezegd: een Upajâti. Upasthita (in 't onzijdig) is bij K. 3, 58 eene gansch andere Trishṭubh-soort,

en bestaat uit 4 × ⏑ – ⏑⏑⏑ – – – ⏑ – –| Daarenboven behelst een der door Weber (Metrik 377) geraadpleegde Hss. van K.'s werk nog eene andere versmaat Upasthitâ (in 't vrouwelijk), zijnde 4 × – – ⏑⏑ – ⏑⏑ – ⏑ – –| Deze laatste strookt in zooverre met de Kawische U., als de laatste 7 voeten des vierels zoo gebouwd zijn. Colebrooke's Upasthitâ (vrouw.) is identisch met K.'s onzijdig. Moge de door W. vermelde lezing uit een Hs. van den Wṛttaratnâkara ook al een inschuifsel wezen, dan verliest zij toch niets van haar belang: er blijkt uit dat de bewuste term verschillend werd toegepast. Niettegenstaande de Upasthita van Tanakung slechts gedeeltelijk met die in de variant overeenkomt, mogen we besluiten dat hij den term niet anders gebruikt heeft dan zooals hij dien in zijne bron gevonden had. Kortom, uit zijn getuigenis mag men opmaken dat er behalve de twee Trishṭubh-Upasthita's nog een derde bestond, en dat de term door sommige toegepast werd op eene zoodanige Upajâti, waarvan de onevene vierels aan die der Upendrawajrâ, en de evene aan die der Indrawajrâ gelijk zijn. — Er is ook in de Pangkti-klasse een versmaat Upasthita (zie Colebrooke 159), doch die komt hier bij de Trishṭubh niet in aanmerking. Intusschen blijkt ook al weêr hieruit, dat verschillende maten denzelfden naam dragen, gelijk omgekeerd verschillende benamingen voor eene en dezelfde maat in zwang zijn.

47.

Bhramarawilasita.

Zoo sprak de adellijke vrouw, als in verbijstering ten gevolge van hartzeer, overstelpt door een gevoel van smach-

tend verlangen, en niet wetende wiens hulp zij zou inroepen terwijl zij van droefheid kwijnde. Het was alsof men de klaagtonen eener onrustige bij hoorde.

Wulangun heeft behalve de beteekenissen opgegeven in Jav. Handw. i. v. [illegible] die van „verbijsterd," o. a. BY. 152; 657. Het is synoniem met het uit 't Skr. ontleende, in toepassing gewijzigde *bhrânta*, Jav. [illegible]. — *Wet* = [illegible]. — *Kasěkon* en *kasökan*, van grondw. *sěk*, *sök*, Jav. [illegible]; bijv. *kasökan luh* BY. 675. — *Tanwruh ring sambatěn;* vgl. omtrent deze constructie *tanwruh ing gatya* in de vorige strofe en 't daarbij aangeteekende.

De Bhramarawilasita wordt opgenoemd bij C. 160, en behandeld bij W. 375; bij K. die den term in 't vrouwelijk heeft, 3, 50. Ook de door Utpala op Warâha-mihira aangehaalde prosodie van een ongenoemde gebruikt het woord vrouwelijk; zie W. t. a. p. De rust komt achter den vierden voet, en verder aan 't einde des vierels. Daaraan houdt zich ook Tanakung, behalve dat hij in den derden regel rust bij *sam*. Tenzij de klemtoon anders viel dan in 't Jav., kan ik mij die vrijheid niet verklaren. Want ik herinner me geen tweede voorbeeld van eene caesuur midden in een woord, tenzij achter eene geaccentueerde lettergreep.

48.

Dodhakawṛtta.

Dus sprak zij tot den prachtigen vogel. Hoe zou ooit een vogel een mensch kunnen verstaan? (zal men misschien

vragen. Dat is ook zoo), doch het is maar zoo voorgesteld door dichterlijke vinding. De vogel kwam aangeloopen vlug als een trippelvers.

Ring kapanang is hetzelfde als *ring kapana* en *kapana;* bijv. BY. 571; 613; soms *ring kapâna*, BY. 538; 542. Het bestaat uit *kapan* en 't conjunctief-affix *a*, *â*, *ang*. Eigenlijk bet. het „bij welke gelegenheid ooit," maar naar onze wijze van spreken „op welke wijze ooit, *quo unquam modo*." Eene andere uitdrukking die op 't zelfde neêrkomt is 't Jav. ꦲꦲꦶꦢꦺꦱꦺꦤ „waar komt het voor, waar heeft men zoo'n geval zich zien voordoen;" bijv. R Pirangon 34: ꦱꦸꦱꦸꦤꦸꦲꦶꦤꦶꦤꦸꦤꦸꦤꦸꦤꦸꦲꦶꦤꦶꦤꦸꦤꦸꦲꦶꦤꦶꦤꦸꦤꦸꦲꦲꦶꦢꦺꦱꦺꦤ꦳ ꦲꦲꦶꦢꦺꦱꦺꦤ꦳ ꦤꦤꦤ

tranen zijn nog niet uitgewischt. Is het soms heftige gloed ontstoken door minnewee?

Rakryan wordt zoowel tot mannen, als tot vrouwen gezegd, gelijk *dyah*, *ĕdyah*, *adyah*. In 't Jav. is 't woord over in de verbastering [illegible] in Damar Wulan 34, e. e. Over 't voorvoegsel *ra*, dat nog in 't Jav. in bepaalde gevallen dient om een Krama-inggil uit te drukken, als in [illegible], zie Kawi-Studiën, bl. 27.

Dyânung, uit *dya* en *anung*. In stede van *dya* heeft het Kawi gemeenlijk *ndya* = *ndi*, en zoo hier de nasaal niet geschreven is, dan zal zulks wel een gevolg wezen van de voorgaande *n*. *Ndya*, *ndi* en *ndin* bet. niet enkel „waar," maar ook „op wat wijze, hoe, Skr. *kutah;*" voorbeelden er van ziet men BY. *ndi;* 636; *ndya* 404; *ndin* 194; 414; 493; 501; 538. Wat *anung* in *ndyânung* eigenlijk beteekent, is niet licht te bepalen, en of het samenhangt met *anu*, [illegible], of met Tobasch *nung* (zie v. d. Tuuk, i. v.) moeielijk te bewijzen. In het Tagalog is *nu*(*no*) een vraagwoord, zoodat *si-no* „wie" beantwoordt aan *syapa*, [illegible]. In *ndyânung* kan het echter niet als vragend opgevat worden, want het vragende ligt reeds in *ndi*. Het Jav. [illegible], dat niet alleen beteekent „wat is er," zooals in 't Handw. opgegeven staat, maar ook „om welke reden, uit welke aanleiding" is stellig niets anders dan 't in dezelfde beteekenis gebruikelijk [illegible], en dus niet met *anung* verwant. In 't algemeen mag wel opgemerkt worden dat in 't Jav. redengevende en vragende partikels menigmaal door hetzelfde woord worden uitgedrukt; [illegible] bijv. is evenzeer „waarom?," als „daarom" of „omreden." Daar 't vragende [illegible] in de

woordenboeken ontbreekt, verwijs ik naar Winter's Zamenspr. II, bl. 60, r. 2 en 6. Opzettelijk wordt Winter aangehaald, omdat de Lakons, waar [illegible], [illegible] insgelijks als vragende partikel voorkomt, voor te goed Javaansch mochten gehouden worden. Op gelijke wijze treedt [illegible] in allerlei soort van Jav. als eenvoudig vraagwoord op. Ook dit gaan de woordenboeken met stilzwijgen voorbij; doch bij [illegible] heeft men juist het tegendeel gedaan, alsof dit iets meer of iets minder vragend is dan [illegible]. Het is waar, 't Handw. heeft niet verzuimd te vermelden dat [illegible] ook wel eens = (redengevend) [illegible] is, met bijvoeging dat het zoo gebruikt tot de poëtische taal behoort; dan, ook in proza beteekent het „dewijl," bijv. Lakon Obong-obongan bale S. bl. 95. Ook in [illegible] drukt het laatste gedeelte, op zich zelf, eene reden uit, want het vragende karakter van 't geheel heeft het te danken aan [illegible]. Voorbeelden van [illegible] als eenvoudig vraagwoord „hoe komt het," derhalve = [illegible], levert genoemde Lakon 97; Lak. Abilawa 106; enz. Omgekeerd nemen oorspronkelijk vragende constructies eenen zuiver redengevenden zin aan; zoo is [illegible] geheel overgegaan in den zin van „want, namelijk;" bijv. R Pirangon 41, en vgl. Handw. i. v. [illegible]. Men kan er bijvoegen [illegible] „vermits, dewijl, want" in den Pandji 353; 356; 377. — Om op *ndyânung* terug te komen, hetzelfde leest men in BY. 486: *ndyânung naya ng'enake kita* „welke is de gedragslijn die u zou behagen?." Daarentegen schijnt *anung* in Wiwâha 131, waar het verklaard wordt met [illegible], „zich mooi maken, haar best doen" te beteekenen, en gelijk te stellen met Jav. dichterlijk [illegible], [illegible] (= [illegible], [illegible]).

Yanlihat verschilt niet van *lumihat* dan dat het gebezigd

wordt waar nadruk noodig is. — *Kasyasih*, in 't gewone Jav. meestal [illegible], doch in poëtischen stijl [illegible] of verbasterd: [illegible], bijv. Damar Wulan 142. Dezelfde bet. heeft [illegible] (= [illegible]), in 't zelfde gedicht, 301.

Sugyan; in BY. 546 en 614 luidt het *sugya*, of mogelijk *sugyâ*, met de bet. van „soms." Het zal wel staan voor *suk* = [illegible], [illegible] + *yan* (= [illegible]). — Het reeds vroeger behandelde *âçâ* is hier duidelijk adjectivisch „ten top gestegen," of overdrachtelijk „hevig."

De Çâlinî, in ons gedicht minder juist met korte *i* aan 't einde, heeft twee caesuren, eene achter de vierde, de andere achter de elfde lettergreep. Hieraan houdt zich ook Tanakung, hoewel de pauze in den laatsten regel anders aangebracht is dan in 't Skr. geoorloofd ware. Zie K. 3, 46; W. 374; C. t. a. p.

50

Wâtormimâlâ.

Zoo sprak zij. Daarop zeide de bedroefde dame: „Helaas! het is maar al te waar, wat gij van mijn toestand zegt. Daarom riep ik op 't oogenblik, terwijl ge uw genoegen najaagdet dáár in het water, welks golven door den wind snel worden voortgestuwd."

Ojar met het voorafgaande *nya* smelt niet samen tot *aujar*, daar deze tweeklank aan 't Kawi vreemd is. — *Dú* wisselt

in de Hss. af met *ḍuh*, gelijk *rapú* met *rapuh;* volgens Dr. v. d. Tuuk zou de schrijfwijze *ḍuh*, e. dgl. aan Balineeschen invloed te wijten zijn, doch het bestaan er van ook in 't Jav. toont dat ze in geen geval eigenaardig Balineesch is. Uit de beperkte gegevens die ons ten dienste staan, moet men 't besluit trekken dat *ḍuh* en *ḍú* naast elkander, zij het dan ook gewestelijk, bestonden.

Hetungkwa (of °*ngku*) en *ri sĕḍĕng-ta* zijn voorbeelden der gewone Oudjav. constructie, waaruit blijkt dat soortgelijke verbindingen nog niet tot voegwoorden geworden zijn. Met andere woorden: *hetu-nya* is in 't Kawi „om reden hij, zij, het;" *hetu-mu* „om reden gij;" *hetungku* „om reden ik.' Daarentegen in 't Nieuwj. gemeenlijk [illegible] in plaats van *hetu-mu;* vgl. *lawaskun*, in de volgende strofe.

Rúm is synoniem of nauw zinverwant met *langö*. — *Angrarah;* de beteekenis van dit, ook Nieuwjav. woord is goed opgegeven in Gericke, verkeerd in 't Handw.

Wâtormimâlâ, met eene caesuur achter den vierden, en eene andere achter den laatsten des vierels, heet bij Pinggala Wâtormî (W. 374); insgelijks bij K. 3, 47, en C. 160. Warâha-mihira bedient zich van den term ûrmîmâlâ. Het is hoogst opmerkelijk dat in 't specimen van den Scholiast op Pinggala te lezen staat *drutawâtormimâlâ*, juist als in onze Kawi-strofe. Daaruit volgt dat er in sommige Indische bronnen, waaruit het vers van Pinggala's Scholiast en de naam, door Tanakung gebezigd, middellijk voortgevloeid zijn, 't langere Drutawâtormimâlâ voorkwam, hetzij als naam der maat, of als woord in 't heugvers.

51.

Bhadrikâ.

„Hoelang ik ook leef, zal ik wel niets aanschouwen gelijk aan hetgeen ik u zag doen. Wat hadt ge daar toch op 't oogenblik te verrichten, dat ge zoo bijzonder vergenoegd waart, mijne beste?"

Kariki en *karika* staan tot elkander in dezelfde verhouding als *iki* tot *ika*. Ze zijn gevormd uit het voorvoegsel *ka* en *riki*, *rika*, of, wil men, *iki*, *ika* met voorgevoegde *r* [1]) ter vermijding van gaping. Het prefix *ka* heeft daarin den zin van „gelijk" en „gelijkelijk," is dus geschikt om behalve overeenkomst ook iets meervoudigs te kennen te geven. In oud en nieuw Jav. beide, is dit gebruik van *ka* tot enkele gevallen beperkt; vgl. Kawi-Studiën bl. 78. We vinden het nog in *kadi*, *kadya*, [illegible], waarin *ka* eene overkomst, eene gelijkheid aanduidt; in *karika* (Kawi-St. bl. 122), *kapwa* en *kariki*, waarin het èn overeenkomst èn meervoud uitdrukt; in *kami*, *kamu*, waarin het uitsluitend meervoudsexponent is. Terwijl in 't Kawi en Jav. dit *ka* in weinige gevallen bewaard gebleven is, leeft het in de Philippijnsche talen nog krachtig voort. Om dit in 't licht te stellen zal ik 't een en ander uit de Tagalsche Spraakkunst van

---

1) Zoo ook zijn *irika*, *iriya* logisch niet onderscheiden van *i* + *ika*, *i* + *iya*. Of de *r* in dergelijke gevallen ingeschoven heeten moet, is moeielijk te beslissen; voorzichtiger lijkt het, ons zoo uit te drukken: dat de ingelaschte of voorgevoegde *r*, Maleisch ook *d*, alleen daar optreedt, waar ze aan eene phonetische behoefte voldoet.

de Totanes aanhalen. Op bl. 85 in 't hoofdstuk over de naamwoorden samengesteld met *ka:*

„Lo primero con *ka* [1]) antepuesto se hacen nombres de compañía, como en Castellano se hacen con el *con.* Vg. Compañero, condiscípulo, conterráneo, etc. *Kasama*, compañero. *Kaapirbahay* [2]), vecino. *Kasambahay*, de una casa."

„Lo segundo con todas las raizes, que significan accion entre dos, el *ka* significa uno de ellos. Vg. *Katolong*, uno de los que se ayudan."

„Lo tercero el *ka*, con los de similitud, significa el uno de ellos. Vg. *Kapara*, igual. *Kamukha*, parecido en el rostro."

„Lo cuarto con *ka* se hacen nombres de igualdad. Vg. *karunung*, igualmente docto. *Kalapar*, igualmente ancho."

Wat het Bisayasch aangaat, verwijs ik naar de Mentrida, Arte de la lengua Bisaya, p. 178.

Karika, *kariki* drukken naar gelang van omstandigheden hetzelfde uit als Jav. ꦏꦫꦶꦏꦶ, ꦏꦫꦶꦏꦤ, en ꦏꦫꦶꦏꦶ, ꦏꦫꦶꦏꦤ, en ꦏꦫ. In stede van *pira kariki*, eig. ꦥꦶꦫꦏꦫꦶꦏꦤ, zou men in 't Jav. eene samenstelling gebruiken met een voorvoegsel dat dezelfde begrippen als *karika* in zich bevat, namelijk *sa;* derhalve ꦱꦥꦶꦥꦶ, of ook wel ꦥꦶꦥꦶ(ꦥꦶꦥꦶ), bijv. ꦥꦶꦥꦶꦤꦫꦱ „o Goden! hoeveel er ook zijn; o gij, Goden alle!" Wayang Abiyasa.

Voorbeelden van *karika*, behalve de in Kawi-St. 122 vermelde, in BY. 38: *syapa karika musuh* „wie onder de vijanden, zooveel er zijn;" 264: *syapa karika* „wie van alle." In de beteekenis van ꦩꦤꦥ „evenals" staat *karika* 481: *hi-*

---

1) Voor de duidelijkheid heb ik de Spaansche spelling *ca* door *ka* vervangen.

2) Vgl. Jav. ꦩꦤꦱꦧꦲꦪ; *bahay* voor *bagay* = ꦩꦤꦒꦪ.

mângdok singsal denira karika ngûnin duk arana „de nevelwolk verwijderde zich van hem; het was als te voren tijdens het gevecht."

Angdadi, in 't aanzijn komen, opkomen, opschieten, aangroeien" = Jav. [illegible]. — *Lumihata* en *kimpĕra*, beide conjunctief; 't laatste wegens coördinatie met het eerste. *Himpĕr*, en in 't algemeen woorden die eene gelijkenis aanduiden, zijn in 't Jav. en Kawi praegnanter dan in ons taaleigen; bijv. [illegible] is te vertalen met „ik doe, zeg, denk evenzoo; verkeer in hetzelfde geval."

Kari na een vraagwoord heeft in 't Kawi denzelfden zin als 't Latijnsche *tandem* in een overeenkomstig geval, als in 't bekende: „Quousque tandem, Catilina, abutere patientia nostra?" Het zal wel uit *kari* „overgeschoten; er rest" zich ontwikkeld hebben. Een ander *kari*, dat al de beteekenissen van 't Jav. [illegible] in zich vereenigt en oogenschijnlijk van denzelfden stam is, vindt men behandeld Kawi-Stud. 267. *Kari* als „toch, tandem" leest men ook in str. 54; voorts in BY. 267: *syapa kari ko* „wie zijt ge toch wel?" 231: *mapa kari dosha ni ngwang* „wat is dan toch wel mijn vergrijp?"

Matang ikan = *matang-nya*. Het zal wel overbodig wezen aan te stippen dat het *dat* der Nederl. vertaling redengevend is.

Onder de Trishṭubhs ontbreekt de Bhadrikâ in Pinggala ten eenen male; C. kent ze, t. a. p.; K. 3, 56. De door Weber (377) uit één Hs. bekend gemaakte variant Candrikâ wordt door onze Kawi-prosodie niet bevestigd, en mag veilig voor eene bedorvene lezing gehouden worden. Bij Warâha-mihira draagt dezelfde maat een gansch anderen naam: Prasabha; evenzoo in de metriek eens ongenoemden, welke Utpala voor zich had.

52.

Rathoddhata.

„Niet weinig voel ik mij tot u aangetrokken, omdat gij, onafscheidelijk van uw gaaike, lustig eet en uw genoegen zoekt, en inmiddels, in de opgewektheid der vreugde, u toch niet overmoedig aanstelt."

Sahaja is „tegelijkertijd, tevens, en;" resp. „terwijl." Aldus in BY. 172; 356; 360; 365; 382; 530; e. e. Als bijv. nmw. is het „natuurlijk;" nog over in Jav. [illegible]. Beide beteekenissen hebben zich ontwikkeld uit Skr. *sahaja*, dat den zin heeft zoowel van „tegelijk (met iets) ontstaan," als „aangeboren, natuurlijk."

Lot heeft behalve de beteekenissen opgegeven in 't Handw. ook, en in de eerste plaats, die van [illegible]. Vandaar het Jav. [illegible].

Ratoddhata behoorde *ratho°* te wezen; het Skr. woord is nu eens „door een wagen omhoog gejaagd," bijv. stof; dan weer „trotsch op (zijn) karossen," bijv. een vorst; geen van beide komt hier te pas. Ik veronderstel dus dat de dichter *rata* met *ratha* verward heeft; immers reeds in 't oudste Kawi was de aard der Skr. aspiraten nagenoeg geheel vergeten, en in ons gedicht hebben we een ander voorbeeld aangetroffen in *patya;* str. 20. *Ratoddhata* is letterlijk „voluptate elatus."

De bouw der Rathoddhatâ wordt geleerd in K. 3, 52; C. t. a. p.; W. 375. Warâha-mihira bedient zich van den mannelijken vorm.

53.

Swâgata.

„Welaan, onderricht mij hoe ge heet; kom, Dame! wees mij eene vriendin, zoo gij medelijden hebt." — „Och, meesteres! ik heet Cakrawâkî; ik begroet u met een gevoel van deernis, daar gij in zoo'n staat verkeert."

Tok, bij imperatieven, laat zich gevoegelijk met ons „welaan," en 't Jav. [illegible] weêrgeven. Uit dit *tok* kan de andere beteekenis van Kawi en Jav. [illegible], [illegible] gesproten zijn; vgl. Jav. [illegible] „tegen iemand den kamp wagen."

Warah is hier een imperatief aorist. — *Swâgata*, in 't Skr. „welkom" en „welkomstgroet," doch hier „begroetende." — *Kasihyun*, nog over in 't Jav. [illegible] (= [illegible],) bijv. Damar Wulan 30.

Aangaande de regelen voor de Swâgata-maat zie K. 3, 53; C. t. a. p.; W. 375.

54.

Wrtta.

„Ik ben nu zoo vrij bescheidenlijk te vragen: wat toch is de oorzaak van uwe neerslachtigheid? Deel dit aan uwe onderdanige dienaresse mede en zij zal zich niet onttrekken aan plicht en betamelijkheid."

De eerste regel ware letterlijk overgezet: „hetgeen de dienaresse van Mevrouw nu te vragen heeft." *Pinun i tuhan* is een synoniem van [illegible], [illegible], [illegible]. De eigenlijke beteekenis moet „beheerd" zijn; nog overig in 't Jav. is [illegible] voor [illegible]; vgl. str. 105. De verhouding van 't grondw. *pun* tot *mpu*, *pu* en Krama [illegible] is nog niet opgehelderd.

De lange *á* in *âkingking* strekt om aan de eischen der versmaat te voldoen.

Rari is 't Krama-inggil van *ari*, Jav. [illegible]. Daar de verwantschapswoorden in de Polynesische talen ook als titels dienen, laten ze zich slechts ten halve weêrgeven. Vergelijken we *rari* met het evenzeer als titel gebezigde *ibu* in de vorige strofe (vgl. Jav. [illegible]), dan zien we dat het eerste hier eenen hoogeren rang aanduidt dan 't laatste, doch 't hoogere ligt in 't voorgevoegde *ra*. In den Wiwâha 150 en 170 vertolkt de Balineesche glosse *rari* met [illegible], de Djarwa met [illegible]. Ook in 't Fidjisch is *adi* (= [illegible]) met voorgevoegd *ra* of *ran* een term dien men van eene vorstin gebruikt; *radi*, *ranadi* „koningin;" zonder *ra* is *adi* volgens Hazlewood: „a common prenomen to ladies' names, same as madam, miss, lady." We mogen gerust aannemen dat hetzelfde op 't Kawi *ari* van toepassing geweest is.

Manĕh rakryan „dienaresse der prinses, der adellijke vrouw;" op hetzelfde neêrkomende als *pinun i tuhan*. *Manĕh* „dienaresse" ook BY. 316; 536; de intensiefvorm *manĕmanĕh-ta* BY. 605 is z. v. a. uwe onderdanigste dienaresse."

Akalibak van *kalibak*, blijkbaar eene variatie van Jav. [illegible], en [illegible] — *Tatâ-wṛtta* heb ik opgevat als [illegible] en Skr. *wṛtta*, twee synonieme woorden.

De naam dezer versmaat is Wṛttâ in K. 3, 55; de Scholiast

geeft als variant Wṛntâ; ook C. t. a. p. kent beide, doch Pinggala niet anders dan *wṛntâ*. In Nâgarî zijn de karakters voor *nt* en *tt* zóó licht te verwarren, dat men nooit zeker is wat de auteur bedoeld heeft, tenzij het uit den samenhang blijkt. Nu is in 't door Halâyudha op Pinggala's regel aangevoerde vers buiten kijf *wṛntâ* gemeend. Even vast aan den anderen kant staat in 't Kawi de lezing *wṛtta*. Welke der twee varianten de oorspronkelijke lezing vertegenwoordigt, laat zich moeielijk uitmaken, maar in allen gevalle blijkt uit ons vers dit, dat zoo *wṛttâ* niet de ware term mocht wezen, de verbastering al oud is.

55.

Çyeni.

„Welaan, beproef of ik uwe minnepijn zal weten te verhelpen en u in uw hartzeer te vertroosten. Als ik, wien gij ook verlangt, moet opzoeken, zal ik met den valk wedijveren, en mij ernstig moeite geven."

Palar, de passief- en tevens aorist-vorm van *malar* „zoeken, verzoeken (ook Hoogd. *versuchen*), trachten." De constructie is te vergelijken met die van 't Jav. [illegible], [illegible], die alle waar ze zonder vormverandering staan, als aorist-imperatieven op te vatten zijn, evenals hier *palar*. Dit blijkt m. i. hieruit: zoodra 't aanvullende praedicaat bepaaldelijk passief is, vertoont ook [illegible] den onmiskenbaren passief-imperatiefvorm; bijv. [illegible] Lakon Kanuma-

yasa; [illegible] Lak. Palasara 31; [illegible]

Rĕsun is mij elders nog niet voorgekomen. In den samenhang zou „hart" passen. — *Çyeni* voor *çyenî*.

Deze maat is bekend onder denzelfden naam uit Pinggala (bij W. 376), en onder dien van *çyenikâ* uit K. en C. De door den laatste vermelde variant *çreṇikâ* is niets anders dan eene bedorven lezing.

Met de Çyenî sluiten de Trishṭubhs in ons gedicht. De verzen 56—66 behooren tot de klasse Jagatî.

56.

Wançasthâ.

„Waarde zuster! niet weinig verheugt het mij die woorden van u te hooren, welke mij innig genoegen doen. Uwe belofte, te willen bewerken dat mijn lief terug keere, verkwikt mij de ziel, gelijk water in een bamboe-buis (den smachtende)."

Kakangku, van den kant der jonge prinses tot de oudere eend, strookt met het *rari* waarmeê de laatste in str. 54 de eerste toespreekt. Natuurlijk geeft het Krama-inggil *ra* aan *rari* eene andere kleur.

Tâtan-sipi is een intensief van *tansipi;* dit bet. niet „onophoudelijk steeds voortdurend," zooals 't Hdwb. opgeeft; want men zegt o. a. [illegible], en eene „onophoudelijk steeds voortdurende" verrassing is eene ongerijmdheid. —

Ruměngwa, de conjunctief van *ruměngö*, heeft hier dezelfde functie als onze afhankelijke infinitief.

Ri vóór *de-nta* is hier 't nadrukkelijke = [illegible]; letterlijk zou *ri de-nta* in 't Jav. kunnen weergegeven worden met [illegible] Vgl. Kawi-Stud. bl. 107. In de nieuwere dichttaal is [illegible] vaak volstrekt expletief, bijv. [illegible] voor [illegible] Bale Gala-gala. — *Tojar* is samengevloeid uit *ta* „dan, nu" en *ojar* = *mojar*, van *ujar*. Alle woorden van zeggen, bevelen, vragen, en zinverwante, maken het *agens* door voorvoeging van *a* en *ma*; zoo ook nog in de hedendaagsche taal, hoewel hierin de *a* meermalen door afslijting wegvalt, en *ma* tot den dichterlijken stijl beperkt is; bijv. [illegible], e. dgl.

Lulut is hier concreet. — *Masung* of *asung* is welbekend. *Sinung* „begiftigd," d. i. krijgt, is in de Jav. poëzie niet ongewoon; [illegible] Damar Wulan 38. — *Srěp î* = *sěrěp i*; de verlenging der *i* strekt om aan de eischen der versmaat te voldoen.

De Wançastha opent hier, gelijk in 't Pinggala-sûtra, de rij der Jagatîsoorten; zeer natuurlijk, omdat het eene der schoonste en meest gebruikelijke Indische dichtmaten is. Ter vergelijking zie men K. 3, 60; W. 378; C. 160, kent nog eenen anderen term: Wançasthabila [1]), en deze zelfde komt voor in de Chandomañjarî en den Çrutabodha.

---

1) Niet *wila*; zelfs in Middelindië en Bengalen, waar men deze slordige spelling volgt, spreekt men toch *bila* uit.

57.

Drutawilambita.

„Hoor wat ik u ga zeggen. De minnepijn die mij doorpriemt, is ontstaan toen hij, die mijn genegenheid gewonnen had, mij verliet. Zonder aanleiding verdween hij uit het slaapvertrek. Dat veroorzaakt mij smart, vroeg en spa."

Rĕngĕn voor *rĕngön* of *rĕngwĕn*. Oppervlakkig beschouwd, schijnt het dichter bij *rĕngön* te staan, doch eigenlijk is dit laatste anders gevormd, namelijk uit *rĕngö* + *n* (bijvorm van *ĕn* na klinkers), terwijl in *rĕngĕn* juist *ĕn* in zijn geheel gebleven en de sluitklinker des stams verdwenen is. Tenzij men louter eene verbastering der lange Pĕpĕt waarschijnlijk acht, moet men *rĕngĕn* houden voor ontstaan uit *rĕngwĕn*, na uitstooting der *w*, gelijk in Jav. [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible], [illegible] voor [illegible].

Nihan wijst op iets volgends; Jav. [illegible]. — *Tĕwĕk* en *tĕwök* is „priem, dagger," o. a. BY. 592. Het is zóó nauw verwant met *tuhuk*, waarvan *anuhuk* „stekende" in BY. 424, dat beide moeielijk te onderscheiden zijn. *Katĕwĕk lara* z. v. a. „door toegebrachte steken gekwetst" komt voor BY. 426. Het Jav. zegt [illegible].

Druta-wilambita bet. „(nu eens) snel, (dan weer) langzaam;" en „(half) gauw, (half) dralend," doch onze dichter heeft er kennelijk iets anders mede bedoeld; *druta* is, vertaald: *enggal*, en *wilambita* is *alawas*. Als men let op de toepassing die de nieuwere taal van deze twee woorden maakt, mag men aannemen dat Tanakung onder *druta-wilambita*

verstaan heeft „vroeg en spa, altijd door." — *Yanpagawe* is hetzelfde als *magawe*, *agawe*, alleen met dit onderscheid dat het meer nadruk te kennen geeft.

Voor 't Drutawilambita vgl. men K. 3, 63; C. t. a. p.; W. 378.

58.

Totaka.

„Wanneer ik denk aan den tijd onzer wederkeerige gehechtheid, dan wordt mijne liefde als eene spruitende loot waaraan weemoed ontkiemt. Op mijn leger kan ik niets dan weedom verbeiden, een weedom welke de tonen van 't klaaglied voortbrengt."

Yadiyan schijnt eene samenkoppeling van twee woorden, 't ééne Sanskrit, het andere Polynesisch, die hetzelfde beteekenen. Zulk eene tautologie ligt althans geheel in den aard der Polynesische talen. Van denzelfden aard is *iti nahan*, *iti na*, dat niets meer uitdrukt dan *iti* of *nahan*, *na* op zich zelf.

Kahitung van *hitung*, ᮤᮦᮒᮥᮀᮌ, dat ook in 't Jav. meer schakeeringen van beteekenis toelaat dan de woordenboeken opgegeven. O. a. in Lak. Kumbayana 198 is ᮃᮁᮒᮥᮀᮌᮃᮀ bepaaldelijk „overwégen;" ᮃᮁᮒᮥᮀᮌᮃᮀ in Damar Wulan 398 = Skr. *cintita* „waaraan men min of meer met ongerustheid of bezorgdheid denkt." *Ketang*, eigenlijk „in aanmerking genomen, in consideratie van" beteekent dikwerf „uithoofde;" bijv. ᮃᮁᮒᮤᮃᮁᮃᮁᮃᮁ

477; en 142. Vgl. en in hun verschillende toepassingen.

Wahu; hiervan geldt voor een deel hetgeen in 't Handw. i. v. gezegd wordt dat het gebezigd wordt „onbepaald van alle verleden tijd." Het is waar dat het niet op een toekomst wijst, zooals, en dat het een verleden ten opzichte des sprekers aanduidt, een subjectief verleden dus, maar daarom nog niet altoos een verleden ten opzichte van eene andere handeling. Integendeel, niet zelden wijst het op het vervolg of gevolg eener handeling; bijv. „ze werden beide woedend zoodat ze toen (of op 't oogenblik, straks) gingen vechten;" Lak. Tjarangpang 334. *Wahu-wahu* bet. zelfs „keer op keer" in Wiwâha 301, waar de Balineesche glosse dan ook heeft. Vergelijkt men verder 't spraakgebruik van in zinnen als deze: Damar Wulan 462, dan ziet men dat het eigenlijk beteekent „oogenblik, tijd, pas;" als bijwoord „op dat pas" en „pas," nagenoeg of geheel hetzelfde als *lagi* en *dangu*. In deze strofe is *wahu*, zooals ieder zien kan, eenvoudig „tijd," inzonderheid „tijd die verloopen is."

Alung „met ranken, loten;" en „als rank, als loot." — *Masĕwö* „met uitspruitsels, botten;" *sĕwö* = Jav. o. a. Damar W. 332. Bij Wiwâha 19 wordt het in 't Balineesch omschreven met *paḍapa*, welks linguale *ḍ* onoorspronkelijk is, want het Kawi heeft *pâdapa* „bot, knopje" BY. 534. In 't Jav. is de *r* of werktuigelijk ingeschoven, gelijk meermalen geschiedt, òf ze is een middel om de oorspronkelijk lange *â* van *pâdapa* weêr te geven, zooals in , . *Pâdapa* is Skr., en wel niet het substantief voor „boom," maar 't daarvan met suffix *a* (technisch *añ*) afgeleide ad-

jectief (dat natuurlijk weêr substantievisch worden kan) *pâdapa* met klemtoon op de eerste lettergreep [1]). — *Awĕtu* „met voortbrengsel, voortbrengende." Ook nog Nieuwj., bijv. [illegible] B. Gala-gala.

Toṭaka is een alles behalve gewoon woord. Eigenlijk een Prâkṛit-vorm van *troṭaka*, bet. het o. a. „krenker; krenkend." Vermits *truṭ* nagenoeg hetzelfde is als *khaṇḍ*, en *khaṇḍita* gaarne van een gekrenkte en verlatene geliefde gezegd wordt, kan in *truṭita* hetzelfde denkbeeld liggen. De moeielijkheid evenwel blijft daarin bestaan dat *truṭita* het lijdende is van *troṭaka*. We moeten dus naar eene andere verklaring omzien. *Troṭaka*, *toṭaka* is ook de naam eener klasse van tooneelspelen; o. a. de Wikramorwaçî van Kâlidâsa is er een. Daarin nu ontbreekt het in der daad niet aan klaagliederen, en het is waarschijnlijk dat het doorgaande karakter der Troṭaka's (zeer oppervlakkig in den Sâhityadarpaṇa beschreven) zóó is, als wij uit Kâlidâsa's meesterstuk leeren kennen; dat wil zeggen, dat zij de smartelijke scheiding van twee gelieven ten onderwerp hebben moesten. Hoe het zij, de bedoeling van Tanakung kan in hoofdzaak geene andere geweest zijn dan in de vertaling uitgedrukt staat. De Toṭaka-gîta moet, waaraan dan ook ontleend, van elegischen aard geweest zijn.

Voor de versmaat geeft Pinggala bij W. 378, vg., alsook K. 3, 63, en C. t. a. p. de algemeene regelen. Eene

1) Zie Pâṇini 4, 3, 119. Het »krte'rthe" van den Scholiast slaat slechts op *kshaudram*, en deugt zelfs daar niet; *kshaudram* wil niet zeggen »door bijen gemaakt," maar »van bijen afkomstig." Pâṇini spreekt in 't geheel niet van »gemaakt," maar van *sañjnâ* d. i. vaste term.

door die autoriteiten niet vermelde bijzonderheid is het, dat de Toṭaka's gewoonlijk een kunstig rijm bevatten. Het is onmogelijk een toeval dat de verschillende specimens er van, meegedeeld door de Scholiasten op Kedâra en Pinggala in rijm zijn; evenzoo Warâhamihira's vers [1]). Daar in de Wikramorwaçî 't geheele 5de Bedrijf in rijm is, word ik bevestigd in de meening dat de benaming der klasse van tooneelstukken in verband staat met den naam der versmaat, en dat juist het elegische en muziekale gedeelte van zoo'n tooneelstuk den grondtoon of althans het glanspunt er van uitmaakt. Baarblijkelijk is ook in de Kawi-strofe de herhaling van *lulut*, *lulut*, en *kung*, *kung* opzettelijk, een kunstig rijm.

59.

Kusumawicitra.

„Nadat zulks mij diep mistroostig en neêrslachtig gemaakt had, smolt ik weg in tranen op mijn leger neergezegen. De schoone blinkende kleedjes gepaard met bonte bloemen (waarop ik vroeger met zooveel welgevallen blikte) zag ik nu met afkeer."

Kami, eig. „wij;" zeer gewoon echter ook, min of meer deftig, van een enkelvoudig persoon. — *Gupay* is de oude

1) Hierin is de rijm op zeer kunstige wijze aangebracht. De twee eerste vierels vooreerst assoneeren op elkaar: *katah* met *wadhah*. Dan rijmt *yuto* in 't 3de vierel met *yuto* in 't laatste, en eindelijk de slotlettergreep *khah* op den eindklank van 1 en 2.

uitspraak van *gupe;* de *ay* blijft vóór medeklinkers nu en dan bewaard, als in *pagaway-ta* in str. 51; vóór klinkers houdt ze zelfs doorgaans stand.

Ānglih, uit *a* en *anglih*, of wegens de opene uitspraak der *a* in dit geval, uit opene *a* en *nglih;* vgl. *manglih* uit *ma* en *nglih* in str. 63. In allen gevalle is *nglih* (*ngĕlih*) = *anglih* (vgl. *sih* = *asih*) de grondvorm; van-daar o. a. *kangĕlihan* BY. 396.

Lĕḷĕh = [illegible]. — *Mangundĕng*, zal wel met linguale *ṇḍ* te schrijven zijn; zie str. 82. — *Apulang awor* eig. „gemengd onder;" of „in innig verband met."

Aangaande de Kusumawicitrâ zie W. 380; K. 3, 68; C. t. a. p. De caesuur valt achter elke zesde lettergreep.

60.

Jaloddhatagati.

„Gedurende een vol jaar waren we gehuwd, steeds in wederzijdsche liefde met elkander innig verbonden. Naar hartelust vermeiden wij ons, met in den lusthof neêrgevlijd te rusten of in het hoogstaande water af te dalen."

Tĕmu, zooals het hier gebezigd wordt, neem ik in den zin van Jav. [illegible], [illegible] bij tijdsbepalingen, dus van „gedurende," bijv. Babad T. Dj. 31, 8; Damar W. 22; [illegible] Lak. Paṇḍawa dulit 188. — *Akurĕn*, van *a* = *ma*, en *kurĕn*, gade.

Silih-sih is eene samenstelling, en daarom staat het laatste

lid in den stamvorm, al is ook in beteekenis 't geheel een *agens*. De aldus samengestelde woorden kan men wederkeerige praedicaatswoorden noemen. In de oudere taal zijn deze wederkeerige vormen, om zoo te zeggen, onbeperkt; in de nieuwere zeer zeldzaam, bijv. [illegible], en [illegible]. Het Kawische *silih-rangkul*, e. dgl. zijn vervangen door 't bekende [illegible] en soortgelijke.

Uddhatagati is door den dichter als attribuut van *jala* gebruikt; in 't Skr. is *jalo°* een samenstelling.

Deze versmaat vereischt eene pause achter elken zesden voet. Aan dezen regel houdt zich ook onze dichter, gelijk men bespeuren zal, mits men in 't oog houde dat bij hem de caesuur vallen mag achter een voorzetsel als *ring*. Vgl. K. 3, 70; C. t. a. p.; W. 379.

61.

Çriputa.

„Op zij af prijkte een bekoorlijke open kiosk; want op het terrein geurden de Kĕmunings die er in menigte stonden. Boven, gonsden dwarrelende bijen, en omlaag, boden de afgevallen bloemen een prachtig tafereel aan."

Patani wordt omschreven met [illegible], [illegible] en [illegible]. Daaruit laat zich opmaken dat het een synoniem is van [illegible] en [illegible],

Ruru = *rurú*. — *I puṭa-nya;* wat de schrijver hieronder verstaan heeft, kan niet twijfelachtig wezen: het is 't tegen-

deel van *ring ruhur-nya*. Het Skr. *puṭa* duidt aan: alles wat uitgehold is of zich zoo voordoet, eene concaviteit, en wordt o. a. toegepast op eene holte of laagte in of onder den grond. Zoo heeten bijv. de hellen die men zich onder de aarde dacht: *pṛthiwí-puṭáni* in Bhâskara's Golâdhyâya, Bhuwanakosha, vs. 23. Uit het begrip van eene laagte, lage plaats, moet zich dat van in de laagte, beneden, in 't Kawi ontwikkeld hebben. Het Polynesische aequivalent van *puṭa* zóó genomen, ware *sor*. De *i* van *i p.* is samengesmolten met de *i* van *çrî*.

De Çrîpuṭa heeft eene caesuur achter den achtsten, en verder eene achter den twaalfden voet. Zie W. 379; C. t. a. p.; Warâha-mihira 104, 43. In Kedâra 3, 66 luidt de term Puṭa; in 't voorbijgaan zij opgemerkt dat de gedrukte tekst van K. te veranderen, en de variant van den Scholiast als de ware lezing te beschouwen is.

62.

Bhujanggaprayâta.

„Dat was de plaats waar ik voortdurend mijn minverlangen bevredigde in gezelschap van hem die, ongevoelig voor al die geneugten, is henengegaan. (Daar was het, dat) wij met nieuwsgierig behagen spelemeiden, ons aan lust overgevende en genoegens najagende, terwijl wij in den tuin omdoolden als slangen die voortsluipen."

Amuktyakĕn kan, naar de afleiding, uitdrukken „doen nuttigen," d. i. verzadigen; het is nochtans de vraag of

a. kung in 't spraakgebruik dit beteekent. — *Tarwanök*, vgl. Jav. [illegible].

Bhramanta of *bhraman ta;* welk van beide te kiezen? 't Eerste zou zich laten verklaren als een verbasterd meervoud *bhramantak*, in den trant van *wyâdhaya*, *bodhaya*, die ook als enkelvoud in 't Kawi dienst doen. Het laatste ware de regelmatige nom. sing. van *bhramant*, en *ta* „dan."

De Bhujanggaprayâta wordt vermeld in K. 3, 71; C. t. a. p.; W. 380.

65.

Waiçwadewi.

„En als wij ons vermoeid voelden tegen middagtijd, rustten wij op ons gemak uit op den steen aan den oever van het water. Wij namen een bad in 't heldere bekken welks water zoo uitnemend zuiver was, dat het geleek op vloeiend kristal (?)."

Manglih = *anglih;* vgl. str. 59. — *Lingsir hyang Arkka* is dubbelzinnig; anders eene uitdrukking wel bekend uit het Javaansch. — Het Skr. *arka* wordt in 't Kawi door de bank met lange *â*, *ârkka*, geschreven; waarom, is moeielijk te zeggen, daar de eerste lettergreep niet den klemtoon heeft.

Araryyan of *mararyyan*, uitrustende, van *raryyan*, [illegible]. Een ander voorbeeld voor den overgang eener *a* in *e*, ten gevolge eener *i* of *y* in de volgende lettergreep, is [illegible] = [illegible].

In den laatsten regel, die meer dan één moeielijkheid biedt, is *mâhantĕn* mogelijk eene schrijffout voor *mâhintĕn* „als diamant of kristal." Zoo dit juist is, moet *çobhâng* = *çobhânya* wezen. Mocht evenwel *mâhantĕn* = Jav. ꦩꦲꦶꦤ꧀ꦠꦺꦤ꧀ zijn, dan is *ang* 't bekende voorvoegsel, hier in den zin van „als," evenals bijv. in Jav. ꦲꦁꦩꦤꦁꦤ꧀, ꦩꦶꦩꦤꦁꦤ꧀, en *çobhâ* praedicatief: „schijnende, schitterende." Nu wordt ꦩꦲꦶꦤ꧀ꦠꦺꦤ꧀ beschouwd als eene verkorting van ꦱꦸꦩꦶꦤꦸꦤ꧀. Al is die meening aan bedenking onderhevig, toch durf ik niet beslissen dat *mâhantĕn* en ꦩꦲꦶꦤ꧀ꦠꦺꦤ꧀ identisch zijn, zoolang geen duidelijker bewijsplaats ons ten dienste staat dan deze strofe. De vergelijking van water met smaragd, in stede van met safier of kristal, zou op zich zelf niet onnatuurlijk wezen. — *Waiçwadewî* is uit het Skr. bekend genoeg; maar wat hier er meê bedoeld is, blijkt niet. — *Anggaluntang* ontmoet men later nog eens in str. 91; daar kan het kwalijk iets anders beteekenen dan stroomen, vloeien.

In de versmaat Waiçwadewî valt ééne pause achter den vijfden voet, en eene andere aan 't einde des vierels. De Kawi-dichter heeft de eerste alles behalve duidelijk gemaakt; alleen in den laatsten regel is ze goed hoorbaar. Zie K. 3, 79; W. 381; C. t. a. p.

64.

Nawamâlinî.

„Als wij een frisch bad genomen hadden, gingen wij uit het water en bestegen gezamenlijk ons leger om te slapen. Het was van fraai maaksel, en zeer uitlokkend door de versche Mâlinî-bloemen op de matras."

Racana is evenzeer „inrichting, maaksel" als „versiering;" beide geeft hier zin. — *Mâlinî* is de naam van meer dan ééne plant. — *I tila-tilam-nya* laat eene andere verklaring toe dan de hierboven aangenomene; ik heb namelijk verondersteld dat *tilatilam* eene reduplicatie was; de functie der herhaling zou dezelfde wezen als bijv. in Jav. [illegible], of wel in zulke woorden als [illegible]. Daar in 't Maleisch *tila* een „pot" is, zouden met *tila tilam-nya* de bloemvazen van 't slaapsalet bedoeld kunnen wezen. Wellicht heeft het tegen de versmaat aandruischende *tîla* van 't Hs. zijn oorsprong daaraan te danken dat de afschrijver het woord in den zin van 't Mal. *tíla* er in meende te herkennen.

De Nawamâlinî heeft volgens Pinggala (bij W. 381) twee caesuren; de eene achter den achtsten, en de andere achter den twaalfden voet. Daarmede stemt Colebrooke t. a. p. overeen; wat de Hss. van Kedâra betreft, daarin heerscht te dezen opzichte eene schromelijke verwarring. In den gedrukten tekst wordt de Nawamâlatî (*sic*) wel tweemaal behandeld, eerst in 3, 64, en dan later nog eens in 81. Bij deze laatste plaats teekent de Scholiast aan, dat de pauze valt achter voet 4 en 12. Zoo dit waar is, hetgeen uit den enkelen versregel van K. niet met zekerheid kan opgemaakt worden, dan is de Nawamâlatî niet identisch met de Nawamâlinî; wel is waar gelijk daaraan ten aanzien van de volgorde der voeten, maar afwijkende in de plaatsing der eerste caesuur. Is daarentegen de aanteekening onjuist, dan valt de caesuur bij K. achter den zevenden voet, in geen geval achter den achtsten. Andere Hss. maken de verwarring nog grooter; een paar er van lezen Nawamâlinî, een derde Nawamâlikâ, een vierde Wanamâlikâ (zie

W. 383). De term in de Kawi-prosodie komt overeen met dien in Pinggala, maar de caesuur wijkt af; ze is niet zeer duidelijk hoorbaar, behalve aan 't viereleinde, en is toch in 't geheel niet te bespeuren achter de achtste lettergreep behalve in 't eerste vierel.

65.

Bhramitâkshara(Pramitâkshara).

„Wanneer de maan opkwam en zich in helderen glans vertoonde, genoten we volop vermaak op 't voorplein; tevens vlijden we ons te zamen neder op 't leger en zagen vrolijk met spelende oogen 't voorwerp onzer min aan."

Yan i tambwang is nadrukkelijker dan *i tambwang;* het „wanneer" in de vertaling slaat dan ook niet op *yan.* Letterlijk staat er: „bij 't opkomen der maan, zich in helderen glans vertoonende." — *Tambwang*, ook wel *tâmbwang* gespeld, ontmoet men ook in Wiwâha 21; 27; 314 en 338; het wordt omschreven met [illegible] en [illegible]. In BY. heeft één Hs. *tambwang*, 't andere [illegible].

Awâ, ook wel *awa*, met korten eindklinker; bijv. Bhomakâwya bl. 164: *sang hyang Sûryya mawâs Udayaparwwatâwa sumĕnö* „de Zon verscheen aan de Oosterkim helder schitterende." Van een grondv. *awa, awâ* is met *a* = *ma* afgeleid *âwa*, bijv. Bhomak. 132: *sang hyang wulan âwa mâwan sakamantyan* „de Maan scheen en ging van lieverlede in vollen luister prijken;" BY. 661: *tilĕm âwa deni kĕñar ing*

wintang „de nacht was helder van 't schijnsel der sterren." Daarentegen is BY. 152 *awa* „werd helder" gevormd van *wa*. Men heeft dus een dubbelen grondvorm aan te nemen, *wa*, *wá* en *awa*, *awá*; vgl. *sih* = *asih*, *dĕg* = *adĕg*. Jav. is [illegible] „daglicht" substantief, en natuurlijk in deze beteekenis niet uit het Arabisch overgenomen.

Sahaja is „tegelijk" en laat, evenals dit Nederl. woord, zich bezigen nu eens als „tevens, te gelijker tijd," dan weêr als „te zamen." Het laatste begrip is reeds uitgedrukt door 't aanhechtsel *an* in *aguling-gulingan*, doch daaruit volgt geenszins dat *sahaja* „te zamen" als overbodig niet te pas zou komen. Want dergelijke pleonastische uitdrukkingen liggen geheel in den aard van 't Javaansch. Zoo leest men: [illegible], waarmede gemeend is: „hij hield zamen raad met zijne vrouw," of naar ons spraakgebruik: „ze raadpleegden zamen, hij en zijne vrouw." In enkele gevallen bedienen ook wij ons van soortgelijke pleonastische spreekwijzen, bijv. als we zeggen: „hij was in gesprek met haar," waar *ge*, d. i. samen, beantwoordt aan 't Jav. *an* in [illegible], [illegible]; „in gesprek, een gesprek hebbende met" is [illegible] enz. In 't Jav. strekt zich 't gebruik veel verder uit, zoodat men zegt: [illegible], hetgeen in 't Nederl. eigenlijk ware: „P. hield *ge*raad met H.," doch in plaats van *geraad* volstaan wij met *raad*.

Guling bet. in 't Kawi niet alleen [illegible], gelijk 't Handw. opgeeft. Reeds uit Jav. [illegible] blijkt het, dat het begrip ruimer is. — *Bhramitâksha* is eig. „met in de rondte bewogen oogen," z. v. a. met dartelend oogenspel.

Deze versmaat heet volgens Tanakung Bhramitâksharâ. Dat hij dit, en geen ander woord gemeend heeft, staat

vast door 't verband. Even vast anderzijds is het, dat de benaming verbasterd is uit *pramitâkshârâ*, den term die in alle Indische prosodieën terugkeert, o. a. in K. 3, 77; W. 380; C. t. a. p. Ook is bij alle de term vrouwelijk, zoodat de laatste lettergreep *râ* is, en niet *ra*, zooals 't onderschrift vertoont. Waarschijnlijk heeft de dichter zelf *râ* geschreven, wat trouwens in 't vers zelve dan ook te lezen is. Is deze veronderstelling juist, dan vloeit er uit voort dat Tanakung reeds de verjavaanschte uitspraak *râmya* huldigde, in plaats van *ramya*, zooals het oorspronkelijk luidt.

66.

Jaladharamâlâ.

„Als de dag bijna aangebroken was en een zacht regentje nederdruppelde, vielen de Kĕmunings gepaard met Çrigadings af. De Maan scheen met verbleekten luister en flauw, benard door een kring van wolken die haar dreigden te verdrukken."

Râhina, voor 't meer gewone *rahina*; de eerste lettergreep is verlengd ter wille der versmaat. — *Wa* zal wel eene koppelende samenstelling vormen met *râhina*; *râhina-wa* dus „dag en licht," z. v. a. daglicht. Vgl. over *wa*, *awa* de vorige aanteekening. — *Tân* is eene metrische rekking; waarschijnlijk had dus *tan* vóór klinkers den klank der opene *a*.

Ang is hier = *ikang*; evenzoo o. a. BY. 431: *mahâçakty*

ang hrú „wondermachtig was de pijl;" 452: *dhwastáng hrú* „de pijl verdween in de verte;" ook 378; 426; 543; 589. In de Philippijnsche talen is *ang* de nominatief van 't lidwoord; bijv. in Tagalog: *ang tauo* „de mensch," *ang mangga tauo* „de menschen."

Çrídanta is klaarblijkelijk hetzelfde als 't Mal. *srigáding*, volgens Pijnappel i. v. *gáding*, eene bloemgewas „met welriekende witte bloemen." In 't Jav. zegt men [illegible] en [illegible] beide; geen van beide is aan de woordenboeken bekend, doch in 't mengelwerk van den Jav. Almanak voor 1869, bl. 14, leest men: [illegible] De botanische naam der bloem is mij onbekend.

Aluru makučěm „verbleekt schijnsel hebbende;" *tan kumram* „schittert niet, komt niet schoon uit." *Kumram* van *kram*, *krám*, *krěm* — alle drie spellingen komen voor, — waarvan ook *akram*, *makram*, enz., 't welk „schoon" en „goed" beteekent, evenals *ahayu*, [illegible], enz. Van een strijdkaros wordt het gezegd BY. 85; als „goed" komt het voor in Bhomakâwya bl. 1. *Kumram* ook in str. 71.

Anganděh wordt zonder twijfel beter met de linguale *nḍ* gespeld. In de Balineesche afschriften van Kawi-werken treft men meermalen eene verkeerde dentale *nd;* in Bhoma-k. bl. 213 vindt men voor [illegible], plukken, [illegible] geschreven. Op het stuk der onderscheiding van linguaal en dentaal mogen we voor 't Kawi ons gerust op 't Javaansch verlaten. Ten bewijze dat de dentaal in *anganděh* slechts aan onachtzaamheid des Balineeschen afschrijvers te wijten is, kan strekken dat in str. 81 behoorlijk *kanḍěhan* geschreven wordt. *Angaṇḍěh* bet. „drukken, verdrukken, onderdrukken, Lat. *opprimere*. Naar Jav. uitspraak is 't grondw. [illegible], over in

[illegible] „onderdrukt, onder den druk van, overmeesterd." Dit is in Kawi: *kaṇḍĕkan*, bijv. *k. uněng* BY. 551; het actief er van is *angaṇḍĕki* „overweldigen, neêrdrukken, doen bezwijken;" als BY. 34: *göng ning dukkáṇḍĕki ri sira.* Nauw met *aṇḍĕk* verwant, is Jav. [illegible], waarvan [illegible] of [illegible] „verdringen," evenals in onze taal dringen en drukken verwant zijn.

De Jaladharamâlâ wordt behandeld bij K. 3, 80; ze ontbreekt in Pinggala. C. geeft in zijne lijst als synoniemen term Kântotpîḍâ [1]) doch dat moet eene vergissing zijn, van wie[n] dan ook, want de Kântotpîḍâ is, gelijk we uit P. bij W. 381 leeren, eene gansch andere varieteit der Jagatî.

67.

Praharshini.

„En als de lentemaand gekomen was, vermaakten wij ons met naar hartelust in liefelijke oorden rond te zwerven, waar mijn gemaal en ik, altoos bijeen, door allerlei schoons tot vreugde gestemd werden.

Met „lentemaand" zal wel bedoeld zijn 't begin van den bloeitijd.

Ngwang kalih, adulur lawan kakangku „wij beide, ik in gezelschap met mijn man" is eene pleonastische constructie die tot tegenhanger heeft de zinsnede [illegible], waarover in de aanteekening op 65 gesproken is.

1) Zóó te lezen.

Sâsing = *sasing*. — *Mamuhara* of *amuhara* te weeg brengen, leiden tot." — *Praharshiṇî* is in 't Skr. geen substantief; hetgeen niet belet dat onze dichter het als zoodanig gebruikt heeft.

De regelen voor de maat Praharshiṇî of Praharshaṇî vindt men bij K. 3, 88; W. 384; C. 160. De caesuren vallen achter den derden en den laatsten voet van elk vierel, volgens Indische theorie en praktijk. Bij Tanakung evenwel is er eene pauze achter den achtsten voet, en niet achter den derden. De oorzaak dier afwijking heb ik niet kunnen opsporen.

68.

Rucirâ.

„De duinen en bergen die we bezochten brachten ons in verrukking. Wij wandelden met ons beiden rond en zochten zoo ons genoegen, of we hielden nu en dan rustig halt in de kluizenarijen, waar in 't dommelig verschiet een bevallig tafereel ons bekoorde als we onze blikken lieten gaan over de dalen tusschen de bergen."

Anglĕngöng, vat ik op als „in verrukking komen, opgetogen raken;" vgl. Jav. ꦭꦼꦁꦒꦺꦴꦁ met ꦭꦼꦁꦒꦺꦴꦁ (in zin = Kawi *lĕngöng*).

Lĕyĕp vertoont in zijne verschillende toepassingen groote overeenkomst met ons dommelig, dommelend, ook voor zoo verre Jav. ꦭꦶꦪꦼꦥ꧀ = *lĕyĕp* met „dommelig van den slaap" zou kunnen weêrgegeven worden. In den zin van „dommelend door afstand, in 't dommelig verschiet," komt *lĕyĕp*

voor o. a. BY. 60: *giri Meru lĕyĕp;* 618: *swargga lĕyĕp kalĕpnya.* Insgelijks in Wiwâha 118; 121; 154. In BY. 545 is het dommelig, flauw van de oogen door vaak: *lĕyĕp tikang mata. Lumĕyĕp* „zich flauw vertoonende, flauw zichtbaar" 480. De omwerkers en glossatoren der Kawi-gedichten hechten er den zin aan van [illegible] en [illegible], niet geheel juist; zie aant. op str. 99.

Lurah is slechts eene andere uitspraak of tweelingvorm van Jav. [illegible] en [illegible], van welk laatste het in 't Handw. als Kawi opgegevene [illegible] de tegenhanger is. In Jav. dichttaal is ook [illegible] nog in gebruik bijv. in de Djarwa van Wiwâha 162, waar de Balinees het omschrijft met [illegible]; evenzoo bij 154 van 't zelfde gedicht. Het Kawi *lwah* beantwoordt aan 't Jav. [illegible], en is dus een bijvorm van *lurah. Lwah* is nu eens „stroom," bijv. *rdh lwah-nya* BY. 565; vliet, beek, 622; een water 620; dan weer „ravijn, ruimte tusschen de bergen, dal," bijv. BY. 373; 449; 479.

De Rucirâ vordert eene caesuur achter de vierde lettergreep, en eene andere aan 't einde van elk vers. Vgl. W. 384; K. 3, 89; C. t. a. p. kent behalve de benaming Rucirâ nog eene andere Atirucirâ. Volgens Weber, 386, hebben ook een paar Hss. van den Wṛttaratnâkara Atirucirâ; de gedrukte uitgave leest Rucirâ.

69.

Punarmada (?).

„De kluizenarijen deden zich voor als lustoorden: de Goudboomen prijkende met bladeren geel als goud; de spruiten (?)

der Pisangs rood als robijnen; de bosschen in de valleien; (dat alles) maakte de belangstelling in de schoone natuur op nieuw levendig."

Ulah heeft in 't Kawi niet enkel de beteekenis van Jav. ꦲꦸꦭꦃ, maar tevens die van ꦲꦸꦭꦃꦭꦃ, Skr. *ceshṭá;* het is „manier van doen," en „manier van zich voor te doen, van zijn."

Kâyu-más is zeker wel de ꦏꦼꦪꦸ of Mal. *káyu kúning*, volgens Pijnappel i. v. *káyu*, de Nauclea orientalis. — *Arwan* „met bladeren," van *rwan* = Jav. ꦲꦂꦮꦤ꧀.

Tuding in den zin dien het hier hebben moet is mij elders niet voorgekomen. — *Punarmada;* hiermede kan niet anders bedoeld wezen dan herhaling, hernieuwing. Het is derhalve eene verbastering van *punarwâda*, als synoniem van *punarukti*. Aan wien de verbastering te wijten is, blijve onbeslist. Opmerkelijk is het dat Friederich *punarwada* tot tweemaal toe in zijn transcript heeft; er staat evenwel duidelijk eene *m* in 't Hs.

Angrĕgĕp is hier genomen in den zin, dien het nog gewoonlijk in de nieuwere taal heeft. Gewoonlijk komt *angrĕgĕp* „in de hand vatten, in de vuist klemmen" overeen met Jav. ꦲꦔꦿꦼꦒꦼꦥ꧀; in 't Handw. wordt naast een Kawi ꦲꦿꦼꦒꦼꦥ꧀ ook ꦲꦿꦼꦒꦼꦥ꧀ opgegeven.

De versmaat die hier onder den naam Punarmada of hoe de dichter ook geschreven hebbe, optreedt, is uit de Indische bronnen wel bekend, maar onder anderen naam. Bij K. 3, 92 heet ze Mañjubhâshiṇî, terwijl C. 161 behalve dezen term nog drie andere opsomt, te weten: Prabodhitâ (zoo ook in de Chandomañjarî 62), Sunandinî en Kanaka-

prabhâ. Uit Tanakung's prosodie leeren we eene vijfde benaming kennen, die, het moet erkend worden, wel eenigszins verdacht er uitziet. De caesuren komen aan 't einde van den vijfden en den laatsten voet in elk vers. We moeten aannemen dat het den dichters geoorloofd was, in den eersten regel te rusten na de lettergreep *langw*, waarmede wel is waar 't woord niet eindigt, maar toch de stam.

70.

Mattamayûra.

„Als wij in den ochtend uitgingen en onzen weg namen langs de zijden der bergen, waren we verrukt over 't blij geschal der vogelen in de takken. De bejo's snapten druk en kakelden gerust, totdat ze plotseling met schrik gestoord werden door 't geluid der uitgelaten pauwen."

Himbang; ook wel *imbang* geschreven, bijv. Wiwâha 14. — *Lĕnglĕng* is zoowel „verrukt, bekoord," als „verrukkelijk, bekoorlijk;" een voorbeeld van dit laatste biedt de volgende strofe. *Sang lĕnglĕng* in Wiwâha 177 bet. „de bekoorlijke," d. i. de liefste.

Amijah is mij elders nog niet voorgekomen; indien de opgave in 't Handw. i. v. [illegible] juist is, en *wijah* ook [illegible] beteekent, kan *amijah* zijn „in troepjes, in groepen." *Wijah* „luidruchtig, opgewonden" komt des te vaker voor; bijv. BY. 417: *wijah amûk;* 554: *prawîra wijah âtri gumuruh;* Wiwâha 256: (de strijdenden) *mĕntas ring rudhirâr-*

ṇawâruręk arok hyun-hyun wijah ghûrṇṇita. *Wijawijah* „druk, levendig, uitgelaten" bijv. *suka wijawijah* BY. 378; Wiwâha 166; 211. In den zin van „druk, zich verdringende, om strijd" staat *wijawijah* in Wiw. 12, ten minste volgens de opvatting van den Balineeschen vertaler; doch uit den aard der zaak laat het ook de andere opvatting toe; vgl. Kawi-Stud. 89.

Tang = *kang*, doch iet of wat deftiger. — *Angak*; Jav. [illegible]. — *Amanggěh* = *manggěh*, beide van *panggěh*, en dit van *gěh* = *gah*, waarin 't begrip ligt van „positie, vaste plaats, post." Bijvormen van *gěh*, *gah* zijn *guh* en *gih*, waarvan zoowel *lungguh*, *linggih*, *lěnggah* als *singgih*, *sungguh*, enz. *Manggěh* is gewoonlijk „vast, zeker, inderdaad," doch ook „gerust (Hoogd. sicher), niets duchtende," o. a. Wiwâha 51 en 205.

't Mattamayûra-vers vereischt ééne pauze na den vierden, en eene andere na den dertienden; K. 3, 90; W. 385. Het heeft bij C. 161 nog eenen anderen naam: Mâyâ.

71.

Ambudhiwici.

„Zoodra het helder begon te worden en 't daglicht den hemeltrans bescheen, welke in rooden gloed ging te schitteren, vertoonden zich al de akkergronden in hun gansche schoonheid: verrukkelijk was 't gezicht der rijstvelden waarop de jonge plantjes pas opgeschoten waren, die, door den wind bewogen, eene golvende zee geleken."

Kumram; vgl. boven bij str. 66. Niet alleen actieven, maar ook toestandswoorden, nemen, indien ze van *i*, *ing* of *ri*, *ring* gevolgd zijn, den zin aan van Jav. transitieven. Zoo o. a. in Kawi-Oorkonden, N° II; *kadi lawasang* [1]) *hyang Candrâditya sumuluh ing sakala-lokamaṇḍala* „zoolang Maan en Zon 't gansche wereldrond verlichten."

Hiring, [illegible], is, evenals in de nieuwere taal, meermalen „glooiing, zijvlak (van bergen); bijv. *hiring ning unur* „de glooiingen der heuvels" BY. 663; 61.

In *sakweh ning tâni paḍa katon kalangönya* en alle dergelijke verbindingen, hetzij in Oud- of Nieuwjavaansch, is *sakweh ning tâni* logisch en grammatisch onderwerp; *paḍa katon kalangönya* te zamen is een samengesteld gezegde, waarin *kalangönya* wederom 't grammatisch en logisch onderwerp is van 't gezegde *katon*. Deze geheele zinsnede wordt nu met het eerstgenoemde onderwerp verbonden en drukt dan hetzelfde uit als eene bezittelijke samenstelling of Bahuwrîhi in 't Skr. Ook onze taal bedient zich wel eens van Bahuwrîhi's, alle uitgaande op *ig*, als *grootmoedig*, *edelaardig*, *veelsoortig*, enz., doch hun aantal is beperkt, terwijl van 't Skr. en Jav. het tegendeel geldt. Lost men zulk eene Skr. samenstelling, bijv. *bâlaḥ çobhanarûpaḥ*, op, dan wordt het *bâlaḥ çobhanaṃ rûpaṃ yasya*; 't Jav. zegt dan [illegible]. De verklaring in Roorda's Jav. Gr. § 4 496 is onjuist, gelijk uit het Javaansch zelf licht te bewijzen is. Immers, ware in zinsnede als [illegible] 't woord [illegible] een onmiddellijk gezegde van [illegible], en niet van [illegible], dan zou men onmogelijk kunnen zeggen [illegible] J Briev. bl. 23; of [illegible]

1) Phonetische spelling voor *lawas sang*.

[illegible] of [illegible] en tallooze dgl. Het is overbodig te zeggen dat deze soort van bezittelijke samenstellingen niet alleen aan 't Kawi en Javaansch eigen zijn; ze zijn algemeen Polynesisch.

Wâhu = *wahu*. — *Matandur* of *atandur*, „met plantjes, opgekomen planten hebbende." — *Rî drĕs* „bij de vaart, sterken drang" (des winds); de *i* is verlengd omdat de *r* van *drĕs* als klinker beschouwd wordt, en dien ten gevolge de vorige lettergreep niet als lang door stelling.

De Ambudhiwîci is tot nog toe in geen enkele Indische bron teruggevonden. — Hierna komen de maten van de klasse Çakwarî [1]) aan de beurt.

72.

Kuwalayakusuma.

„Allerlei schoone oorden werden door ons bereisd; lusthoven zoowel als gewesten en steden die we bezochten streelden onze nieuwsgierigheid. Wij kwamen veel badplaatsen en meren voorbij, welke zielsverlangen opwekten door de zacht geurende waterrozen die in groote menigte daarin tierden."

Kahaliwatan is een synoniem van *kahalintangan*. Als secundaire grondvormen zijn te beschouwen *haliwat* „het voorbijzijn" BY. 386; en „voorbij;" bijv. *haliwat sakeng ripu kabeh* 259; *i sor haliwata ri pusĕr* 637; *halintang* „'t voorbijgaan"

---

1) Colebrooke's Çakkarî berust op bedorven lezing.

26; 62. Hetzelfde voorvoegsel *ka* is niet uitsluitend Kawi, want volgens Dr. v. d. Tuuk, Taalk. Aant. bl 135 heeft ook 't Menangkabausch Maleisch substantieven met een voorslag *ka* vóór *r* of *l*; o. a. *kalintang*. De overeenstemming tusschen 't Men. en Kawi te dezen opzichte pleit voor de oudheid van den voorslag, hetzij zuiver phonetisch of dynamisch, en toont dat het gewone Maleisch op dit stuk al even afgesleten is als 't Javaansch. Behalve *kaliwat*, *kalintang* herinner ik me uit de oudere taal *karingĕt* = [illegible]; *kalisyus* en *alisyus* = [illegible]; *kaliwawar*.

Madhya-nya = [illegible]. — *Mar* en *mâr* is soms: „week, gedrukt, slap, flauw, zwak, Hoogd. *aufgerieben*," dan weêr: fijngewreven, fijn, zacht." Voorbeelden van de eerste opvatting zijn te overvloedig om eene verwijzing te behoeven; voor de tweede beteekenis zie BY. 57: *angumkuma mâr* en *candana gulgula mâr*.

De naam Kuwalayakusuma komt in Indische werken niet voor; de maat is anders bekend, en wel onder twee benamingen, Madhyakshâmâ (zóó te l.) en Kuṭila. De drie caesuren komen achter vier, tien en veertien. In 't Kawi-vers zijn ze niet in al de vierels duidelijk.

73.

Asambâdhâ.

„Op zulk eene wijze smaakten wij weleer aan elkanders zijde gezamenlijk zielsaandoeningen. Maar thans, — hoe zal ik nu 't voorwerp (?) van mijn verlangen terug bekomen? Er is slechts één middel: uwe gunst roep ik die aan minverlangen lijd in, om onverlet mijne boodschap duidelijk over te brengen."

Akárwan = [illegible]. De lange *á*, waarmede 't woord regelmatig geschreven wordt, toont dat de uitspraak eene opene *a* had, gelijk nog thans. — *Angrat* is mij onbekend. — *Tâ* voor *ta*, genitief van *kita;* met rekking wegens de onmiddellijk er op volgende pauze.

Prâpta = [illegible], ook waar dit laatste = [illegible] is. — *Atri* „luide," dus = Jav. [illegible], Skr. *uccaiḥ;* wij verkiezen 't woord „duidelijk" of „nadrukkelijk" in een geval als we hier voor ons hebben.

De Asambâdhâ heeft twee caesuren, eene achter de vijfde lettergreep, en de tweede aan 't einde van elk vierel. K. 3, 97; C. t. a. p.; W. 386.

74.

Aparâjitâ.

„Want ik heb geen ander heul dan u, om de (betuiging van) mijne verkleefdheid over te brengen aan hem die de oorzaak mijner smart is. Zoek hem op in de schoone oorden van 't gebergte, in kluizenarijen, in 't nevelig verschiet, zoo het wezen moet zelfs aan de zee in 't verre oosten."

Tuwi bet. zoowel „ook, en," als „toch" en „want;" in de laatste beteekenis treft men het aan BY. 391; 655. Evenzoo *tuwí* 488; *towin* 98; *towi* 415. Dezelfde begrips-overgangen vertoont het Nederl. *ook* vergeleken met Gotisch *auk*, welk laatste gewoonlijk „want" uitdrukt, en soms „toch."

Lena is *len* met conjunctief-suffix *a;* dus „een ander welke het ook zij." — *Rarah* = *larah;* zoo nog in 't Jav.

Katěkaka beantwoordt, in 't gebruik, aan Jav. [illegible] (bijv. [illegible]). *Katěka* is als intransitief of zoogen. accidenteel passief: overgekomen, *pervenit*," bijv. BY. 507: *wṛtta katěka těke Pandutanaya* „'t bericht (d. i. 't gebeurde) kwam over tot (d. i. kwam ter ooren van) Pâṇḍu's zonen."

Aparâjita met korten eindklinker is Wishṇu; met langen, 't Noordoosten. Daar hier de fabelachtige onbekende oceaan, dien men zich in 't uiterste oosten of noordoosten dacht, bedoeld is, komt het er weinig op aan welke vorm den dichter voor den geest zweefde. De Indische naam dezer maat luidt onveranderlijk Aparâjitâ. De caesuur komt achter elke zevende lettergreep. Vgl. K. 3, 98; C. t. a. p.; W. 387.

75.

Praharanakalikâ.

„Waarde zuster! doe uw best om mijne toegenegenheid te beantwoorden. Indien gij eenig gevoel van medelijden hebt, help mij uit mijn minnepijn, door de smeekingen van mij, lang bedroefde, over te brengen. Gij alleen zijt het tijdige middel om 't zielsverdriet af te weren."

Kami, wij; het wordt meermalen op een enkelvoudig persoon toegepast. — *Palarěn wruha malěsa* „zoek (tracht) dat gij weet te vergelden" is eene eigenaardige zegswijze voor ons: „zoek dat gij een middel vindt om te vergelden."

Dit gebruik van *wruh* strookt met dat van [illegible], [illegible] in 't Jav., waarover Roorda's Beknopte Gr. § 253 't noodige leert. Voor *palarĕn wruha* zou men in 't Jav. kunnen zeggen [illegible] d. i. „doe uw best!"

Wara, gunst, is nagenoeg hetzelfde als *sih*, goedgunstigheid, medelijden, liefde; de samenkoppeling *wara-sih* is te vergelijken met [illegible], e. dgl. — *Tumĕkakĕn* is gevormd uit het toestandswoord met *kĕn* = *akĕn*. In 't Kawi kan *akĕn* evengoed gehecht worden aan een toestandswoord, als aan een zoogen. actief, hetgeen niets bevreemdends heeft, want beide vormen zijn gewoonlijk actief [1]) in tegenstelling van 't passief. Op dezelfde wijze als *tumĕkakĕn* is gevormd *humaturakĕn* Wiwâha 17. Het Jav. heeft dergelijke vormen vervangen door dezulke waarin het toestandswoord als secundaire stam behandeld wordt; dus [illegible], [illegible].

Kalika kan ik hier niet anders verklaren dan door te veronderstellen dat Tanakung het genomen heeft in den zin van *kâlika* „tijdig, te rechter tijd (komende, zijnde);" *praharaṇa* is „middel om te verdrijven; wapen." *Kalikâ* bloesemknop, zou alleen dan niet geheel en al misplaatst zijn, indien het figuurlijk „puik," of iets dgl. aanduidde. Mij is echter een dergelijke toepassing onbekend.

De schrijfwijze weifelt zelfs in de Indische bronnen. De gedrukte uitgave van K. 3, 99 heeft Praharaṇakalikâ, doch de Scholiast haalt een vers aan waarin ontegensprekelijk

1) Slechts in enkele gevallen heeft het toestandswoord, dat aan 't Medium der Arische talen beantwoordt, in 't Jav. eene passieve beteekenis; bijv. in [illegible], schepsel; [illegible], gerekend, te rekenen (als)." Dat een toestandswoord als passief kan optreden, bevestigt de verklaring gegeven in Kawi-Studiën, bl. 41, vgg.

praharaṇakalitâ staat en bedoeld is. Zóó lezen trouwens enkele Hss. ook van den tekst (zie Weber 389). Pinggala heeft ook Praharaṇakalitâ; daarentegen de Chandomañjarî 67 wederom °*kâ*. Colebrooke t. a. p. vermeldt Kalikâ en Praharaṇakalitâ. — De caesuren vallen achter elken zevenden voet.

76.

Wasantatilaka.

„Om kort te gaan, dan, begeef u, als u belieft, naar hem, die schoon als de Minnegod, mijn hart geroerd heeft. Doe uw best, zoek, spoor op, vraag hem naar (de reden van) zijn ontrouw, wees onvermoeid, opdat hij die (schoon) is als de Tilaka-bloesem in de lente, zich over mijnen toestand ontferme."

Sangsipta is eene zeer gewone spelling voor *sangkshipta*. Dergelijke verbasteringen zijn zeer oud; reeds in de oudste ons bekende Kawi-oorkonde wordt in denzelfden trant *sangçaya* gespeld in plaats van *sangkshaya*. *Sangsipta ning wacana* is te vergelijken met Jav. [illegible]. De woorden *ni nghulun î kita* behoefden in de vertaling niet afzonderlijk uitgedrukt te worden; *î* is eene metrische verlenging van *i*.

Tangkat of beter *tângkat* is een imperatief, evenals *tâlap* bijv. BY. 125; *haywa tasasar* 471. Of dit *ta* hetzelfde woordje, Jav. [illegible], is dat zoo vaak achter een gezegde staat, bijv. in *hĕnĕng ta* „zwijg!" BY. 587; 689; dan wel prefix-vorm van *kita*, durf ik niet beslissen.

Angrasi = *angrĕsi*. — *Gĕrĕhaywa* staat m. i. voor *gĕrĕh haywa*; *gĕrĕh* kan hier niet Kawi *gĕrĕh* = Jav. ꦒꦼꦫꦼꦃ, waarvan ꦒꦼꦫꦼꦫꦼꦃ, ꦒꦼꦫꦼꦃ, wezen; ik houd het voor Jav. ꦒꦼꦒꦼꦒꦼꦃ.

De Wasantatilaka (ook fem.), een van de prachtigste Indische maten, bezit wel vijf benamingen. Volgens K. heette ze bij de autoriteit Kâçyapa: Sinhoddhatâ; bij Saitawa: Uddharshiṇî; bij Pinggala [1]): Madhumâdhawî. C. somt daarenboven nog een vijfden naam, Çobhâwatî, op.

Hiermede zijn de Çakwarî-maten ten einde; de volgende klasse, de Atiçakwarî, is in ons gedicht slechts door twee soorten vertegenwoordigd.

77.

Maṇiguṇanikara.

Zoo waren de woorden van haar die kwijnde van liefde n wee. Ze troffen 't hart der eend, die medelijden gevoelde en dien ten gevolge antwoordde dat zij bereid was 't werk te ondernemen; zij zou blijde wezen indien hare menigte deugden geroemd werden.

Siwuhĕn, bedroefd, in wee gedompeld; BY. 345: *lwir stry âlĕk siwuhĕn i layat ning wwang alangö* „gelijk vrouwen

---

1) Dit geldt alleen ingeval wij de gedrukte uitgave, die *Nâgena* leest, volgen, want de variant heeft *Râmeṇa*. Aangezien Madhumâdhawî *niet* in 't Pinggalasûtra voorkomt, is de laatste lezing te verkiezen, tenzij 't door Weber uitgegeven P. afweek van dat hetwelk K. kende.

neêrslachtig en bedroefd als de minnaar is henengegaan;" het wordt weêr gegeven met ꦲꦶꦭꦶꦤꦺꦴꦤ꧀; zie Cohen Stuart, Krit. Aant. bl. 153.

Aganilaya, eig. „op boomen nestelend" is een dichterlijk woord voor vogel; de toepassing op eene eend is niet bijzonder gelukkig. — *Ng ulah;* hier is *ng* = *ang* = *kang*. — *Maṇi* wordt in 't Skr., even als *ratna*, in samenstelling gebezigd om iets voortreffelijks in zijn soort aan te duiden; o. a. *strîratna* „een juweeltje van eene vrouw;" *khagamaṇi* „een juweel van een vogel." Ik durf niet veronderstellen dat de schrijver *maṇi* als een sierlijker vorm van *manaḥ* gebruikt heeft, hoewel *apsari* voor *apsarâḥ*, dat elders voorkomt, een waardig tegenhanger zou wezen, en in den zamenhang *sukhamanâḥ* voortreffelijk passen zou.

De Maṇiguṇanikara wordt door K. behandeld in 3, 113.

De caesuren moeten na den achtsten en den vijftienden voet vallen. Zoodra de eerste caesuur anders geplaatst wordt, verandert ook de naam. Eene pauze achter den zevenden voet, kenmerkt de maat Candrâwartâ (bij Pinggala) of Çaçikalâ (bij K. 3, 111); daarentegen heet de maat die de eerste caesuur achter den zesden heeft, Mâlâ of Sraj (d. i. krans). Diensvolgens is 't specimen eerder eene Mâlâ dan een Maṇig.; vooral in de evene vierels is de pauze achter de zesde lettergreep hoorbaar. Vgl. W. 390; C. 161.

78.

Mâlinî.

„Vrouwe! wat reden zou ik hebben om uwen last niet over te brengen? Als ik volgens de opdracht van Mevrouw

naar gevaarlijke en onherbergzame oorden ga om te zoeken, wat moet ik dan zeggen, wanneer ik uwen gemaal ontmoet, om te bewerken dat hij zich ontferme over iemand die aan minnewee lijdt?"

Ring apa matangwang, eig. „waarom de reden dat ik;" vgl. de Jav. uitdrukking [illegible]. *Matangwang* staat voor *matang-ngwang*, gelijk *matangya* voor *matang-nya; sâmpunya* voor *sâmpun-nya;* e. dgl. In 't algemeen is eene echte medeklinkerverdubbeling evenzeer in strijd met den aard der oude als met dien der nieuwe taal. Natuurlijk verdubbelen de Javanen dikwijls genoeg eenen medeklinker in 't schrift, doch zij doen dat niet om eene verdubbeling in de uitspraak te kennen te geven. Het Kawi dat zich veel meer aan de phonetische spelling houdt, laat de dubbele medeklinkers gemeenlijk ook in 't schrift weg; de oudste oorkonden schrijven *lawasang* voor *lawas-sang*, omdat men slechts ééne *s* hoorde; zoo ook *Utungga* voor *Uttungga*, e. dgl. meer.

Tan-angge; het ligt voor de hand, te veronderstellen dat *angge* = Krama [illegible] is, dat hier den stamvorm behoudt omdat het in samenstelling met *tan* staat. Wat den overgang der beteekenis betreft, zou men [illegible] of wel [illegible], in [illegible] kunnen vergelijken. Doch ik moet hierbijvoegen dat ik in 't Kawi *angge* elders niet aangetroffen heb. 't Jav. [illegible] luidt in 't Kawi *gya*, *gyâ*, kan dus niet in aanmerking komen. Eerder nog mocht men gissen dat *tanangge* voor *tan nangge* stond, of *ta* genomen was in den zin van *tan*, terwijl *nangge*, *nangga* (van *sangga*, [illegible]) + *i* zou wezen.

Adyah, *ĕdyah* en *dyah* zijn wisselvormen; 't eerste leest ge o. a. BY. 360; 367; *ĕdyah* 194. Het is zoowel een titel voor mannen als voor vrouwen. Voor mannen is *dyah* synoniem met *ârya;* als *dyah Uttara* 129; *dyah Duççâsana* 148; 431; 434; *dyah Ghaṭotkaca* 308; 309. Op vrouwen toegepast staat het gelijk met ꦢꦶꦪꦃ, als *dyah Dropadî* 315; *dyah Satyawatî* 537; *rara dyah* is z. v. a. prinses, jonkvrouwe, freule.

Mrĕk = *marĕk*, of liever Jav. ꦩꦿꦺꦏ. De Mâlinî, een der lievelingsmaten der Indische dichters, heeft eene zeer kenbare caesuur achter den achtsten voet; en dan aan 't viereleinde. Vgl. K. 3, 144; W. 391; C. t. a. p. kent behalve den gewonen term nog eenen anderen: Nandîmukhî. — Ten onrechte schrijft Tanakung 't woord met eene korte *i* aan 't einde.

79.

Wṛshabhagatiwilasita.

Aldus sprak de vogel tot de minnende schoone. Daarop deelde de prinses in antwoord der eend mede wat ze zeggen moest. „Zie, dit moet ge zeggen; och, hoor mijne woorden om ze over te brengen aan hem die in zijnen tred de vlugheid van het ros met de gestadigheid van den stier paart."

Rĕngĕn voor *rĕngön*, zooals in str. 57.

De vergelijking van den gang des geliefden met dien van 't fiere paard en den forschen stier — eene vergelijking waartoe de naam der versmaat den dichter gedwongen heeft —

heb ik voor de duidelijkheid eenigszins uitgewerkt. — De *ç* in *wilaçita* is eene verbastering, maar zóó algemeen in allerlei Kawi-Hss. dat ik me niet gerechtigd achtte ze door *s* te vervangen.

Dit vers is de eerste van de twee specimens van Ashṭi. De naam luidt bij P. Ṛshabhagajawilasita (W. 392); en bij K. 3, 122. Colebrooke geeft als anderen naam op: Gajaturanggawilasita, opmerkelijk genoeg, omdat ook in den Kawi-term *açwa* (= *turangga*) terugkeert; doch *gati* in stede van *gaja* is in de Indische bronnen niet te vinden. Wel is er een Wṛshabhacarita, maar dat is eene Atyashṭi, en synoniem met Hariṇî, ten minste volgens de ietwat verdachte opgave van een Scholiast; vgl. de aanteekening op str. 85.

De pauzen vallen achter den zevenden en den zestienden voet.

80.

Jagatpramudita.

„Prins!" moet gij, eend, zeggen, „ik kom met nederige buiging tot u, en beschouw mij als uwe trouwe dienaresse, Heer. Ik ben door uwe gade gezonden om een vriendelijk verzoek over te brengen aan u, die (zoo ik hoop) steeds alle menschen gelukkig zult willen maken."

Anggĕh beantwoordt in beteekenis èn aan Jav. [illegible], èn aan [illegible]. — Ri, [illegible] = *ari*, [illegible]. — *Gumawayang*; zie str. 2. — *Jagatpramudita* is als samenstelling te beschouwen; lost men ze op, dan neemt ze den vorm aan van *pramudita-ning jagat*;

immers om uit te drukken een Nederl. „dat maakt alle menschen ontsteld," of „dat doet alle menschen ontstellen," zegt men in 't Jav. [illegible]; e. dgl. Hoe 't woord *jagatpramudita* er toe gekomen is, in de latere Jav. poëzie als „de geheele wereld, 't geheele land" opgevat te worden, is mij een raadsel. De opgave der woordenboeken is in dit geval niet te wantrouwen; men zie slechts Damar Wulan 13. Wellicht is het niets anders dan een verkeerd gelezen [illegible]. Even onverklaarbaar is mij 't Jav. [illegible] „alle."

Wat hier Jagatpramudita heet, komt noch in K., noch in P. voor. Warâha-mihira evenwel geeft er een voorbeeld van in 't 104de Hoofdstuk zijner Bṛhat-sanhitâ, en noemt het Wîralalita. 't Leerboek der prosodie door Utpala aangehaald kent dezelfde maat onder den naam van Lalitâ. C. eindelijk noemt ze Dhîralalita, klaarblijkelijk eene variant van Wîralalita.

81.

Mandâkrânta.

„Mijn lieve vriend! kom, het is te laat om in zoet gemijmer voor uw vermaak rond te dolen: keer terug, jonker, liefderijk tot haar die bitterlijk smacht, van minverlangen overmeesterd. In treurigheid kwijnt zij in den lusthof, waar zij nederligt in de schaduw der Goudacacia's, terwijl de bijen, met trage beweging boven haar hoofd in luid gebrom hun klachten uiten."

Diwaça, in 't Kawi gewoonlijk met den verkeerden sisklank geschreven, is geheel en al overgegaan in den zin van „stonde," en zelfs „uur," dus van „laat." In den zin van „uur" (van den dag) komt het o. a. voor in Wiwâha 164: *diwasa pitung tabĕh*. In de Kawi-oorkonde van 762 Çâka is *diwaça* „tijdstip, datum."

Tĕkap is hier, naar de terminologie der Jav. spraakkunst, een hulpwoord, = ηέπιηνις, enz. Voorbeelden staan er opgegeven in Kawi-Studiën 83.

Mangö gaat vóór een klinker in *mangw* over, gelijk van *rĕngö karĕngwan*, *angrĕngwa*, enz. komt. In *mangö*, Jav. ꦩꦁꦒꦺ, ligt het begrip van droomerig zijn, mijmeren, in 't rijk der verbeelding leven. Een schoon voorbeeld levert BY. 662 [1]):

endah lwîr ahurup langö gagana len bhûmî sĕḍĕng ning kulĕm|
kaywanyângdadi megha megha matĕmah kaywan hiḍĕp ning mangö|
wintang kĕmbang akĕmbang ajrah atĕmah wintang haneng ambara|

D. i. „Het leek alsof de hemel en de aarde in den nachtelijken stond hun bekoorlijkheden verwisseld hadden: de boomen gingen over in wolken, de wolken werden tot boomen in de verbeelding van den mijmerenden (beschouwer); bloemen waren (als) sterren, de sterren aan 't uitspansel werden als overal gestrooide bloemen." *Mangö* wordt zeer eigenaardig gezegd van den peinzenden, mijmerenden ziener en dichter; zoo in 't begin van 't Bhomakâwya: *sang mangö wring palambang;* en hieronder in str. 110, vg.

1) In Cohen Stuart's Aant. bl. 344, waar de variant *langö* voor *mangö* geen zin heeft. Daarentegen is *lwir mahurup* beter dan *lwîr ahurup*, al beteekenen beide hetzelfde.

Kalangwan, Jav. [illegible], [illegible]. — *Tolih* is een imperatiefvorm van *ulih;* vgl. aant. op str. 76. Het is dus niet identisch met *tolih* „omgewend, terugblikkende," en „terugblik," Jav. [illegible], een secundaire stam, die eigenlijk een àccidenteel passief van *ulih* is.

Rantĕn is een Krama-vorm van *rari*, dat reeds op zich zelf een Krama-inggil is. Uit den aard der zaak laat zich zoo'n woord niet nauwkeurig vertalen; „jonker" drukt in 't algemeen de bedoeling uit. Als Krama-vorm van *ari* komt voor *antĕn*, bijv. BY. 93: *Nakula lawan sang antĕn* „Nakula met zijnen jongeren broeder (Sahadewa);" 158; 583; 627; 640. De Krama-vormen komen in hun toepassing niet met het Javaansche Krama overeen; ze zijn eerder als „hooge" taal te beschouwen [1]). — *Kaṇḍĕhan* = [illegible]; hier te recht met de linguale *ḍ* gespeld; vgl. str. 66.

Hĕb en *höb*, luwte, bedekking, beschutting, schaduw, is de grondvorm van Jav. [illegible], uit *a* + [illegible]. Men vindt ook, zonder *h: angöbi* „donkere schaduwen werpende" BY. 598; vgl. Jav. [illegible]. In Wiwâha 351 is *hĕb* luwte, koele plek onder iets:" *ri hĕb ning er-tali*, waar de Balineesche glosse [illegible] heeft. Niet met *angöbi* = *anghöbi* is te verwarren

---

1) Over 't algemeen moet het Balineesch gebruik der taalsoorten met dat in 't Kawi overeenkomen. In de Beknopte Handl. van v. Eck, § 18 wordt gezegd: »Wat nu de beteekenis en onderlinge verhouding dezer talen (d. i. taalsoorten) betreft, zij opgemerkt, dat ze — zeker ook als gevolg van het op Bali in zwang zijnde *kastewezen* — in menig opzicht van het *hoog* — en *laag* — op Java afwijken." Dit is niet bijzonder gelukkig uitgedrukt, omdat het al den schijn heeft alsof dat *kastewezen* eene Balineesche nieuwigheid ware. Neen, niet de Balineezen zijn afgeweken, maar de Javanen, zooals Dr. v. d. Tuuk bereids opgemerkt heeft.

angöb „gabberen," BY. 444 = Jav. *Darppa*, eig. substantief, en hier bijwoordelijk. Het bet. in 't Kawi o. a. „met kracht," bijv. *darppâmĕṇṭang laras* BY. 560; ook „met driestheid, stout" 97; „brutaal" 655; „sterk, zeer" in *ikin darppânglonin amĕnuhi* 520. Vgl. in 't Handw.

Vermoedelijk met opzet heeft Tanakung hier de woorden in schoone overeenstemming gebracht met de versmaat, de diep weemoedige Mandâkrântâ. Dat Kâlidâsa er zich van bediend heeft in den Meghadûta, kan niemand verwonderen die de onvergelijkelijke harmonie tusschen inhoud en vorm bij den bevalligsten der Indische dichters heeft leeren waardeeren. — De Mandâkrântâ heeft drie caesuren, eene achter den vierden, eene tweede achter den tienden voet, de derde aan 't verseinde. Zie K. 3, 131; W. 395; C. t. a. p.

82.

Wançapatrapatita.

„Zij kan niet eten of slapen, tengevolge van haar verlangen naar u, en weent (maar) neêrgezegen, zoodat zij 't medelijden opwekt van wie haar ziet. Op bloemen of tooi slaat zij geen acht meer; ziet er verwaarloosd en flets uit en blijft ongekleed. Op haar leger neêrgevallen ligt zij als een riet te wiegelen."

Tan-kĕna ring pangan „onvatbaar voor eten" of „niet te bewegen tot eten." In 't Jav. is , als het door een woord met intransitief begrip nader bepaald wordt, meermalen te vertalen met „niet te bewegen;" bijv. Pandji 222:

ꦤꦶꦱꦺꦴꦩꦺꦴꦩꦺꦴꦩ

weemoed hoe schoon 't geurig slaapsalet is ingericht: zij denkt in heur gemoed aan den tijd toen zij minneweelde smaakte gezamenlijk met den prins, die bij de bevalligheden der met een krans getooide heftig in gloed ontstak (?)."

Ri tistis ning ngwe is eigenlijk: „bij 't koeler worden van den dag, bij 't verflauwen van 't daglicht." *Atistis* bet. „koeler worden, in gloed en licht afnemen;" BY. 40: *diwasa kalunghâtistis*. Evenzoo *matis;* t. a. p. *ngwekiraṇa matis*. *Tistis* bet. ook „'t bedaren, stiller worden;" BY. 344: *tistis ning raṇa*. Ook praedicatief „stil," bijv. 365: *tistis tingkah ikang kulĕm;* 373: *tistis mârgga nira*.

Nton bet. ἰδών, bij 't zien, Skr. *dṛshṭwâ;* zoo ook BY. 137; 139; 240; 276. — *Arûm* zou ook met „vriendelijk, lief" kunnen vertaald worden;" *pamrĕman arûm* herinnert aan 't θάλαμος θυώδης bij Homerus. Dezelfde dubbelzinnigheid als *arûm* vertoont het Skr. *surabhi* „aangenaam, vriendelijk, lief, lekker (voor den reukzin), lekker (voor den smaak)."

Akaron, evenals in 't Nieuwjav., terwijl we in str. 73 den ouderen en verreweg meer gebruikelijken vorm *akârwan* aangetroffen hebben. Reeds in de oudste oorkonden wisselt *lwar*, Noord, met *lor* af; wel een bewijs dat toen ter tijd al *wa* in *o* begon over te gaan. Door vergelijking van de spelling *akaron* met *akârwan* kan men een bewijs te meer putten, dat de *a* van *karon* in tegenstelling tot het Skr., de opene *a* van 't Javaansch is.

Mungar heb ik gissenderwijze genomen in den zin van ꦩꦸꦁ.

De Çikhariṇî, met caesuur achter den zesden voet en

aan 't einde des vierels, wordt behandeld bij W. 393; K. 3, 127; C. t. a. p.

84.

Pṛthwitala.

„Hoe verrukkelijk is het als de maan opkomt en straalt aan den helderen hemel; als de bloesems der boomen ontluiken en de bijen die er om heen vliegen hun klagende tonen doen hooren. Dan is het de tijd dat uwe gemalin loom afdaalt naar den voorhof, en, op den grond nederliggende, in den maneschijn mijmert."

Lĕngöng, *lĕngĕng* o. a. „verrukkelijk." In denzelfden zin bezigde men *lĕnglĕng*, bijv. BY. 47: *lĕnglĕng râmya nikang çaçângka.* Substantivisch is het „bekoorlijkheid, 't verrukkelijke;" o. a. BY. 661: *lĕnglĕng i langö ning râtri* „'t verrukkelijke der schoonheden van den nacht." In welke etymologische verhouding *lĕngĕng* tot *lĕnglĕng* staat, laat zich vooralsnog niet met zekerheid bepalen; 't eerste heeft den schijn van eene onvolkomen reduplicatie te wezen van 't laatste, op de wijze van Jav. ꦭꦺꦴꦤ꧀ voor ꦭꦺꦴꦤ꧀; vgl. ook *halingĕngĕn* in 't eedformulier (Bijdr. Land-, Taal- en Volk. N. I. IX, 3de serie), waarin *halingĕng* zich door 't Jav. ꦲꦶꦤ꧀ laat verklaren.

Yan tumurun is de nadruksvorm van *tumurun*, welke hier vereischt wordt dewijl de Jav. regel in Roorda's Gramm. § 517 vermeld, ook op 't Kawi van toepassing is.

De maat die hier Pṛthwîtala genoemd wordt, heet gemeenlijk kortweg Pṛthwî (W. 394), doch bij Warâha-mihira Wilambitagati. De pauzen komen achter den achtsten en den laatsten voet van elk vierel.

85.

Hariṇîdhwani.

„O, wat wekt de deerniswaarde toestand uwer lieve vrouw mijn medelijden op! Hoe lang toch zult gij voortgaan met haar in den bloemengaard alleen te laten? haar die kwijnt en weent. Zij roept slechts uwen naam, prins! klagende aan in hare minsverbijstering, en de echo die heur klaagtonen vinden in 't geroep der hinden, vermeerdert nog haar zielsverlangen."

Sipi, dat altoos eene zekere mate uitdrukt, geeft hier in een uitroep eene hooge mate te kennen. — *Kasiharĕp* (voor *kasih harĕp*) is een synoniem van 't in Jav. dichtertaal nog gebruikelijke [illegible], bijv. Damar Wulan 301; zoo ook Wiwâha 193. — *Pâmangsul* met verlenging der eerste lettergreep ter wille van de maat.

In de Hariṇîdhwani van onzen dichter herkent men de maat die gewoonlijk Hariṇî genaamd wordt. Ze heeft drie caesuren; ééne achter den zesden; eene andere achter den tienden voet, en eene derde aan 't einde. Vgl. Kedâra 3, 130; W. 394; C. t. a. p. Bij Warâha-mihira heet ze Wṛshabhacarita, hetzelfde als Ṛshabhacarita, vermeld door den Scho-

liast op K. t. a. p. Een commentaar op 't Pinggala-sûtra beweert dat er nog een andere term is, namelijk Ṛshabha-gajawilasita (W. 395); vgl. de aanteekening op str. 79 hierboven.

86.

Rajanî.

„Bij 't ondergaan van de maan valt er bijwijlen een koude regen die spattend het blinkend overkleed nat maakt, zoodat het medelijden opgewekt wordt van wie het ziet. De Kĕḍasih-vogel in 't luchtruim laat, onrustig, onophoudelijk zijn klagende tonen hooren; ze klinken als een treurzang van den lusthof in de nachtelijke ure."

Voor *pinghay* of *pinghe* — welk laatste vóór een klinker in *pinghay* overgaat — verwijze ik naar Oudjavaansche eedformulieren, bl. 6, in Bijdr. v. T. L. en V. v. N. Indië, 3de serie, IX. Het is hier adjectief, gelijk in 't Maleisch *pingei*.

Taḍahasih of *tĕḍahasih*, ook BY. 11; 663. — *Mangâlik-alik*, een frequentatief van Jav. ꦩꦔꦶꦭꦶꦏ. — *Nikanang* = *nikang*.

De Rajanî van den Sancaya is in alles, behalve in naam, identisch met de maat die bij Warâha-mihira 104, 53 Narkuṭaka heet. Niet enkel is de volgorde der voeten dezelfde, maar ook de caesuren komen overeen. Ze vallen na den zevenden, elfden en laatsten voet van 't vierel. De verzen van Warâha-mihira en Kedâra wijzen zulks uit, en ten overvloede zegt de Scholiast op K. 3, 132 het ook

uitdrukkelijk. De opgave van C., dat het Narkuṭaka slechts twee caesuren bezit, eene achter den zevenden voet, en de andere aan 't einde, is dus eene vergissing, òf van hem zelven, òf — wel zoo waarschijnlijk — van de door hem gevolgde Indische autoriteit. Zoodra de pauzen anders aangebracht worden, en wel achter lettergreep 8, 13 en 17, dan krijgt het vers den naam van Kokilaka; en is er maar ééne caesuur, aan 't einde van elk vierel, dan heet het een Awitatha. Vgl. W. 396 en 422; C. t. a. p.; K. 3, 132, vg. De gedrukte uitgave van K. leest Markaṭaka, hoewel de meeste Hss. Narkuṭaka hebben. C. heeft een derde variant: Nardaṭaka [1]). Geen van die drie varianten vermag ik overeen te brengen met *rajanî*, want ofschoon *markaṭaka* en *rajanî* beide ook namen zijn van ettelijke planten, zijn ze toch nooit synoniem, ten minste voor zooverre we uit de ons ten dienst staande bronnen kunnen opmaken. In de Prâkṛt-prosodie bestempelt men 't Narkuṭaka, volgens Warâha-mihira, met den naam van Gîtaka. 't Eenigste resultaat uit onze tegenwoordige gegevens is, dat het Narkuṭaka door sommige ook Rajanî genoemd werd, en dat deze term, in de Indische letterkunde verloren gegaan, bewaard is gebleven in 't Kawi. — Met de Rajanî is de rij van Atyashṭi's gesloten.

87.

Citralekha.

„Zij klemt (?) maar en troetelt steeds dicht aan haar boezem de klaagverzen die ze bedacht heeft, (geschreven)

1) Nardhataka is eene drukfout; zie Petersb. Wdb. onder *nardataka*.

op nette bladen gelijk sierlijke ivoren platen. Zonder ophouden is zulks voor haar 't middel om den rouw van 't treurend hart te vergeten, terwijl zij bij tusschenpoozen zich verliest in de beschouwing van uw portret."

De juistheid der vertaling van dit vers is in meer dan één opzicht twijfelachtig. — *Tekâ* = *teka;* het komt in beteekenis hier overeen met [illegible]. — *Kinatik* is, naar ik vermoed, eene andere, en wel onjuiste, spelling van Jav. [illegible] vgl. *kĕtur* = [illegible] in str. 93. — *Kisapwan* is „schoot, Lat. *sinus;*" ik meende echter het in onze taal gebruikelijker „boezem" in de vertaling te moeten bezigen. — *Kapwâpapan* of *kapwâ papan;* het eerste is m. i. de gewone constructie; *a* heeft dan hier, gelijk zoo dikwijls elders, den zin van „als." — *Marṇik* = *arṇik*, uit *ma* (of *a*) + *rĕṇik*, [illegible].

Baryyan (of *bar yyan?*) is mij elders niet voorgekomen; *bari-bari* in Wiwâha 150 bet. „telkens, altemet, gedurig." Naar den vorm te oordeelen zou *baryyan* hetzelfde kunnen uitdrukken, want de functie van 't suffix *an* en die der herhaling stemmen meermalen met elkaar overeen; duidelijk openbaart zich die zinverwantschap bijv. in 't Krama [illegible] = Ngoko [illegible]. Doch indien *baryyan* = *baribari* ware, zou het weinig of niet verschillen van 't onmiddellijk volgende *tapwan-sah*, en daarom is de voorgedragen gissing aan bedenking onderhevig.

Voor *pinaka* verwijze ik naar Kawi-St. 110, vgg. — *Lambang* is „ruil, wissel," en dus synoniem van [illegible] (ook [illegible] gespeld); nu is [illegible] ook „gelijkenis," al vermelden de woordenboeken het niet als zoodanig; [illegible]

is in 't meest alledaagsche Nieuwjavaansch hetzelfde als [illegible], soms te vertalen met „niets lijkende op, niet overeenkomstig met," soms met „er was geen zweem van, volstrekt niet;" bijv. in 't nieuwsblad Bra-martani van 10 Dec. 1874: [illegible]. Ik twijfel niet of [illegible] is een dubbelvorm van [illegible]. Daar *citralekha* in 't algemeen „schilderij" beteekent, is *citr. lambang* meer in 't bijzonder een „portret."

Deze strofe, het eenigste Dhṛti-vers in den Wṛttasañcaya, is in de Indische prosodieën bekend als Kusumitalatâwellitâ, een naam die niet in 't minste verband staat met Citralekha; zie K. 3, 135; C. 162; W. 397. Wel somt Colebrooke twee versmaten op, beide van de klasse Dhṛti, die ook Citralekhâ heeten, maar de verdeeling der voeten is anders. De Citralekha van Tanakung heeft, evenals de Kusumitalatâwellitâ, drie caesuren, en wel achter de lettergrepen vijf, elf en achttien.

88.

Çârdûlawikrîdita.

„Dit is 't kort begrip van 't geen ik te zeggen heb en gij aan mijn gemaal hebt over te brengen: indien hij jegens mij, bedroefde, geene welwillendheid toont, dan zal ik zeker sterven. En tevens, tracht met al de welsprekendheid die in u is, te bewerken dat zijn medelijden worde opgewekt. Genoeg; vertrek nu, waarde Dame! moogt gij op weg niet gestuit worden door op prooi uitgaande tijgers."

Lingakĕnante is conjunctief pass. van *manglingakĕn*, + aanhechtsel van den 2den pers. *nta*, en 't voorzetsel *i*. — *Wantĕn*, beter *wwantĕn*, want uit *wantĕn* kon zich Jav. [illegible] niet ontwikkeld hebben. — *Sanmata* „goedgezind; goedgeoordeeld; 't goedgezind zijn, goedkeuring," van Skr. *sat* en *mata*. Zoo ook *sanmatan* „goed te keuren, te eeren" BY. 390; *sinanmata* „welwillend aangenomen." 169.

Byaktang, in beteekenis = Jav. [illegible]. — *Sakawruhanta mangucap*, letterlijk „zooveel uw bekwaamheid in 't spreken is." — *Prih*, hier als imperatief. — *Sangkana* bestaat uit *sangkan*, [illegible], en conjunctiefaanh. *a*, 't welk hier vereischt wordt wegens 't voorgaande *prih*. In 't Jav. wordt in overeenkomstige gevallen de conjunctief niet uitgedrukt, gelijk reeds hierboven opgemerkt is.

Çârdûlawikrîḍita is eigenlijk „het spelen, dartelen van den tijger;" van zelf denkt men dan aan „het wreede spel van den tijger," en dat is met andere woorden in de vertaling hierboven uitgedrukt. Ik moet hier bijvoegen dat *wikrîḍita* ook wel als „de (lichte, zachte) gang des tijgers" voorkomt; o. a. in 't vers aangehaald in Weber's Metrik 398.

Deze versmaat, eene der meest gebruikelijke zoowel in 't Skr. als in 't Kawi, wordt behandeld bij K, 3, 141; C. 163; W. 398. Een kortere naam er voor is Çârdûla, die door Warâha-mihira 104, 4 gebruikt, en ook door C. t. a. p. opgegeven wordt. De caesuren vallen achter den twaalfden en den laatsten voet van elk vierel. In deze maat is o. a. de eerste zang van den Wiwâha.

89.

Meghawisphûrjita.

„Verder heb ik niets te zeggen dan dat gij mij, de ongelukkige gade, uwe genegenheid moogt blijven schenken. Neem vooral ter harte wat ik u voor mijn gemaal opgedragen heb, en wees toch op uwe hoede bij al 't gevaarlijke van den tocht, steilten, rotskloven, ravijnen; of (liever nog), neem uwen weg langs de (hooge) streken waar de donderende wolken plegen te verwijlen."

Anghing = *nghing;* ook BY. 5; 134; 162; 175; e. e. — *Hayo* is hetzelfde als 't één regel eer voorkomende *haywa;* vgl. omtrent den overgang van *ua*, *wa* tot *o* reeds in 't Kawi-tijdperk de aanteekening op str. 83. — *Nihan* beantwoordt anders aan Skr. *atha*, dat op iets volgends wijst; hier is het genomen in den zin van *athawá* „of wel, of liever."

Márggantânûta ri kalangĕn is eene welbekende Jav. constructie; bijv. R Pir. 71: [illegible]. — *Kalangĕn* „lievelingsplaats," d. i. plaats waar (men) gaarne verwijlt." De begrippen wonen, gewoon zijn, plegen, behagelijk vinden, gaan in alle talen in elkaar over. In eenvoudig proza zou men voor *kalangĕn* een ander woord bezigen dat „de gewone plaats" uitdrukt. — *Meghawisphúrjita*-„gedonder der wolken," en in 't Kawi dus ook „de wolken wanneer zij dónderen."

Deze maat behoort tot de klasse Atidhṛti; ze heeft drie caesuren, achter den zesden, twaalfden en laatsten voet. Zie K. 3, 140; C. t. a. p., waar als tweede benaming

Wiamita vermeld wordt, dezelfde als bij Pinggala (W. 423). Een derde naam, Suwṛttâ, is bekend uit Warâha-mihira 104, 7.

90.

Suwadanâ.

Zóó nu waren de woorden der edelvrouw die zij aan de eend als boodschap opdroeg. Nadat deze de woorden die ze zeggen moest in heur hart geprent had, nam ze eindelijk afscheid. Met haar mannetje vloog ze weldra tamelijk hoog in de lucht, waar ze op aardige wijze de nevelwolken tot zonnescherm had en behagelijk de schoone natuurtooneelen aanschouwde, met blij gelaat.

Kesî, uit *kesi* „vervat" en voorzetsel *i*. — *Hatinyang*, uit *hati-nya* en *ng* = *ang*, hier lidwoord. — *Ujarakĕna*, conjunctief; 't Jav. zou hebben [illegible]. — *Ya* = [illegible], partikel om den nazin als zoodanig te doen uitkomen.

Byomârddha, uit *byoma*, Skr. *wyoma*, en *arddha*, *ârddha*, Jav. [illegible]. Het Kawi *byoma* is in 't Jav. verder verbasterd tot *boma*, in [illegible]. Uit eene andere uitspraak van *wyomântara* is gesproten [illegible], nagenoeg op dezelfde wijze als [illegible] uit *wyakti*. — *Maruhur* = *aruhur*, hoog. — *Asong limut* „nevelwolken tot zonnescherm hebbende." — *Suwadana* is „een schoon gelaat hebbende;" hier moet er mee bedoeld zijn „een vriendelijk of blij gelaat toonende."

De Suwadanâ wordt onder de Kṛti-maten ook bij Pinggala 't eerst vermeld; W. 399; K. 3, 144; C. 163. De

drie caesuren komen achter den zevenden, veertienden en laatsten voet.

91.

Gli (Wrtta).

Onder de schoone natuurtooneelen waarop de gevleugelde boodschapster van uit de hoogte in hare vlucht nederzag, behoorden groote beken die uit de bergen kwamen en zich met sterken stroom luide in de dalen stortten. Over de zijarmen lagen vondels, waaronder veel losgerukte varens dreven, ten gevolge van den sterken stroom die snelvlietend wielingen vormde op plaatsen (?) waar kolken waren.

Nyang is 't zelfde als *nya*, en een kortere vorm van *honyang*, gelijk *nya* het van *hanya* is; vgl. str. 37. Blijkens 't Bisaya *nya* „hier zijn," bijv. *nya man ang tauo* „hier is de man," (aquí está la persona) [1]), bet. *nyang*, *honyang* enz. eigenlijk als praedicaatswoord „hier is," en als uitroep „zie hier," „ziedaar!;" het laatste leeft nog in 't Jav. [illegible] en [illegible] (= *honya*) voort. In den zin van „zie," of [illegible] komt *nya* voor in Wiwâha 296, waar de Djarwa te recht [illegible] heeft, en de Balineesche vertolking [illegible] (zeker als imperatief). In 297 worden de woorden *nya waneh* omschreven met [illegible]. Inderdaad verschilt *honyang* enz. niet meer van *hana*, dan *iki* van *ika*. Gelijk *iki* meermalen „die waarvan juist sprake

---

1) In Dicc. Bisaya van F. de la Encarnacion.

is" uitdrukt, zoo zijn ook *konya*, enz. dikwijls z. v. a. „op datzelfde oogenblik is." Ze zijn dus levendiger dan *kana*, maar toch synoniem hier mee. In BY. 157 leest men:
nya sang Irawan anak sang Pârthâwâs lawan Ulupuy|
pějah alaga lawan sang Çṛnggî râkshasa nipuna|
D. i. „Daaronder (nl. de gesneuvelden) zag men Irawan, den zoon van Arjuna en Ulupuy, welke sneuvelde in den kamp tegen Çṛnggín, den krijgskundigen reus." De glosse (bij C. Stuart, Krit. Aant. 65) heeft [illegible], minder juist, m. i. Elders, in Wiwâha 150, geeft de Balinees *nyang* heel anders weêr, met *tityang* „ik;" voor 't aangehaalde vers past die beteekenis volstrekt niet, maar het is toch wel mogelijk dat *nyang* ook „ik" beteekend heeft, dus een bijvorm van Jav. [illegible] geweest is; mij is zulk een *nyang* evenwel niet voorgekomen. Met het gebruik van *nya*, [illegible], [illegible] als uitroep laat zich gevoegelijk dat van [illegible] „daar heb je me! zie me eens aan!" vergelijken.

Wihangga-ceṭiká is, wat de Indische taalkundigen noemen: een Karmadhâraya; bet. dus (wie) vogel en dienares is. Op dezelfde wijze gevormd is *meghadúta* en *cakrawáka-dúta*. *Tinungku-tungkulanya* „waarboven zij zich bevond;" de herhaling duidt de veelvuldigheid van plaatsen aan waar zij overheen zweefde.

Winwatan = Jav. [illegible]. — *Ya* „ook, en, dan ook." — *Wwah*: beter *wah* en *wáh*. Het bet. inzonderheid een stortvloed, en leeft in eenigszins beperkte opvatting in 't Jav. [illegible] voort. *Wah*, *wáh*, benevens afleidingen, komt in 't Kawi telkens voor; zie hier een paar plaatsen uit het Bhoma-kâwya: bl. 211: *hilí-ni rahnyâdrěs awarṇṇa wah-gunung;* 168: *lwir wah-parwwata wâhanâ nira humung paḍâruharuhan.*

Anggaluntang; vgl. str. 63. — *Osyan* is „met draaiingen, wielende, draaiende;" o. a. BY. 640: *tañjrih ḍinaṇḍa mangiwânĕngĕn edran osyan;* vgl. Cohen Stuart, Krit. Aant. 333, waar de Kawi-tekst te verbeteren is. — *Ndyashanya* weet ik niet te verklaren, wellicht *ndi* „waar," en *asha* voor *açâ*, Skr. *âçâ* „streek."

De maat van deze strofe heet Wṛtta; de term *gli* is eene vergissing, waarvan de oorzaak wel na te gaan is. In Pinggala namelijk, (bij Weber 400), luidt de regel: *gl iti wṛttam*, d. i. „Wṛtta is (eene Kṛti uit louter) trochaeën." Nademaal *wṛtta* toevalligerwijs ook „versmaat" beteekent, kon een onachtzaam lezer den regel licht zóó opvatten alsof er bedoeld was: „De versmaat Gl." Las hij *glíti*, dan kon hij er toe komen te wanen dat er eene versmaat (*wṛtta*) met name *gli* bestond. Of de vergissing aan Taṇakung te wijten is, dan wel aan een zijner voorgangers, laat zich niet uitmaken. Natuurlijk kan evenmin met zekerheid gezegd worden dat bedoelde regel in Pinggala aanleiding tot den misslag gegeven heeft, want het gebeurt wel meer dat in technische Indische werken woordelijk dezelfde regelen voorkomen. Intusschen is in de overige ons bekende prosodiën dezelfde regel in andere bewoordingen vervat en pleit de waarschijnlijkheid er voor, dat werkelijk 't Pinggala-sûtra onmiddellijk tot voorbeeld gediend heeft van dengene, wie hij ook geweest zij, die 't eerst eene prosodie in 't Kawi vertaalde. Vgl. K. 3, 146; C. t. a. p.

92.

Sragdharâ.

Daar waren op de berghellingen schoone landschappen te zien, door de zonnestralen helder beschenen; uitlokkend waren de nette woonsteden, alle door palen afgesloten, met plantsoen langs de kanten; de ivoorpalmen waren rondom met vruchten beladen, als ook de in rijen staande pinangboomen en pisangs langs de hoogvlakten. Alle boomen, van allerlei soort, waren in 't bloeiseizoen, en droegen bloemtrossen die daaraan schoonheid bijzetten.

Angde kung, eigenlijk „verlangen opwekken (zoodat men er gaarne zou zijn, zich er toe aangetrokken voelt). — *Nyû-danta* = [illegible]. Een andere, synonieme, naam is *nyûgading*, in Wiwâha 158 *nyuh-g.* gespeld; Jav. [illegible]. — *Awwah* = Jav. [illegible]. — *Atěb* = [illegible]. Een bijvorm is *atöb* in Wiwâha 175, doch in hetzelfde gedicht, 158 en 334: *matěb.* — *Arṇeb*, van een stam *rěṇěb*, is onvertaald gelaten, daar 't woord mij niet bekend is. — *Kaywakaywan;* bij de herhaling geldt voor 't Kawi, m. m. „dezelfde regel als voor de nieuwere taal; zie Roorda, Gr. bl. 260.

De Sragdharâ, de eenigste Prakṛti-varieteit niet alleen in ons gedicht, maar ook in Pinggala en Kedâra [1]), heeft drie caesuren, eene achter elken zevenden voet. K. 3, 147; C. t. a. p.; W. 400.

---

1) De Siddhi in de gedrukte uitgave van K. is een toevoegsel van andere hand, en evenzoo de Mattawilâsinî in één der door Weber geraadpleegde HSS.

93.

Madraka.

De bergen maakten op dat oogenblik den indruk alsof ze de boomen tot tooneelfiguren en den doorschijnenden, fijnen nevel tot scherm hadden; de holle bamboezen waar de wind door heen speelde, ze waren (als het ware) de zacht ruischende *tuḍungans;* de kweêlende kwartels waren (als het ware) de Sarons, harmonisch afwisselende met de zachte echo der herten; de tonen der verliefde pauwen vormden 't Madraka-gezang.

Gati nikang wukir, eigenlijk: „het was op 't gegeven oogenblik zóó met de bergen gesteld; de bergen waren in dien staat." De geheele inhoud der strofe toont dat Wayangvertooningen bij de Javanen reeds in ouden tijd in zwang waren; over een toespeling daarop in den Wiwâha zie Kawi-Stud. bl. 9. — *Bungbung* = [illegible]; doch daarnaast gebruikte men *bungbang* (= [illegible]), zooals blijkt uit BY. 644, waarvan de inhoud treffend met dien van deze strofe overeenstemt; zie C. Stuart, Krit. Aant. bl. 348.

Tuḍungan is klaarblijkelijk een muziekinstrument dat bij de Wayangvertooningen diènst deed. *Tuḍung* komt ook in BY. t. a. p. voor, en wordt daar verklaard met [illegible], doch naar den samenhang te oordeelen is het op beide plaatsen een soort van fluit. — *Kĕtur* = [illegible]; vgl. *kinatik* = [illegible]. Vermoedelijk is de verkeerde *t* aan de Balineesche afschrijvers te wijten. — *Madraka* is ook in 't Skr. een soort van gezang.

Sawang pangidunganya zou, ingeval *sawang* = *sawung* ware, z. v. a. concert kunnen beteekenen. Dewijl ik het elders nog niet zoo aangetroffen heb, en de samenhang niet zoo duidelijk spreekt, heb ik de vertaling er van achterwege gelaten. *Mangrasi hati* bet. „hartroerend."

't Madraka-vers heeft twee caesuren, eene achter den tienden, de andere achter den laatsten voet; vgl. K. 3, 149; W. 401; C. t. a. p. De gedrukte uitgave van K. heeft Bhadraka, evenals Colebrooke. Daarentegen staat in P. en de door Weber gebruikte HSS. van K.: Madraka. Deze laatste lezing wordt door ons gedicht bevestigd, en in eene zaak als deze heeft het laatste meer gezag dan de betrekkelijk jonge Nâgarî-HSS., omdat eene verwarring tusschen de letterteekens *ma* en *bha* in Nâgarî zeer licht voorkomen kan, in Oudjavaansch schrift niet.

94.

Açwalalita.

Aan den voet van den berg strekten zich kruipgewassen uit tot vlak vóór eene schoone, diepe rivier; daar ter plaatse(?) waren gehuchten met aanplantingen van acacia en Jayantî in rijen geschaard. De bewoners waren bezig er hier en daar palen(?) op te richten, of waren aan 't vegen, (of) hielden toezicht op 't smeulvuur(?); knapen zaten in een kring onder de schaduw der boomen, terwijl zij dartelende paarden hoedden.

Tarutarukan is te beschouwen als een soort meervoud van *taruka*. — *Nggan ika* (of *ngga nika*?) is bij gissing

vertaald; in Wiwâha 248 leest men ook: *pinaka ngganing gĕlar*, waar de Balineesche overzetting heeft *pinakadi munggu haning*, wat ik niet begrijp. Wellicht is *nggan* een bijvorm of fout voor *nggwan* „ter plaatse;" naast *unggwan*, Jav. ꦧꦸꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ bezit het Kawi *gwan* = ꦒꦺꦴꦤ꧀, bijv. BY. 18; 35; 39.

Teng heb ik opgevat als Mal. *tiang*. — *Dudûng*, ook wel *dudung* en *dudû*, bet. in de oudere taal: „anders; verkeerd; een ander gedeelte, andere;" als voegwoord „of" in den zin van Latijnsch *aut;* ook wel „behalve," en als bijwoord „buitendien." Voor zoover ik weet, treedt *dudung*, *dudûng* niet als praedicaat op, en het is dus mogelijk dat de *ng* een verouderd voornaamwoord is in den zin van *nya*, zoodat *dudûng* geheel en al beantwoorden zou aan 't Jav. ꦤꦶꦱꦸꦤꦸ. Ziehier eenige plaatsen waar *dudû* voorkomt, nu eens „ander, ander deel, andere," dan eens „anders, apart;" en „verkeerd;" eindelijk „of;" BY. 23; 51; 468; 128; Wiwâha 20; 22; 28; 132; 148; 153; 282. Voor *dudung* BY. 128 (v. l. *dudû*); 407, 425; 455; 289; Wiwâha 335; *dudûng* 161; 223; 242; 256. — *Mangwan* = ꦩꦺꦴꦤ꧀; de grondvorm is derhalve *ngon*, gelijk trouwens in Jav. Handw. i. v. ꦩꦺꦴꦤ꧀ opgegeven wordt; het ware wel zoo logisch geweest indien dat grondwoord ter rechter plaatse opgenomen ware geworden.

Van de Wikṛti-klasse geeft onze dichter twee soorten. De eerste, Açwalalita, vereischt eene pauze achter den elfden voet, en eene andere aan 't einde des vierels. K. 3, 151; W. 402; C. 163, waar als andere term nog Adritanayâ opgegeven wordt.

95.

Mattâkrîḍa.

Menigvuldig waren de schoonheden van den weg, wel in staat om 't gemoed van den aandachtigen beschouwer in verrukking te brengen. Men zag lusthoven en landgoederen wier inrichting een treffenden indruk maakten op 't hart van ieder die ze zag. Tandjungs, blauwe Barlerias, Açoka's en gele Michelia's geurden; Kanigara's waren in vollen bloei; dartel speelden de hommels, terwijl ze overmoedig om de bloemen heen zaten en onophoudelijk 't sap er van inzogen.

Tantunggal is eene letterlijke vertaling van 't Skr. *ancka.* — *Râmyán* is een meervoud van *râmya.* — *Angangĕnangĕn* komt, gelijk uit den samenhang blijkt, het begrip van 't Hoogd. „sinnig betrachten" zeer nabij. In 't algemeen stemt *angĕn* met ons „zin" in de verschillende toepassingen hiervan overeen. — *Katyágan* is oogenschijnlijk afgeleid van Skr. *tyâga* „schenking;" doch de juiste beteekenis van 't woord laat zich daaruit alleen niet opmaken. — *Çobhâ* is hier praedicatief.

Mangĕnani (en *angĕnani*) is hetzelfde als *mangĕne* (*angĕne*); vgl. Mal. *mănggĕnai.* 't Aanhechtsel *i* wordt, naar verkiezing, zoowel onmiddellijk met den eindklinker eens stams verbonden, als door eene *n* (resp. *an*) daarvan gescheiden; bijv. *anglorani* of *anglare* van *lara; amatyani* of *amatî* (d. i. *amati* + *i*) BY. 674. Zelfs *umati* wordt zoo met *i* verbonden, zoodat *umatî* „doodende" beteekent, BY. 419, en

als variant van *amatî* in 674. Ook in Wiwâha 80 treft men *matîya* „die dooden moest, doodelijk" (Jav. [illegible]) aan [1]); *patî* = *patyani*, zie aant. op str. 105.

Kríḍa-ng is *krîḍa* met *ng* = [illegible], [illegible]. — *Anicinicipi* is een voorbeeld hoe in 't Kawi in frequentatieven de sluitende medeklinker van een stamwoord in 't eerste lid weggelaten wordt. Welke regelen bij de herhaling in acht genomen worden, is maar ten deele bekend; ze zijn niet in alle opzichten dezelfde als de nog in 't Jav. heerschende; vgl. in de vorige strofe *tarutarukan*, en *sumirasirat* in str. 99. — *Tanari* „zonder ophouden;" ook o. a. Bhoma-k. 172; 191. Dit *ari* is de grondvorm van [illegible] en [illegible], *umari*.

De Mattakrîḍa wordt behandeld bij K. 3, 152; W. 402; C. t. a. p. Volgens P. heeft deze versmaat twee caesuren, eene achter de achtste lettergreep, de andere aan 't einde des vierels; volgens K. daarentegen zijn er drie pauzen, en wel na voet acht, dertien en drie-en-twintig. Met dit laatste stemt deze strofe overeen, en, zonderling genoeg, ook het vers 't welk de Scholiast als voorbeeld bij Pinggala's regel aanhaalt. Als anderen naam vinden we bij C. ook Wâjiwâhana.

96.

Tanwi.

We zullen niet vertellen van allerlei bekoorlijks dat zij op weg beneden zich zagen en dat ze in verrukking bracht;

1) *Matiya* met korte *i* in den gedrukten tekst is eene schrijffout, want dat is tegen de maat.

verhalen we hoe de (vrouwelijke) vogel op haar tocht rondzwierf om de plaats te vinden waar de hardvochtige minnaar zich bevond. Daarom tuurde de eend telkens of ze niet hem die de edelvrouw verlaten had in 't oog kreeg; het was alsof haar niets te zwaar viel om aan 't verlangen te voldoen van de vrouw die minnewee leed doordat ze verlaten was.

Wyomakagati behoorde te wezen *wyomagati;* mocht de dichter *wyomakhagati* bedoeld hebben, dan zou de samenstelling minder tegen de spraakkunst, dan tegen den goeden smaak zondigen; want *wyomakhagati* kan niets anders beteekenen dan „luchtvogel." — *Kana* = *ngkana* of *ngkána*, Jav. ꦏꦤ. — *Sang aweh kung* is zoowel „hij die minverlangen veroorzaakt," als in 't algemeen eene dichterlijke uitdrukking voor „de geliefde." Dit, alsmede *rúpa ni* enz. in den volgenden regel, heb ik eenigszins vrij vertaald. — *Layat atilar*, eig. „ging weg met achterlating." — *Adyah* is, zooals hierboven reeds opgemerkt is, een bijvorm van *dyah.* — *Wishṭi* is „zware arbeid, sjouwerswerk, *corvée;*" *tanwishṭi* z. v. a. „geen te zware last." — *Manĕkanang* is de conjunctief van *manĕkani;* staat dus gelijk met *manĕkána*, d. i. *manĕka* + zoogen. transitief-suffix *an* + conjunctief-aanhechtsel.

De Tanwî is de eenigste Sangkṛti-maat in Pinggala (W. 403) en K. 3, 153. Colebrooke t. a. p. somt nog enkele andere varieteiten op. De drie pauzen komen na den vijfden, twaalfden en laatsten voet. Volgens eene andere opgave evenwel zijn er maar twee caesuren, een

achter elke twaalfde lettergreep, en hiermeê strookt de bouw van 't vers in 't Kawi.

97.

Wikasitakusuma.

Van uit het luchtruim kreeg de vogel de verrukkelijk schoone zee in 't oog. Aan 't strand stonden overal Pandanen: wel mogelijk dat de minnaar daarheen een schuilplaats was gaan zoeken. Ook groeiden er Pandanen op 't eiland dat bespoeld werd door de baren die vreeselijk woelig tegen de rotsen sloegen. Meer in 't midden van 't eiland stonden boomen van allerlei soort in vollen bloesemtooi.

Atuntun is onvertaald gelaten; misschien bet. het „in lijnen, in rijen." — *Sarisari* is hier, naar den samenhang te oordeelen, een synoniem van [illegible]. *Sari* bet. o. a. „vorm, voorkomen" en „schoonheid," evenals Skr. *rúpa* die beteekenissen in zich vereenigt. Het verdubbelde woord kan dus als nagenoeg synoniem met [illegible] „het schijnt wel" beschouwd worden. Dit laatste is in 't Jav. Handw. verkeerd vertaald, niettegenstaande Wilkens in zijne Prĕgiwa 91 het veel beter weêrgegeven had met „men kan zien dat" enz. *Sari* in den zin van schoonheid ontmoet men ook in Jav. poëzie, o. a. Damar Wulan 12: [illegible].

Núsha = Jav. [illegible] (bijvorm van [illegible]), want lange klinker

en nasale korte klinker kunnen elkaar vervangen. Wat de schrijfwijze met *sh* betreft, die zal wel geen anderen grond hebben dan dat het woord [illegible] denzelfden klank had als de twee laatste lettergrepen van het aan 't Skr. ontleende *mánusha*, zoodat men werktuigelijk het eerste met dezelfde uitheemsche *sh* spelde als het laatste. — *Katampwan* „waar tegenaan slaat, tegenaan drukt;" vgl. Jav. [illegible] en Mal. *tampú*, *tumpú*. — *Ryyak*, eene Sanskritiseerende spelling voor *ryak*, bet. stroom, golfslag, kabbeling; zoo ook BY. 12, waar de glosse het met [illegible] omschrijft; zie Cohen Stuart, Krit. Aanteek. 6 [1]). — *Arĕs* „bang, naar, akelig" wordt, evenals in ons spraakgebruik, niet enkel gezegd van den persoon die de aandoening ondervindt, maar ook van de zaak die ze opwekt. Voorbeelden van *arĕs*, *marĕs* in de laatste toepassing biedt BY. 298; 474; 644. — *Aringiringih*, van een grondwoord *ringih*, is waarschijnlijk eene varieteit van Jav. [illegible]. *Wikasitakusuma* is eene possessieve samenstelling: met ontloken bloesems voorzien.

De Abhikṛti-maat [2]) welke hier als Wikasitakusuma optreedt, draagt bij P., K. en C. den naam van Krauñcapadâ. De caesuren zijn vier in getal; ze komen achter den vijfden, tienden, achttienden en laatsten voet. Vgl. K. 3, 154; W. 403; C. 164. Het voorkomen van een term als Wikasitakusuma, die als naam van een versmaat in de Indische letterkunde nog niet opgespoord is, strekt ten bewijze dat onze dichter of een zijner voorgangers andere werken of redacties gebruikt heeft dan die wij kennen.

---

1) De schrijfwijze *yrak* berust op verkeerde lezing.

2) Colebrooke schrijft Atikṛti, in strijd met P., K. en Tanakung.

98.

Bhujanggawijṛmbhita.

Aan de randen der afgronden stonden eene menigte Piḍaḍa's in geregelde rijen, schoon opdoemende in 't verschiet. De stortbeken welke aan de spleten der rotsen ontsprongen, stortten zich in hun nederwaartsche beweging met groote vaart in de ravijnen; gelijk aan een harden regen door de stralen der zon beschenen boden de spattende druppels den aanblik van een regenboog. Behalve die waterspranken kwamen uit de rotsen nog andere te voorschijn, half verscholen zachtkens voortsluipende als zich uitstrekkende slangen.

Singgrong is mij elders nog niet voorgekomen. Het bevat 't Jav. [illegible]; terwijl 't eerste deel der samenkoppeling eene variatie is van Jav. [illegible]. — *Her-tambang* is 't zelfde als *her-tali*, waarvan afgeleid is *mahertali* in BY. 595. *Er-tali* leest men in Wiwâha 351; *er-tambang* 15. In 't Jav. Handw. heet het van [illegible], i. v. [illegible]: aanhoudend van boven toestroomend water. De schrijfwijze *er* is ouder dan *her;* nog ouder is *air*, 't welk nog hier en daar in de Kawi-oorkonden voorkomt. 't Maleisch heeft den ouden vorm *air* nog bewaard, al wordt het dan ook gewoonlijk als *áier* uitgesproken, met eene *ĕ* vóór de *r*, op gelijke wijze als wij *schuier* in stede van *schuir* zeggen.

Atri-gañca is in gewestelijk Javaansch nog over; in de Wayang Abiyasa heb ik het aangetroffen als [illegible]. De gewone uitspraak is [illegible], dat niet afgeleid is met

voorvoegsel *tĕr*, zooals [illegible], [illegible], [illegible], en misschien [illegible]; maar 't uit *atri* verbasterde *tĕr* bevat; evenzoo zegt men [illegible] voor [illegible] (in Bale Gala-gala); dit ter aanvulling der woordenboeken.

Kasĕlĕhan, van *sĕlĕh* = *suluh*. — *Aruṇa* is nu eens „morgenzon," dan weer „zon" in 't algemeen. — *Wangkawa* is hier duidelijk „regenboog." — *Yan tinon*; vgl. [illegible] ([illegible]) [illegible], waar wij zeggen konden „op 't gezicht alsof;" bijv. [illegible] z. v. a. „ze zagen er uit als reigers;" [illegible]; vgl. Meinsma's Babad 465.

't Bhujanggawijṛmbhita, de eerste der twee versmaten waardoor de klasse Utkṛti hier vertegenwoordigd is, heeft drie pauzen, na de achtste, negentiende en laatste lettergreep van elk vers; K. 3, 155; W. 404; C. t. a. p.

99.

Apawâha.

Op dat oogenblik waren er olifanten op 't rotsgebergte aan den oever des oceaans; het was alsof men een schoon geschilderd tafereel zag dat de aandacht boeit: aardig spoten ze water uit hun snuit, dat in stralen telkens weder in de diepte nederkwam. Toen daalden de (beide) vogels naar de laagte; met genoegen keken zij naar 't vergezicht der zee hetwelk dan ook bekoorlijk was. Een geruisch liet zich hooren, dat dof (?) weergalmende de ooren trof (?).

Sumirasirat, eene reduplicatie op de wijze van *anicinicipi* in str. 95. — *Analinalin* leid ik af van *salin;* het zal dus „atwisselend" of iets dgl. uitdrukken, [illegible].

Lĕyĕp beteekent nooit, voor zoover ik weet, [illegible] ([illegible]), zooals in 't Jav. Wdb. beweerd wordt, maar „schoon vergezicht, panorama;" in de nieuwere taal is de gebruikelijke vorm [illegible]. Dat dit laatste „schoon vergezicht" beteekent, is den woordenboeken ten eenen male onbekend; daarom geef ik hier eene duidelijke plaats uit de B. Galagala: [illegible]. — *Gĕntĕr* beantwoordt aan Jav. [illegible]; het is „geraas, gerommel, gebulder, geloei," ook wel „geruisch," bijv. *gĕntĕr rarab ing rĕrĕb* BY. 603. — *Maḍĕḍĕm* wordt in 't Jav. volgens de woordenboeken, niet van een geluid gezegd; de vertaling is onzeker. — *Amiji*, zooals het in de nieuwere taal voorkomt, is hier niet toepasselijk; het is niet zeker, of de woordscheiding juist is, want *amiji* zou hier voor *amijit* (= Jav. [illegible]?) kunnen staan, daar er een *t* op volgt; één van de twee *t*'s mag in 't Kawi wegvallen. — De laatste woorden *masawangan* enz. begrijp ik niet; van de beteekenis van *apawâharshâ* hangt het af hoe men *masawangan* heeft op te vatten.

De naam dezer Utkṛti-maat is bekend; K. 3, 156; C. t. a. p.; P. bij W. 405 heeft Apawâhaka. De strofe in Kawi verschilt, op raadselachtige wijze, in haren bouw van de Indische. Naar 't eenparig getuigenis der Indische prosodisten is de derde voet lang, terwijl Tanakung daar een korten heeft. Ook de vier caesuren, na de negende, vijftiende, een-en-twintigste en laatste lettergreep, komen niet uit. Er blijft niets over dan te veronderstellen dat onze dichter zich vergist heeft.

100.

Daṇḍaka.

De beide eenden liepen gezamenlijk langs den duinkant rond, blijde bij den aanblik van 't vergezicht dat de oceaan aanbood. Met alle oplettendheid speurden zij naar wien ze zochten, of ze hem soms zouden ontmoeten terwijl hij de genoegens die de verrukkelijke schoone zee biedt najaagde. Zij gingen op de bekoorlijkste plekjes van 't eiland zoeken, betraden het en troffen den man aan, als hij ijverig bezig scheen aan een geschrift. Toen ijlde de eend toe, en deelde mede dat zij de vertrouwde dienstbode was van de door den beminde verlatene dame.

Medra laat zich niet anders verklaren dan als dichterlijke vrijheid voor *medĕr* van *idĕr*, ಮೆಯ. — *Káḍanḍa* voor Skr. *káraṇḍa*. De vrijheid welke de dichter zich veroorloofd heeft, om de *r* met eene *ḍ* te verwisselen, is niet zoo groot als oppervlakkig schijnen kon; immers *ḍ* en *r* worden bij assonantie, woordspelingen, rijm, enz. als dezelfde klank beschouwd, evenals *b* en *w*. — De spelling *ḍaṇḍa* voor Skr. *daṇḍa*, hoezeer eene verbastering, is door 't gebruik geijkt; de oude Kawi-oorkonden hebben reeds *ḍaṇḍa* en *ḍĕṇḍa*, met linguale beginletter.

Yar-ton verschilt niet van *yan-ton;* beide zijn de nadrukkelijke vorm van *anon*. — *Lĕngĕng* hier in den zin van Jav. ಕ್ಷಿಕ್ಷಿ. — *Amalar yan katĕmwa* is eig. „trachtende te beproeven of hij aan te treffen zou zijn;" in de vertaling moest dit anders uitgedrukt worden. — *Kañcit* heb ik zoo

vertolkt, alsof er *kañcik* stond; misschien is het een schrijffout. — *Lila* bet. meermalen „schijnende, lijkende" of „gelijk, alsof," o. a. BY. 1; 51; 75; „naar het schijnt, oogenschijnlijk" 577; 661; zie Cohen Stuart, Krit. Aant. bl. 2. Het is in bedoelde opvatting 't Skr. *lilá* „schijn."

Tanseng karas moet, zooals men ook uit het vervolg des verhaals kan opmaken, in 't algemeen aanduiden wat de vertaling heeft; het is „onafgebroken blijvende aan" en samengetrokken uit *tansah ing;* nog in de nieuwere taal: [illegible] „P. bleef steeds achteraan," (Bale Galagala). — *Karas* is z. v. a. Skr. *phalaka*, Lat. *tabula*.

Tĕka sumuyug leest men ook BY. 433. Daar wordt van Bhîma gezegd dat hij, na Duççâsana uitgescholden en met een smadelijken dood gedreigd te hebben, de daad bij 't woord wil voegen:

sudhîrânghruk çîghrân tĕka sumuyug anglumpati gajah|

Met volkomen nauwkeurigheid laat zich de zin van *tĕka sumuyug* ook hier niet vaststellen, doch het kan kwalijk iets anders wezen dan: „met een wip (sprong hij over de olifanten heen)." — *Anggĕh-nya de* is eig. „hare positie ten opzichte van."

De Daṇḍaka-maat van den tekst is de eenvoudigste in haar soort; het vers bestaat uit zes korte lettergrepen, gevolgd van zeven Amphimacers, met pauze aan 't verseinde. De bijzondere naam van een zoodanig Daṇḍaka is Caṇḍawṛṣṭiprayâta. Nadere bijzonderheden kan men vinden bij K. 3, 157, vgg.; W. 405—413; C. 164.

Met Daṇḍaka eindigt de reeks van strofen met gelijke vierels (*samawṛtta*); de drie volgende strofen zijn voorbeelden van Wishamawṛtta's, met ongelijke verzen.

101.

Udgatâ-wishama.

Alles wat de edelvrouw, die in schoonheid de Mingodin evenaarde, gezegd had, werd door de eend meêgedeeld, welke door hare welsprekendheid (de) gunst (des hoorders) won; de woorden die haar mond uitte, oefenden eenen betooverenden invloed uit.

Wruh nikin angucap is de substantieve vorm van *iki wruh angucap* „welsprekend;" hetzelfde is *wruh ojar* BY. 287. — *Muk(h)odgata* is, naar de letter: den mond uitgekomen.

De Udgatâ bestaat uit ongelijke vierels, en behoort derhalve tot de Wishama-strofen. Van daar dat in ons gedicht 't onderschrift Udgatâ-wishama luidt. Over den bouw der Udgatâ vgl. men K. 5, 6; C. 165, en vooral W. 352, waar de vraag wordt opgeworpen in hoeverre Halâyudha in zijn commentaar op 't Pinggala-sûtra gelijk heeft met te beweren, dat in eene Udgatâ 't eerste en tweede vierel in eens door moeten gelezen worden, d. i. geene pauze tusschen de twee eerste vierels komen mag. 't Gevoelen van Halâyudha wordt door 't Kawi-gedicht in allen deele bevestigd. Niet alleen dat de caesuur ontbreekt, — immers de laatste voet van 't eerste vierel is *wi* — maar ook uiterlijk wordt de verdeeling duidelijk in 't HS. aangegeven. Ook Warâha-mihira 104, 49 geeft door den vorm van zijn vers te kennen, dat zijne theorie omtrent de Udgatâ dezelfde is als de door Halâyudha en Tanakung gehuldigde;

't volkomen overbodige *api* achter *açubhawṛshṭim* in gezegd vers dient tot niets dan om aan te duiden dat er tusschen 't eerste en tweede vierel geen caesuur is. Met Kedâra is het een ander geval; de Scholiasten zijn het oneens, en in 't door K. gemaakte specimen is er wèl eene pauze aan 't einde van 't eerste vierel. Zonderling is het ook dat Halâyudha tot voorbeeld eene strofe aanhaalt, welke niet naar de door hem erkende theorie gemaakt is. Uit dit alles moeten wij wel 't besluit trekken dat er ten aanzien eener caesuur tusschen 't eerste en tweede vierel niet eenstemmig gedacht werd, doch dat de meest bevoegde autoriteiten daar geene pauze toelieten.

102.

Saurabha-wishama.

Bij 't hooren van de boodschap der treurende gade werd de echtgenoot van tedere aandoening bevangen. Op nederigen toon antwoordde hij en uitte, inwendig versteld, deze woorden.

Rumĕngĕ = *rumĕngö*, nog in Jav. poëzie ꦫꦸꦩꦼꦔꦺ. — *Atisor* uit Skr. *ati* en Polyn. *sor*. — *Angwacana* houd ik voor een duratieven vorm, te vertalen met „hij sprak," ἔλεγε, terwijl *mawacana* of *aw.* met „zeide, εἶπε" gelijk staat. — *Mangjĕngĕr* = Jav. ꦩꦤ꧀ꦗꦼꦔꦼꦂ. De Saurabha, of ook wel Saurabhaka, wordt behandeld bij K. 5, 7; W. 354; C. 165.

103.

Lalita-wishama.

„De reden waarom ik eene wijl geleden weggegaan ben en de schoone alleen gelaten heb in 't slaapsalet, was niet dat ik de Vreugde van 't huwelijksbed vergat, maar ik deed zulks omdat ik gaarne schoone natuurtooneelen in dicht wilde beschrijven."

Nimita voor *nimitta*. — *Ndatan* = [illegible], in één woord. — *Si langĕ* (= *langö*) *ning çayana* doelt op de schoone gade. De constructie *nimita* enz. — *saka ring* beantwoordt aan 't Jav. [illegible] — [illegible] ([illegible]), e. dgl.

Voor de Lalita-wishamâ zie K. 5, 8; W. en C. t. a. p. — De drie volgende strofen zijn ook achtereenvolgens Udgatâ, Saurabhaka, en nog eens Udgatâ.

104.

„Nu gij, afgevaardigd door haar die in de burgt achtergebleven is, bij mij gekomen zijt, als door eene bestiering des Minnegods, voel ik niet weinig moeite om in mijn geest een besluit te nemen."

Kahanan „waar men zich bevindt;" in 't Jav. zou men zeggen [illegible]. — *Mogha* is hier = [illegible], [illegible] „gelijk, even (als);" zoo ook bijv. Wiwâha 325: *katon pwa haringĕt-*

nya moga kadi hîra rinĕměk i sĕlán ikang susu „toen vertoonden zich hare zweetdruppelen als waren het diamanten, verbrijzeld tusschen de borsten." — *Wisama*, Skr. *wishama* is synoniem met [illegible], Kawi *ewĕh*, *mewĕh* (ook *ewöh*, *mewöh*). — *Kaharsha* heeft, evenals Jav. [illegible] meermalen den zin van „wat men zich voorgenomen heeft, waartoe men besluit." *Kaharsha ning hiḍĕp* is dus „waartoe iemands geest besluit;" *wishama k. ning h.* is eene echt Polynesische constructie, te vergelijken met Jav. [illegible], e. dgl. — *Atri* bet., gelijk thans nog in de Jav. dichttaal, gewoonlijk „luid, hardop;" hier moet het echter „hard, sterk, zeer" uitdrukken; het duidt eene intensiteit aan, 't volgende *tansipi* eene hooge mate.

De versmaat is dezelfde als van str. 101.

105.

„De reden, Dame, dat ik niet terstond terugkeer naar de Schoonheid der burgt, is deze, dat ik de verzen (nog) niet gedicht heb, doordien de aantrekkelijkheid der zee mij opgehouden heeft."

Ilu beantwoordt ook als titel aan 't Jav. [illegible]. — *Maluy* van *waluy*, hetwelk tot *wali* staat als *apuy* tot [illegible], *tuluy* tot *tuli*, [illegible]. Dat beide vormen reeds oudtijds naast elkaar bestaan hebben, blijkt niet alleen uit Maleisch *ápi*, maar ook uit dit vers zelve, waar onmiddellijk *tumuli* voorafgaat; *tumuluy* komt voor o. a. Wiwâha 136; BY. 388; 621; 675; *katuluy* 572. — *Ing-gurit* = Jav. [illegible];

't gebruik van 't voorvoegsel *ing* tot vorming van passieven is dus in 't Kawi niet beperkt tot stammen welke met eenen klinker beginnen. Behalve *ing* wordt ook *ring* zoo gebezigd; zie Kawi-Stud. 108; eindelijk *i*, bijv. in de Oorkonde aangehaald hierboven op bl. 87: *ya deyanyu i-patî* „of hij worde door u gedood (ꦧꦶꦥꦠꦺꦴ꧀)."

Sinamântara, gevormd van 't grondwoord *samântara* of *samantara* „tusschenpoos," gemeenlijk als bijwoord; intusschen, inmiddels. De omschrijvingen hiervan in 't Jav. Handw. zijn niet zeer nauwkeurig; het woord is ook overgegaan in 't Tagalsch, en luidt in die Philippijnsche taal *samantala*, in 't Spaansch overgezet: entretanto; mientrasque.

De maat is een Saurabhaka.

106.

„Zoodra ik volop de genoegens van mijn bezoek der schoone streken van 't bergachtig strand gesmaakt heb, zal ik terugkeeren, om te rusten aan 't hart der verlatene, die steeds mijne ziel van liefde doet blaken."

Tĕwĕk = Jav. ꦠꦸꦮꦸꦏ꧀. — *Kun* = *ku*, ꦏꦸ. — *Anglĕngĕng* = Jav. ꦏꦶꦤ꧀ꦭꦼꦁ; *anglĕngĕngi* bet. „verrukkelijk" BY. 58. — *Lot* laat zich dikwijls weêrgeven met Jav. ꦠꦺꦴꦠ꧀. — *Amirangrwang* met volgend *i*, *ri* of *iri* is een zoogen. transitief, en bet. „met minsverbijstering vervullen." *Wirangrwang*, ook wel *wirangrwâng*, is „verbijstering," of „verbijsterd," inzonderheid ten gevolge van verliefdheîd. In den eersten, meer algemeenen zin, welke in 't Handw. met ꦮꦸꦫꦁ omschreven

wordt, komt het o. a. voor in BY. 510; 548; 660. In de nieuwere dichttaal is [illegible] „dol van verliefdheid," bijv. Damar Wulan 445: [illegible].

Deze strofe is eene Udgatâ.

107.

„Weldra zal ik de verschillende maten die bij de Wijzen vermeld worden, ten einde toe behandeld hebben. Dan zal ik aanstonds terugkeeren naar de burgt, en mijne bezigheden als vroeger hervatten. Nu heb ik veel schoone dichtmaten nog niet opgenoemd; immers van de menigte Wishama's zijn er slechts drie soorten door mij behandeld."

Mangkyâwusana is samengevloeid uit *mangkya* = *mangke*, of uit *mangkí* = *mangkin*, en *âwusana* of *aw.* „ten einde brengende, eindigende." In *awusana*, of, zooals o. a. BY. 118 en 166 staat: *mawusana*, herkent men 't Jav. [illegible]. De vraag is, hoe 't woord afgeleid is. Ware het van *wus*, dat in 't Kawi gemeenlijk *huwus* luidt, dan zou de *a* aan 't einde moeijelijk te verklaren zijn; want al veronderstelt men dat eene *a* wel eens als louter phonetisch toevoegsel optreedt, dan blijft het onbegrijpelijk waarom die *a* in 't onderhavige woord nooit gemist wordt. Het lijkt mij dus niet onwaarschijnlijk dat *wusana* eene vervorming is van Skr. *awasâna* onder invloed eener volksetymologie, ten gevolge waarvan het in verband gebracht werd met *huwus* of *wus*.

Angucap, evenals 't Skr. aequivalent er van, nl. *wadati*

en *wakti*, bet. ook ter leering iets zeggen, leeren, behandelen. — *Mangö* is hier duidelijk: „Ziener, Wijze, dichter." — *Maluya* is een conjunctief, die in 't Kawi meermalen hetzelfde uitdrukt als de Skr. optatief, en de Griekische optatief met *ἄν*, waarvoor wij in onze taal 't futurum gebruiken.

Angulihanang, conjunctief van *angulihi* (of *mangulihi*), met lidwoord *ng*. — *Bangun* „vorm," en bijwoordelijk „in den vorm van, gelijk." — *Ri dangû*, letterlijk „in der tijd," en even als deze uitdrukking in ons taaleigen, z. v. a. „weleer, in 't verledene." — *Wṛtteng* is 't zelfde als *wṛttanya*; men vergelijke in den volgenden regel *kweh wisamanya*. Minder duidelijk is het of *ing* voorgevoegd dan wel aangehecht is in Bhoma-kâwya, bl. 1, r. 8 v. o.:

swastha-ng rât ngkân subhikshâhayu sahana nikâng âçramâtingkah akram|
sâjñâ sang Mânu hetu-nyan apagĕh irikang çâsaneng mânawâdi||

D. i. „de aarde genoot rust, en het was een tijd van welvaart; alle standen waren in goede orde, volgens 't gebod van Manu; vandaar dat menschen en andere schepselen trouw bij zijne wetten bleven." Hier laat zich *ing* opvatten als behoorende bij 't volgende *mânawa*. — *Atri* = *tri*, drie; bedoeld zijn de Udgatâ, Saurabhaka en Lalita. De woorden welke de dichter den verzenmakenden prins in den mond legt, moeten tevens dienen om de lezers te doen opmerken dat er nog meer soorten van Wishama zijn.

108.

Zóó sprak de man. Nadat hij gereed was, nam hij de terugreis aan. Altoos vergezeld van de eend wandelde hij vergenoegd op zijnen weg voort. Wij behoeven niet te verhalen hoe het hem verder op den tocht ging; hij had binnen de burgt, blijde en met minverlangen bezield, het slaapsalet bereikt, hakende naar de blijken van liefde bij 't wederzijdsch mingenot.

Tělas is in 't Kawi volkomen hetzelfde als *sámpun*. In de nieuwere taal is [illegible] te beschouwen als synoniem van [illegible], Kawi *antya*, doch [illegible] „iemand afmaken" verschilt niet van [illegible]; zie Pandji 217. — *Adan* of *madan*, van *dan*, [illegible]. — *Ndâtansah* zou, wat den vorm betreft, even goed in *ndâ* „en, dan," en *tansah* te ontleden zijn, maar zulk een *ndá* (= *nda*, *ndah*, *ndan*) is hier geheel overbodig; 't eenvoudigste is *ndâtan* = *ndatan*, [illegible] te stellen.

Madulur of *adulur* is hier „tot gezel hebbende," d. i. met. — *Waktan*, uit *wakta* + *ěn*. De woorden op *ěn* dienen in 't Kawi, gelijk in 't Jav., ter uitdrukking van bepaalde passieve imperatieven, doch zijn tevens, en wel eigenlijk, gerundieven; *rěngön* bijv. is Skr. *çrotawyam*. *Wakta* is verkort uit *waktâ*, nominatief van *waktar* „spreker," en „zullende spreken." *Tanwaktan* ontmoet men ook BY. 308: *tan-waktan wara Bhîma, Dharmatanaya* enz. „onnoodig te zeggen, dat Bh. en Yudhishṭhira enz." — *Prâptî*, uit *prâpti* en voorzetsel *i*. In 't Skr. is *prâpti* uitsluitend een substantief; in 't Kawi daarentegen wordt het gelijk

gesteld met *prâpta*. — *Awor*, en Jav. [illegible], is, gelijk Skr. *miçra*, *sammiçra*, zoowel „gemengd met," als „verbonden met, vervuld van, bezield met," Skr. *yukta* en *yuta*.

Deze strofe is een Çârdûlawikrîḍita.

109.

Alleen tot hiertoe loopt het verdicht verhaal dat ik de zeer jeugdige (*en:* onervarene), nog weinig bekende (en: weinig talentvolle) Mpu Tanakung vervaardigd heb. — Door 't metrum (van elk specimen) wordt de volgorde aangetoond der lange en korte voeten (voor iedere strofe), die men onveranderlijk zóó heeft in te richten. Van veel dichtmaten heb ik niet eens gesproken; andere kan men door variatie verkrijgen volgens de (in deze strofe gegeven) aanduiding. In 't Pinggalaçâstra, komen slechts zulke maten voor, die in de verdichte vertelling als voorbeelden gegeven zijn.

Hinghan, ook *hîngan*, is eigenlijk „grens." — De bedoeling van den vierden regel is deze, dat aan 't Leerboek van Pinggala enkel die versmaten ontleend zijn, welke in de Palambang, die met str. 9 begint en met 108 eindigt, voorkomen. Daarentegen zijn zulke varieteiten, als de maat van str. 8 en 109, niet uit de Indische prosodie overgenomen; ze zijn van inheemsche vinding. De derde regel geeft een wenk dat men door variatie en combinatie nieuwe varieteiten scheppen kan, en de gansche strofe strekt als model. — *Yan* is hier [illegible] in den zin van [illegible].

Het Pinggala-çâstra, zooals Tanakung het in vertaling of omwerking kende, behelsde zonder twijfel ook andere verssoorten dan alleen *wṛtta's*. De woorden van den dichter zijn dus zóó te verstaan, dat alle versmaten in de Palambang ook in Pinggala staan, maar niet omgekeerd. De mate van overeenkomst en verschil tusschen 't aan Tanakung bekende Pinggala-çâstra en 't door Halâyudha gecommentarieerde, door Weber uitgegeven Pinggala-sûtra, laat zich niet bepalen.

110.

Laten de dichters van den eersten rang het mij toch niet euvel duiden, zoo de Palambang die ik gedicht heb te kort schiet in poëtische werking en zijn doel mist. Dan, hoe het ook zij, dit werk waaraan de dichter den titel van Wṛttasañcaya gegeven heeft, moge strekken om hun die zich op de fraaije letteren toeleggen een helder begrip (over versbouw) te geven.

Gati is hier zoogen. hulpwoord; het is 't Skr. aequivalent van [illegible]. — *Těhěr* „voorts" geeft te kennen dat de schrijver van 't onderwerp der twee eerste regels, nl. de Palambang, afstapt, om over te gaan tot de aanbeveling van zijn gansche werk als handboek voor verskunst. — *Matiki* of *atiki* verschilt niet van *tiki*, evenmin als *atěhěr* van *těhěr*. — *Magawayang*, conjunctief van *magawe* = *agawe*, Jav. [illegible] (afgesloten: [illegible]). — *Anggöng* van 't grondwoord *göng*, [illegible] „een heele boel," is Jav. [illegible] en bet.

„aanhoudend doen, herhalen, bestendig zich toeleggen;" vgl. Skr. *abhyâsa* „herhaling" en „oefening, beoefening, studie;" en Jav. ꦲꦧꦶ; behalve de beteekenissen in 't Handw. van ꦲꦧꦶ opgegeven, heeft het ook die van „onafgebroken voortzetten;" bijv. ꦲꦲꦧꦶ ꦤꦶꦤꦶꦤꦸꦤ꧀ „dag en nacht onafgebroken voortgezet" in Beschrijving Bat. 166. — *Langö* is eene letterlijke vertaling van Skr. *alangkâra*, „tooi, sieraad," de bekende term voor *ars poëtica* of bellettrie.

De versmaat is dezelfde als in str. 84.

111.

De dichter heeft de taak die hij zich voorgenomen had volbracht, doch deze weinige woorden moeten hem, den weinig bekenden (of: weinig talentvollen), nog van 't hart, dewijl zijn kommer weggaat tegelijk met het handschrift dat voor hem een middel was om zijne neêrslachtigheid te verzetten. Nu dan, is er mogelijk niemand die meewarigheid gevoelt met het hierboven geschilderde lijden der ongelukkige vrouw, dan is dat nog geen reden om slechts aanmerkingen te maken en te spotten over mijn onnozelheid.

Met *warṇṇa* „lettergrepen," is zeker wel bedoeld wat wij uitdrukken door „een enkel woordje nog." — *Tan-uhut* „onverhinderd, onbelet," Skr. *anishiddha;* hier z. v. a. „niet besloten blijvende;" zie Handw. i. v. ꦲꦸꦲꦸꦠ; *o hut*, uit *a* + *uhat*, is „tegenhouden, verbieden," BY. 68. — In *duryaça* „van geringe reputatie" zal bij gevolgtrekking 't bijbegrip liggen van „nederig," en van „weinig talent;" vgl. de

Jav. opvatting van [illegible]. — *Wisâṭa* houde ik voor eene verkeerde spelling van *wiçâta* „verdreven, verjaagd, weg;" zie Zang XV van BY, aanteek. op str. 247 in Bijdragen v. T. L. en V. — *Ringrang*; vgl. [illegible]; het komt ook voor Wiwâha 128. — *Tang* achter *tan hana* heeft de waarde van een partitieven genitief, even als in *len tang* „een ander deel hunner," d. i. andere; *sahana tang* „de totaliteit er van," d. i. alle; *tan hana tang* „er geen." — *Wĕnang* bet. „mogelijk, het mag; macht; mogelijkheid;" hier bijwoordelijk „mogelijk." — *Sagatining atîta kâsyasih* is eig. „den toestand van de hierboven vermelde deerniswaarde." — *Kapingging* is blijkbaar eene variatie van *kapunggung*.

De versmaat is dezelfde als in str. 8 en 109.

112.

„Doch," (zal men zeggen), laten we Tanakung's verdicht verhaal rusten, dat vrij onbeduidend (?) is, weinig bevalligs heeft, en niet in staat is 't hart te roeren, al meent hij (zelf) in de schoone literatuur eene vaste plaats veroverd te hebben en een bekwaam, vermaard dichter te zijn die den nijd (der mededingers) opwekt."

Hantusâkĕna, conjunct. passief; hetzelfde, doch gespeld *hantushâkĕna*, leest men Wiwâha 295, waar het evenwel 't passief van „laten komen tot" schijnt te beteekenen; althans de Djarwa omschrijft het met [illegible], de Balineesche glosse met [illegible]. Daar in 't Jav. [illegible] „met iets wachten" is, en de begrippen wachten, en

rusten verwant zijn, meende ik 't woord hierboven met „laten rusten" te mogen vertalen. *Akikuk;* de beteekenis hiervan is mij onbekend. — *Aspada*, eigenlijk *âspada*, „vaste plaats, verworven rang" is mijne conjectuur voor *atpada*. — Over 't algemeen is de vertaling van deze strofe onzeker.

De versmaat is een Wasantatilaka.

Einde van den Wṛttasañcaya, ook bekend als „de Geschiedenis der eend als bode,"

DOOR

TANAKUNG.

6533-25

This book is a preservation photocopy.
It was produced on Hammermill Laser Print natural white,
a 60 # book weight acid-free archival paper
which meets the requirements of
ANSI/NISO Z39.48-1992 (permanence of paper)

Preservation photocopying and binding
by
Acme Bookbinding
Charlestown, Massachusetts

1996

3 2044 036 47